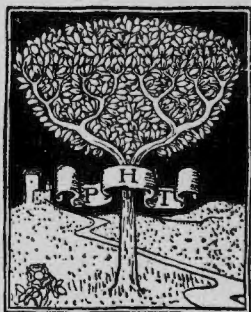

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BERTIL BROOMÉ

1958

ÅRGÅNG 56 · HÄFTE 1-2

INNEHÅLL.

	Sid.
Kanslirådet EINAR HEDIN, Stockholm: Diplomaten Carl Fleetwood och hans dagbok. III. Chef för utrikesdepartementets politiska avdelning 1889—1892. I. 1889—1890	1—14
Fil. lic. A. FILIP LILJEHOLM, Göteborg: Till frågan om Sparre av Tofta - och Ulvätternas äldre historia	15—31
Stadtarchivar RUDOLF BIEDERSTEDT, Greifswald: Mitteilungen zur Geschichte der Familie Eosander	32—38
Kyrkoherde MAGNUS COLLMAR, Rönninge: Kyrkoherde Laurentius Nicolai Blackstadius självbiografiska anteckningar	39—49
Stadsarkivarie NILS STAF, Stockholm: Stockholms högskolas historia. Några randanteckningar	50—84
Kyrkoherde CARL LINDSTÉN, Broaryd: Om Knut Kristinsson d. y.	85—88
Fil. dr KJELL-GUNNAR LUNDHOLM, Sundsvall: Drottning Katarina Karlsdotters förfäder	89—96

Diplomaten Carl Fleetwood och hans dagbok.

Av Einar Hedin.

III.

Chef för utrikesdepartementets politiska avdelning 1889—1892.

1. 1889—1890.

Uppsatsen utgiven med anslag från Längmanska kulturfonden.

Ungefär en månad efter Carl Fleetwoods utnämning till kansli-
råd och avdelningschef inträffade ett skifte på chefsposten i ut-
rikesdepartementet. Den 12 oktober 1889 avgick nämligen friherre
Gustaf Åkerhielm från utrikesministerposten för att i stället såsom
statsminister träda i spetsen för regeringen. Utrikesminister blev
samma dag ministern i Paris greve Carl Lewenhaupt.¹

Av Fleetwoods anteckningar och brev framgår, att Åkerhielm va-
rit omtyckt av sina underlydande och att han saknades vid sin av-
gång efter sitt kortvariga chefskap. Samma dag, denna förändring
inträffade, skrev Fleetwood till Wedel: »att vi göra en stor förlust
i att mista Åkerhielm, är alldeles säkert — och det skulle man icke
tänkt sig, när man för några år sedan öfver allting annat fruktade
hans chefskap.» I dagboken antecknar Fleetwood samtidigt, att
Åkerhielm gjort honom personligen stora tjänster och visat honom
mycken vänlighet. Såsom utrikesminister hade han ägt »vyer, ener-
gi, snabb uppfattningsförmåga och en märkvärdig resursrikedom —
om han endast hade kallblodighet i samma mått som de andra egen-
skaperna, skulle man ingenting kunnat anmärka». Som chef hade
han intresserat sig för sina underordnade, vilket för dem varit en
angenäm överraskning. Tydligt avstod han ytterst ogärna från ut-
rikesministerbefattningen. Fleetwood upplyser, att det »verkligen
kostade på honom att lemna en plats, han alltid eftersträfvat». Till
hans allmänna läggning hörde en lysande begåvning, men »folk vill
icke tro, att den är annat än fyrverkeri. — — — Han fattar för
snabbt för att gå i grund med något; han talar för lätt för att tänka

¹ S. Lewenhaupt, Staternas främste, Stockholm 1925, s. 5.

djupt och hvad som är värst af allt, han saknar tålmod. En statsman, som har den egenskapen, kan nästan undvara geniet.»²

Hans efterträdare Lewenhaupt, som tillträdde utrikesministerbefattningen först i början av november, var till sin läggning mycket olik Åkerhielm. Den senare hade med sin livliga natur satt sin prägel på departementet, och det gjorde också Lewenhaupt på sitt sätt. I ett brev till Bildt den 23 november gör Fleetwood en belysande jämförelse mellan en arbetsdag före och efter chefsskiftet. Han skriver där: »Sedan excellensen Åkerhielm lemnade Departementet, har det alldeles förlorat sin förra 'charme de l'imprévu'; man kan numera på morgonen något så när förutse, hvad dagen kommer att medföra — det är visserligen lugnare men det är icke så piquant.» Om Lewenhaupt skrev han, att denne gripit verket an med sin vanliga energi. »Klockan 10 på morgonen är han uppe i Kabinettet, hvilket derangerar vaktmästarne som anse tiden då vara lämpligast för städning.» Vid denna tid var en arbetsdag, som började redan kl. 10 f. m., någonting ovanligt i utrikesdepartementet. I dagboken skriver Fleetwood den 1 december om den nye chefen, att han icke är något geni, »men han är en hederlig karl och en stor arbetsförmåga. Några storverk lär han väl näppeligen komma att utföra, tillochmed om en svensk utrikesminister skulle hafva tillfället dertill, men några dumheter lär han antagligen icke komma att göra sig skyldig till. Faran med och för honom är, att han gör sig alltför impopulär; hans tvära sätt och hans brist på böjlighet, tillochmed i de fall, der oböjligheten är ett fel, göra, att han får utseendet af att hafva orätt, äfven om han har rätt.» Den nye utrikesministerns arbetsiver betonäs också i brev till Huitfeldt den 28 november, dock med tillägg, att »han ligger för mycket i detaljerna för att kunna sköta det hela».

Carl Bildt, som avgått från kabinetssekreterareämbetet för att bli minister i Rom, karakteriseras utförligt av Fleetwood i dagboken den 5 oktober. Mellan dem båda rådde ett mycket gott personligt förhållande. Vad Fleetwood satte mest värde på hos Bildt, var hans ovanligt praktiska blick. Därefter kommer reservationen: »hvad jag deremot icke finner lika förträffligt, är, att han icke vill eller kan i sakerna se annat än deras rent praktiska sida.» På samma sätt är karakteristiken i fortsättningen dels berömmande, dels klandrande. Bildts egenskaper få härigenom en mångsidig belysning. »Bildt har ett briljant hufvud» — heter det sålunda — »men, som hans själförtroende är gränslöst, har det mer än en gång drifvit honom in på

² Fleetwoods dagbok 12 och 31 okt., 1 nov. 1889.

afvägar. — — — Hans förmåga att snabbt och riktigt sätta sig in i en sak är stor; han visste alltid, hvad han ville och tvekade så godt som aldrig, men han hade — — — icke aktningen för formen.»

Förhållandet mellan Fleetwood och den nye kabinetssekreteraren Gyldenstolpe var från början ej det bästa. Den sistnämnde visade Fleetwood en »högeligen omotiverad misstänksamhet», anmärker han i dagboken den 28 oktober. »Han håller mig systematiskt utanför tillochmed mycket som jag *borde* hafva reda på — — —. Det är, som vore han rädd att blifva undanskynd.» Följden härav var, att Fleetwood begränsade sig inom sin avdelnings löpande ärenden och sina studier. I brevet till Huitfeldt den 28 november uttryckte han sitt missnöje över att ej vara informerad i »spritfrågan» (L. O. Smiths spritexport till Spanien).³ »Gyldenstolpe har seqvestrerat dossier'n, och den vandrar endast mellan honom och Excellensen, och trogen de gamla Kabinetssekreteraretraditionerna meddelar sig Gyldenstolpe med ingen. Jag har visserligen ett par gånger försökt att interviewa honom, men som han svarade mig, som han skulle svarat en tidningsreporter, har jag ledsnat på att göra nya frågor.» För att finna en utväg ur denna situation hade han kommit överens med chefen för handels- och konsulatavdelningen Woxen⁴ att, när någon av dem finner något om saken till utskrift i andresekreterarermomet, underrätta den andre därom. Han tillägger dock: »men när ingendera känner frågan i dess helhet i dess nyare skiften, blir man just icke särdeles upplyst af hvad man då och då händelsevis får läsa.» Det är icke att undra på att han reagerade mot att avdelningscheferna i en sak av denna vikt höllos utanför dess behandling. Enligt Fleetwoods mening var det mycket svårt att samarbeta med Gyldenstolpe. För honom själv var situationen särskilt komplicerad därigenom, att han skulle vara »en sorts rådgifvare i somliga saker — rådgifvare, hvars råd långt ifrån alltid följes, och detta just i de fall, der det bort följas.»⁵ Vad som åsyftades med denna rådgifverksamhet är ovisst. Instruktionen för utrikesdepartementet 1878 nämner ingen sådan befogenhet för chefen för politiska avdelningen. Möjligen skulle man kunna gissa på att ifrågakvarande rådgifningsverksamhet gäller dennes åliggande enligt § 5 att »följa sådana internationella förhållanden, hvilka ur annan synpunkt än handels eller sjöfartens kunna för de förenade rikena ega intresse».⁶

³ Jfr PHT 1957, s. 26 f., och W. Sjölin, L. O. Smith (1948).

⁴ Om norrmannen konsul C. G. M. Woxen se J. A. Almquist, Kommerskollegium (1912—15), s. 641.

⁵ Dagboken 9 dec.

⁶ Sv. Förf.-saml. nr 39, 8 nov. 1878.

Trots divergenserna uppskattade Gyldenstolpe ändå Fleetwood. Vid en kabinettmiddag den 20 december yttrade han till denne »på ett sätt, som hedrar honom ändå mera än mig» — uppger Fleetwood i dagboken s. d. — »att han haft nytta af mig. Om Gyldenstolpe vid embetsbordet vore lika älskvärd som vid middagsbordet, skulle han vara charmant. Och en sak till — i ett gladt lag, som i dag, visar han en lätthet att sätta sig in i allt möjligt, som man icke återfinner hos honom under embetsstimarna.» Det var en intressant iakttagelse, att kabinettssekreteraren var mera till sin fördel i sällskapslivet än på ämbetsrummet och att han — att döma av Fleetwoods anteckning — vann på att han befann sig i ett glatt lag.

Emellertid kom Fleetwood att i viss mån befinna sig i oppositionsställning mot Lewenhaupt och Gyldenstolpe, särskilt beträffande den segslitna spritfrågan.⁷ Även i utnämningsfrågor befann han sig ofta i opposition gentemot utrikesministerns benägenhet för indragningar av befattningar. Hösten 1890 gällde det konsultssekreteraren i Konstantinopel samt legationssekreterarna i Wien och Washington. I stället för den sistnämnda befattningen skulle ett avlönat konsulat upprättas i New York. Till Bildt skrev han i denna sak den 6 oktober 1890: »Indragningar och inskränkningar öfverallt. — Hans Excellens vid sitt arbete påminner mig litet grand om en herre, som bockade sig och bjöde tjufvarne på nycklarne.» Han befarade, att utrikesministerns ultimatum skulle bli representationernas minimum. Allt detta skulle leda till ett sänkande av diplomatiska kårens nivå. »Ju sämre utsigterna till befordran blifva, ju svårare blir rekryteringen af dugligt folk och ju sämre korpsens kvalitet.» I dagboken skrev han ungefär samtidigt — den 4 oktober 1890 — om de av utrikesministern planerade indragningarna. Han konstaterade, att 3 från 8 är en stor reduktion. I stället skulle det skapas en ambulatorisk legationssekreterarebefattning. Enligt Fleetwoods mening skulle denna i praktiken visa sig alldeles oanvändbar. Om följden av indragningarna uttalade han, att man nog kunde »få grefvar och baroner och deremot temligen svarande norrmän, men likväl endast sådana, som inga utsigter hafva på någon annan embetsmannaväg. Resultatet af indragningarna kan sålunda blifva att gifva ökad vikt åt kritiken och berättigande åt påståendet, att våra diplomater icke kunna fylla sina platser.»

Beträffande en av de till indragning avsedda befattningarna synes utrikesministern inom kort ha ändrat mening. Den 11 oktober antecknar Fleetwood i dagboken, att Lewenhaupt numera sökte »räd-

⁷ Dagboken 2 okt. 1890.

da» legationssekreterareplatsen i Washington. Han var förvånad att »finna Hans Excellens grefve Lewenhaupt på en dylik stråt» och höll honom räkning därför. Dock skulle förslaget underställas representationerna, »och hvad Storthinget angår, kan dess bifall åtminstone icke med säkerhet påräknas». Från norsk sida tycktes man ha för avsikt att vilja beröva beskickningen i Washington all befattning med konsulatmål, vilka i stället skulle handläggas av det planerade konsulatet i New York. I konseljen den 5 december föredrogs förslaget till tredje huvudtiteln att föreläggas 1891 års riksdag och storting. Där förekommo vissa indragningar och lönesänkningar. Fleetwood meddelar i dagboken samma dag, att kungen var principiellt emot indragningarna men måste naturligtvis giva efter för sina rådgivare. Den enda modifikation, som han genomdrev, var, att någon bestämd summa icke fixerades för den nedsättning, som vid en blivande ledighet skulle kunna göras för legationssekreterarebefattningen i Rom. Själv var Fleetwood mycket missnöjd med konseljens beslut rörande de diplomatiska befattningarna. Han ansåg, att »man har gifvit upp positioner utan någonsomhelst säkerhet att behålla de öfriga», och han kritiserade i skarpa ord de båda excellenserna Lewenhaupts och Åkerhielms ställning i saken. »De öfriga statsråden, såväl svenska som norska, är saken i sig sjelf likgiltig, och de se i nedsättningarna endast ett medel att tillfredsställa representationerna.» I konseljen den 5 december beslöts även, att ett avlönat konsulat skulle upprättas i New York.

Fleetwood anmärkte också på att i vissa fall personer, som utrikesministern avsåg att befordra, ej ägde tillbörlig kompetens för resp. befattningar. Sålunda var det meningen att till minister och generalkonsul i Lissabon utnämna legationsrådet greve A. A. Cronhielm.⁸ Härom skrev Fleetwood i dagboken den 6 oktober: »Ginge man med ljus och lykta skulle man näppeligen kunna leta upp en mera inkompetent personlighet, och det till på en plats der handelsintressena, särskildt de norska, äro ganska betydande.» Ehuru norr-männens pretentioner att besätta konsulaten med sina landsmän enligt hans mening vore överdrivna och obilliga, kunde han icke heller förneka, att man från utrikesdepartementets sida ibland fäste för litet avseende vid dem, »tillochmed då de äro billiga... Under nuvarande ömtåliga unionela förhållanden och framförallt när uppmärksamheten isynnerhet i Norge är så spänd som nu på de diplomatiska och konsulära utnämningarna, borde allt sträfvandet gå ut

⁸ C. hade 1889 varit chargé d'affaires i Madrid. Jfr PHT 1957, s. 28.

på att undvika att åt befodringsfrågorna gifva någonsomhelst karakter af gynnande af det ena landets undersåtar på bekostnad af det andras. Vore detta åter meningen, skulle man icke handla annorlunda än nu.» I dagboken samma dag nämner Fleetwood ett fall, då Lewenhaupt och Gyldenstolpe önskade få en svensk, jur. kand. Dahlander,⁹ utsedd till kontorist vid generalkonsulatet i London. Fleetwood ansåg däremot, att därtill borde utses en norrman, emedan den norska sjöfarten där vore ändå större än den svenska. Dessa exempel visa, att enligt hans mening, som emellanåt gick emot utrikesledningen, vid tillsättande av diplomatiska och konsulära befattningshavare tillbörlig hänsyn borde tagas till norska intressen. Beträffande den nämnda befattningen i Lissabon blev utgången den, att Cronhielm den 16 oktober förordnades till chargé d'affaires och generalkonsul. Till kontorist i London utsågs ej Dahlander utan en annan svensk, Eugène Berg.¹⁰ Fleetwood sökte förklara utrikesministerns tillvägagångssätt i det förstnämnda fallet, då han antecknade i dagboken den 8 oktober: »Hans Excellens resonnerar på detta sätt, att, som han ger efter för de norska anspråken i alla andra afseenden, och det blir eftergifter, som heta duga, skola de norska statsråden gifva efter för honom i fråga om Cronhielm.»

En annan diplomatisk befattning, som under sensommaren och hösten ådrog sig stor uppmärksamhet, bl. a. i pressen, var chefskapet för beskickningen i Madrid. Denna beskickning hade sedan augusti 1889 föreståtts av norrmannen Arild Huitfeldt som chargé d'affaires. Dennes förordnande hade skett under den tid, då Åkerhielm var utrikesminister, och på förslag av Fleetwood.¹¹ Då åtskillig tid förflutit sedan dess och avsikten på ledande håll var, att en minister skulle tillsättas som chef för beskickningen, önskade Lewenhaupt, att till denna befattning skulle utses generalkonsuln i Helsingfors greve Magnus Björnstjerna. Emellertid voro många krafter i rörelse för att få Huitfeldt utnämnd till minister i Madrid. Den strid, som fördes om utnämning av denne befattningshavare, skildras utförligt av Fleetwood i hans dagbok. Själv stod han helt på Huitfeldts sida. Såväl hans övertygelse som hans vänskap för Huitfeldt dikterade hans ställning till frågan, skrev han den 30 september. Även statsminister Åkerhielm verkade för samma sak. Fleetwood nämner härom s. d.: »Blir Huitfeldt minister i Madrid — osvuret är alltid bäst — har han till icke ringa grad excellensen

⁹ Troligen Carl Pontus Dahlander, slutligen revisor i generaltullstyrelsen.

¹⁰ 8 nov. Kongl. Utrikesdepartementets Kalender 1891, s. 87. Om slutlige konsuln E. C. Berg se även Almquist, a. a. s. 463 f.

¹¹ Jfr PHT 1957, s. 28.

Åkerhielm att tacka därför. Åkerhielm har i denna angelägenhet häfdat icke blott sin vänskap för Huitfeldt men också karriärens väl.» Bland andra, som ivrade för den sistnämndes utnämning, var också L. O. Smith.¹² Slutet blev, att utrikesministern måste uppge sitt motstånd i denna fråga. Den 14 november utnämndes Huitfeldt till minister i Madrid. Att nederlaget gick Lewenhaupt djupt till sinnes, synes av vad Fleetwood meddelar i dagboken s. d., nämligen att utrikesministern vägrade att per telegraf underrätta Huitfeldt om hans utnämning. I stället skickade Fleetwood och arkivarien Collett ett av samtliga tjänstemän utom Gyldenstolpe undertecknat notifikations- och gratulationstelegram. Fleetwood tillägger, att »I den officiella skrifvelsen, deri Huitfeldt underrättades om utnämningen, förbjöds att intaga den sedvanliga lyckönskningfrasen». Den 17 november skrev han i dagboken, att utnämningen i nästan alla tidningar åtföljts av kommentarer, varigenom Huitfeldt vunnit, att han både i Sverige och Norge blivit känd såsom en förmåga, »och den popularitet och den nimbus, han härigenom förvärfvat, kan och antagligen också kommer han att i framtiden draga nytta af.»

Ett annat exempel på Fleetwoods oppositionella ställning gentemot utrikesministern må påpekas. Det gällde denna gång unionsfrågan.¹³ I dagboken för den 11 september 1890 nämner han ett av Lewenhaupt författat aktstycke, som innehöll förslag till utrikesministerns anförande vid föredragningen av det norska inre departementets skrivelse den 5 juni om utrikesbudgeten. Lewenhaupt hade i nämnda aktstycke bl. a. uttalat, att, »ehuru han anser gemensamma konsulat vara den lämpligaste och mest ekonomiska ordningen för konsulatväsendet, kunde Hans Excellens likväl tänka sig möjligheten af att de Förenade Rikena 'på ett par ställen' vore representerade af olika konsuler !!!!!» Det var sålunda en påtaglig eftergift för norska önskemål om egna konsuler. Fleetwood uttryckte den förhoppningen, »att man i statsrådsberedningen har nog klokhet — och jag tror att dertill icke behöfves mycket — för att hindra användandet af denna högst sorgliga handling». Hans önskan, att utrikesministerns medgivande om norska konsuler ej skulle kvarstå i det definitiva statsrådsprotokollet uppfylldes omsider. Härom upplyser han

¹² Dagboken 18 aug. I dagboken 26 maj 1891 skrev F.: »Hans utnämning var Smiths och norska regeringens verk tillsammans.»

¹³ Sedan länge hade F. intresserat sig för unionsfrågan och 1888 skrivit två uppsatser i detta ämne, vilka 1957 publicerades i HT (s. 152—164). Den ena av dem innehöll ett förslag till revision av riksakten, som bl. a. gick ut på att utrikesministern borde vara svensk eller norrman och hans departement en unionell institution samt att det skulle tillskapas gemensamma krigs-, sjö- och finansministerposter med egna, unionella departement.

i dagboken den 23 januari 1891: »I det längsta hängde frasen om möjligheten af särskilda norska konsulat med i protokollförslagen men i elfte timmen försvann satsen.»

Enligt vad Fleetwood uppger i dagboken 7 oktober 1890 hade konsultativa statsrådet friherre Lars Åkerhielm steg för steg blivit ett slags utrikesminister n:o 2 i allt, som rörde egentliga regeringshandlingar, och till ett slags censor, utan vars imprimatur en del Levenhauptska opera icke finge förvandlas till officiella dokument. Om L. Åkerhielm skrev Fleetwood, att han onekligen var en talang, hade stora kunskaper, stor ämbetsmannaerfarenhet och ett ganska angenämt väsen. »Kanhända han är litet för pedantisk, stundom till och med litet böjd att offra innehållet för formen. Det är med honom som med statsrevisorerna, att hans raison d'être är att finna anmärkningsanledningar, och Gud skall veta, att i UtrikesDepartementet böra de vara lätt funna.» Fleetwood var förvånad, att utrikesministern underkastade sig ett så »trakasserande förmynderskap».

Sedan Fleetwood under sommaren 1888 åtföljt Oskar II till Norge och där bistått honom i det löpande arbetet, åtnjöt han i hög grad dennes förtroende. Detta hindrade ej, att han själv betraktade monarken med kritiska ögon och hade öppet sinne för dennes skiftande egenskaper.¹⁴ Ehuru son till en hovman hade han ingen åstundan att bli betrodd med ett sådant ämbete. Desto mera överraskad blev han, då konungen den 20 januari 1890 meddelade honom, att han som »ett bevis på sin synnerliga vänskap och välvilja» ämnade följande dag göra honom till kammarherre. Vilket intryck, utmärkelsen gjorde på Fleetwood, skildrar han den 20 i dagboken: »Om Högstdensamme hålt Norrström öfver hufvudet på mig, hade jag icke känt mig mera öfverväldigad. Kammarherrenyckeln hör nu till de saker, jag hade satt mig i hufvudet att undvika, men det kan nu icke hjälpas. Hade ingen annan råd än att framföra mina underdånigaste tacksägelser.» Han tröstade sig med att utmärkelsen sökt upp honom och icke tvärtom. Efter sin uppvaktning hos konungen den 4 februari ansåg han sig vara »gratissima persona hos Kungen; så länge det räcker». Det mottagande, han fått, var sådant, »att det snarare borde tillkommit den, som har en lång förtjenstfull bana bakom sig än den, som ännu ingenting gjort, äfven om höga vederbörande inbilla sig, att han *kan* komma att utföra något. Samtalet var politiskt, både om svenska och norska förhållanden, och Kungen

¹⁴ Jfr PHT 1957, s. 17 ff. Diplomaten Carl Fleetwoods karakteristik av Oskar II. HT 1956, s. 416 ff.

icke blott sade sin men frågade också efter min mening.»¹⁵ I dagboken för den 27 november anför Fleetwood ett fall, då Lewenhaupt och Gyldenstolpe begagnade sig av hans goda förbindelser med kung Oskar till att ge honom i uppdrag att hos denne föredraga ett ärende av grannliga och ömtålig natur.¹⁶

Även hos statsministern var Fleetwood väl anskriven sedan den korta tid — juni—oktober 1889 — Åkerhielm varit utrikesminister.¹⁷ I den aktuella frågan om de båda handelstraktaterna med Frankrike och Spanien uttalade denne vid ett tillfälle till Fleetwood med stor frispråkighet sin mening om utrikesministerns uppfattning, som betydligt skilde sig från hans egen. »Han tillbringar sin tid med att svärta ned pappersark efter pappersark, för att bevisa deras nödvändighet.»¹⁸

Ehuru till såväl levnadsår som tjänsteår den yngste av de ledande i departementet betroddes Fleetwood att under Gyldenstolpes tjänstledighet sköta kabinetssekreterarebefattningen.¹⁹ Första gången, det hände, var 12 mars—10 april 1890, då Gyldenstolpe vistades med konung Oskar i Norge. Om sina känslor inför denna tjänstgöring skrev Fleetwood i dagboken den 12 mars: »Jag är icke tillräckligt egenkär för att icke utan en viss rädsla hafva öfvertagit platsen, men det berättar jag för ingen. Jag var för nyss subaltern för att det icke skall vara alldeles utan svårigheter att i en handvändning blifva mina f. d. subalternkamraters högste chef. Med Rosen tycker jag nästan det är obehagligast.²⁰ Han är 10 år äldre än jag; han är många år före mig i karriären, men som gentlemen böra vi reda oss. Från min sida bör det åtminstone icke vara någon konst. Jag erkänner öppet, att han är minst lika duglig som jag, men hans embetsmannautbildning är icke diplomatens, och jag kan heller icke förneka, att han ej är fullt lämplig till kabinetssekreterare. Återstår att se, om jag är det.» Efter Gyldenstolpes återkomst skrev Fleetwood den 11 april om sin erfarenhet av vikariattjänstgöringen: »Skulle nästan tro, att mitt försök med den platsen icke slagit fullkomligt illa ut... när man har med honom [Lewenhaupt] att göra utan mellanhand, är det långt färre svårigheter, än när Gyldenstolpe skall vara det.»

¹⁵ Dagboken 4 febr.

¹⁶ Det gällde att föreslå H. M. att bland de suveräna familjerna i statskalendern för 1891 stryka den med svenska kungahuset befreundade brasilianska f. d. dynastien. F. lyckades genomföra sitt uppdrag.

¹⁷ Jfr PHT 1957, s. 27 ff.

¹⁸ Dagboken 28 jan. 1890.

¹⁹ Jfr PHT 1956, s. 97.

²⁰ Greve F. von Rosen var chef för UD:s kameralavdelning. Jfr PHT 1957, s. 11.

Den i Berlin i mars 1890 församlade konferensen för arbetarskydd omnämnes några gånger av Fleetwood i dagboken. Ehuru han var socialt intresserad, ogillade han, att Kongl. Maj:ts regering förklarat sig skola deltaga i konferensen. »Hvarför vi skola rusa åstad före det öfriga Europa, är mig oförklarligt — men det är väl för att visa vår goda vilja mot vännerna i Berlin och skrikhalsarne i Stockholm.»²¹ På dagen för konferensens öppnande — den 15 mars — skrev han bl. a.: »Att något måste göras, är hvad hvar och en känner, men *hvad* som bör göras tror jag ingen vet, och därför synes mig hela Berlinerkonferensen som en lek med elden. . . . I alla sjukdomar är det farligt att framkalla krisen, och de sociala läkarne i Berlin lära nog icke hafva samma förmåga som vilja att bota.» Sveriges ombud vid konferensen var disponenten Volrath Tham, och såsom dennes sekreterare fungerade greve Herman Wrangel. Om denne sin kollega skrev Fleetwood sarkastiskt: »Wrangel vid en arbetarkonferens; om det åtminstone varit en konferens för placeringar vid ett middagsbord.»²² Wrangel fann sig emellertid väl till rätta, vilket han gav uttryck åt i brev till Fleetwood, daterat Berlin den 31 mars: »Arbetare konferensen . . . var verkligen mycket intressant och jag kan ej vara nog tacksam för att hafva varit hitskickad under densamma.» Dessutom hade alla dithörande utlänningar behandlats med den allra största artighet och uppmärksamhet.

Till Fleetwoods utrikespolitiska uppfattning hörde, att han var skeptisk mot den tysk-orienterade politik, som Oskar II inaugurerat. Den 30 juni skrev han i dagboken, att tyske kejsaren följande dag väntades till Kristiania. Fleetwood visste icke ännu, hur han skulle bedöma Vilhelm II. »Innan man får tydligt för sig, om Wilhelm II är en fixstjärna eller en komet, skulle jag icke vilja inlåta mig med honom så som Kungen gör. Vi kretsas väl mycket i den tyska politikens sfer och, äfven om det är den, som kommer att gå segrande ur striden, kan den bereda oss svårigheter genom den väl mycket prononcerade tyskvänliga ställning, Kungen påtvingar vår politik.» Därefter kom han in på andra storpolitiska problem, nämligen Finlands återerövring och den skandinaviska frågan. Han betecknade dessa tankar som fantasier, och de gingo ut på att vad han »hellre skulle vilja se än ett återeröfradt Finland vore att enadt Skandinavien med Danmark som tredje medlemmen deraf.» Fleetwoods åsikt om skandinavismen överensstämmer med vad han tidigare skrivit i detta ämne.²³ Om Finland skrev han utförligare i dagboken den 10

²¹ 15 febr.

²² Dagboken 5 mars.

²³ Jfr PHT 1956, s. 112, och 1957, s. 11.

juli, och han prisade där klokheten av Karl Johans politik att underhålla vänskapen med Ryssland. Beträffande kejsarbesöket i Kristiania hoppades han, att den högpolitiska betydelsen därav skulle bli ett minimum. Men han ansåg, att det hade betydelse för unionspolitiken. Kungen såge besöket med glädje såsom ett moment i stärkandet av hans och dynastiens prestige i Norge. »Hvad han förbiser eller icke vill se, är den nya fart, visiten kommer att gifva, åt likställighetens och separatisternas sträfvan.»²⁴

Fleetwoods intresse för sociala rörelser visar sig emellanåt i dagboken.²⁵ Den 5 juli skrev han om den radikal-socialistiska agitationen, som pågår i städerna men numera också sträcker sig till lantbefolkningen. Han nämner exempel på jordbruksstrejker. Det intresserade honom att se, vilken ställning riksdagsmajoriteten skulle inta till denna agitation. Vikten av arbetarfrågans lösning insåg han klart. »Det börjar blifva hög tid, att också här i landet något göres för att afhjelpa de orättvisor och obilligheter, som gifva näring åt arbetarrörelserna. . . . Att man går en social revolution till mötes är mer än antagligt, att också vi finge känna af den, är mer än troligt, och därför borde uppgiften vara att, innan floden strömmar öfver sina bräddar, hafva vidtagit så många försigtighetsmått som möjligt för att hindra, att öfversvämningen blir total.»

Under sommaren 1890 bodde Carl Fleetwoods familj på Kopparnäs, en plats hörande till Östanås ägor. Den 9 juni skrev han härom i dagboken: »Man känner sig trifvas der, och det är mer än hvad man i allmänhet brukar göra på sommarnöjen. Omgifningarne äro förtjusande vackra. Vatten och skog hvart man vänder sig — och inga menniskor i grannskapet.» Själv fick han tillfälle att tillbringa sex veckors semester där, och det var för honom en lycklig tid att ägna sig oavbrutet åt familjeliv och mer än annars sysselsätta sig med barnen. I början av ledigheten skrev han, att det kändes skönt att för några veckor komma från det »slaflif», som väntade honom till pensionerandet, att vara fri och sin egen herre. »Vill försöka att också göra mig fri från de funderingar och bekymmer, som förfölja mig. Tids nog återtaga de sitt grepp. Nu vill jag bara återfinna min barndoms känslor, när sommarferierna inföllo, vara glad och glömma att verlden innehåller annat än Kopparnäs och dess innevånare.» Vid ledighetens slut reste han därifrån med saknad och med minnen, som voro honom mycket dyrbara.²⁶

²⁴ Dagboken 30 juni.

²⁵ Jfr PHT 1936, s. 114 f.

²⁶ Dagboken 2 juli, 17 aug.

Sommarvistelsen på Kopparnäs blev av särskilt intresse för Fleetwood, därför att han då umgicks med Östanås ägare E. G. Boström. I dagboken skildrar han utförligt Boströms personlighet och mäktiga ställning. Han kände sig tydligen både road och imponerad av den kände godsägaren-politikern. Den 12 juli skrev han: »Vår Herre har satt Boström vid ett gröftat och gett honom en mage, hvars förträffliga organisation sätter honom i tillfälle att njuta af det öfverflöd, han fått. Om någonsin en menniska fått en afundsvärd position i lifvet, är det han — rik och oberoende, kung på domäner, som mera äro ett furstendöme än en egendom, framgångar dertill och all möjlig utsigt att morgondagen skall förflyta lika lugnt och jemnt som gårdagen, och man frågar sig, om det kan fattas något. Han skulle icke vara menniska, om han ändock vore nöjd, och hos honom kläder sig missnöjet i ärelystnadens form.» Fleetwood var tveksam, om han eftersträvade statsrådstaburettens, fastän han med nöje skulle mottaga den, om den bjödes honom. Enligt hans mening ville Boström gärna bli partichef i stället för partigångare. Dock ägde han varken den erforderliga moderationen eller böjligheten för att bli minister eller partiledare. Ehuru Fleetwood hade skäl för att betrakta Boström som »de skarpt prononcerade åsigternas man», visade det sig, att denne såsom statsminister inom en ej avlägsen framtid förde en opportunistisk och medlande politik.

Hur Boström, som var »politiker af lif och själ», ägnade sig företrädesvis åt allmänna värv, skildras av Fleetwood. »Boström tillbringar minsta delen af sin tid på Östanå; större delen använder han i Stockholm upptagen af de göromål, hvartill en betydande plats i Riksdagen berättigar sin innehafvare.» Det låg nära till hands att jämföra riksdagspolitikerns, i detta fall Boströms, fria ställning med ämbetsmannens. Den förre undgår faran att sjunka ner i rutinen, som för den senare är oundviklig. »Hvad jag afundas Boström mest är den oberoende ställning, han innehar, som gör, att han kan egna sig åt statssaker i stället för att vara en slaf af dem. Wi andra slafvar kunna visserligen hafva våra förtjenster men man bör vara oberoende tillochmed i förhållande till den, man tjenar, för att kunna tjena väl.»²⁷

I slutet av juli pågick det fälttjänstövningar i trakten av Kopparnäs under kronprins Gustavs ledning. I dagboken den 26 skrev Fleetwood maliciöst, att han fåfängt försökt erhålla förklaring, hur dessa

²⁷ Dagboken 6 aug. Jfr vad F. skrev i dagboken 21 maj 1885 om vikten att äga förmögenhet, placerad i jord, för att vinna parlamentariskt inflytande. PHT 1957, s. 3.

övningar tillgå. Efter en fisketur vid holmarna utanför Kopparnäs besökte H. K. H. familjen Fleetwood i deras villa. Senare på dagen hade Boströms middag för kronprinsen på Östanå. Om denne såsom gäst vid detta tillfälle antecknade Fleetwood: »Kronprinsen utvecklade en märkvärdig förmåga att icke tala med sitt värdfolk, i synnerhet med värdinnan.» Han underhöll sig hela tiden med sin granne till vänster, d. v. s. friherrinnan Fleetwood, och överlämnade uteslutande åt Fleetwood själv att underhålla värdinnan. Ehuru medveten om svårigheten att bedöma kronprins Gustav gjorde han dock ett försök att jämföra honom med Oskar II. Därav må följande återopas: »Som han icke har sin fars oroliga lynne, kommer han nog icke heller att hafva hans oroliga politik. I motsats till fadren tror jag honom om både att kunna höra på och följa ett råd, men jag fruktar möjligen, att han, när han en gång fattat ett beslut, kommer att fasthålla det med lika mycken hårdnackethet, som fadren visar ombytthet.»

Följande dag, den 27 juli, var det stor middag på Östanå med kronprinsen, alla de i fälttjänstövningarna deltagande officerarna, statsminister Åkerhielm, Fleetwoods samt prästen i församlingen som gäster. I den kretsen fäste sig Carl Fleetwood särskilt vid de båda partikamraterna Åkerhielm och Boström, båda två goda huvuden och kvicka karlar med en viss sympati för varandra. Men det fanns också divergenser. »Begge äro qvicka, men begge vilja öfverglänsa den ene den andre; begge äro ärelystna och därför brottas de om spiran. . . . Dem emellan är det en täflan, som ibland nästan urartar till kapplöpning.»²⁸ Framtiden kom att utvisa, att Boström inom mindre än ett år efterträdde Åkerhielm som statsminister.

Beträffande Fleetwoods litteraturläsning meddelar han i dagboken den 7 november, att den noggrannhet, varmed han ännu för några år sedan följde med den utkommande skönlitteraturen, på senare tid betydligt slappats. Anledningen därtill var först och främst, att han saknade tid och därefter, att också hågen minskats. »I det hela taget är det som att gå på middagar — matsedeln varierar och blir ändå evigt densamma. Så kommer också det till, att i den moderna uppsjön på s. k. skönlitteratur . . . de flesta alstren af de mångtusende raspande pennorna äro dömda att försvinna några månader efter utgifvandet. . . . Till slut och hvad som gör att, när man trött och uttråkad har en ledig stund, icke tillbringar den med den moderna literaturen, är det faktum, att den bjuder en icke på

²⁸ Dagboken 27 juli.

hvila och allraminst på något uppfriskande. Det är hög tid på att en reaktion gör sig gällande.»

Efter dessa pessimistiska betraktelser över den moderna skönlitteraturen ägnar Fleetwood fortsättningen av dagens anteckningar åt en nyutkommen bok av »Sigurd» (Hedenstierna), Fru Westbergs inackorderingar.²⁹ Han kände sig i viss mån tilltalad av dennes författarskap, som i motsats till vissa andra nyare författare icke målade grått i grått. Väl var Sigurds horisont ej stor. »Den slutar med Smålands provinsgränser och Wexiö är den stora staden; psykologien och analysen förlora derpå men man får i ersättning litet välgörande bondluft. Få tag i en af hans böcker är som att ibland slita sig från stadsdammet och göra en landtpromenad — man råkar rakt in i det primitiva, det ohyfsade och outvecklade, det råa tillochmed, men man kommer hem och sofver godt, och man har ändå minnen af en verld, som i mer än ett afseende är bättre än ens egen. Hrr Bourget och Maupassant skulle aldrig kunnat göra sig skyldiga till en så genomgående svag karaktersteckning som i fru Westbergs inackorderingar, men ingen af dem skulle, om de också stupat öfver dem, upptäcka den sortens menniskor, som förekomma i den berättelsen.» Fleetwood slutar sitt omdöme om Sigurd något paradoxalt med att dennes svagheter och brister genom motsatsförhållandet bli i denna tid nästan förtjänster.

²⁹ Om Alfred Hedenstierna se E. Ekman, Svenska tidningskungar (1924), s. 171—186.

Till frågan om Sparre av Tofta- och Ulvätternas äldre historia.

Av A. Filip Liljeholm.

På sistone har det blåst upp en vetenskaplig strid i anledning av Hans Gillingstams korta anmälan av Bjarne Beckmans tusensidiga avhandling om Matts Kättilmundsson. Recensionen publicerades i denna tidskrifts årgång 1955 (s. 138 f.). Efter att inledningsvis ha givit sitt erkännande åt författarens förtrogenhet med källor och litteratur till tidens historia övergår recensenten till den kritiska delen sålunda: »Det måste emellertid sägas, att verket om Matts Kättilmundsson lider av sådana metodiska svagheter, att det i motsats till föregångarna icke bör användas utan att läsaren frigör sig från dess ledning och på egen hand tar ställning till de källor, som citeras. . . Jag vill icke bestrida, att en hel del riktiga iakttagelser och kombinationer äro samlade i det tusensidiga arbetet, och att det kommenterar många källuppgifter, vilka tidigare icke behandlats av forskningen, men att leta fram dessa nya iakttagelser och kombinationer blir en uppgift för läsaren.» Gillingstam avslutar därefter sin artikel med följande ord: »De stickprov i Beckmans verk, som jag för mina egna personhistoriska forskningar kommit att göra, ha ingivit mig stor skepsis mot hans slutledningar, och jag anser mig därför ej böra referera de resultat, till vilka han anser sig ha kommit. Det är mig emellertid angeläget att framhålla verkets värde för forskare som sammelmagasin i fråga om tidens historia och personhistoria. Det är relativt lätt att använda tack vare sitt omfångsrika person- och ortregister.» I en slutnot meddelar sedan Gillingstam, vilka personhistoriska forskningsobjekt han avser: »Jfr mina uppsatser »Voro Nils och Ulf Abjörnssöner (Sparre av Tofta) icke helbröder?» (Släkt och Hävd, 1953, s. 223—229), och »Ha några av medeltidsätterna med en sparre i vapnet gemensamt ursprung?» (Släkt och Hävd 1953, särskilt s. 274 not 20, s. 276 not 29 och s. 277 med not 35), samt »Leonard Ödessons hustrus sigill» (PHT 1954, s. 143 f.). Beckmans svar (Matts Kättilmundsson, 2, s. 323, not 21) på min förstnämnda uppsats innehåller beaktansvärda försök till ortnamnsidentifikation, som dock icke ensamma avgöra

huvudfrågan, men visar i övrigt blott hans oförmåga att frigöra sig från den uppfattning, som pressningen av ett dunkelt källställe fört honom till.»

Beckman har nu 1957 utgivit en 48-sidig svarsskrift på denna recension betitlad: »Till Tofta- och Ulfätternas äldre historia. En utredning och en vidräkning.» Han bestrider däri, att recensentens expertis sträcker sig utöver genealogien och dess hjälpvetenskaper. Han går därefter in på de uppsatser, vilka Gillingstam åberopar i den förutnämnda noten, och tar ställning till där debatterade problem. Vad beträffar Leonard Ödessons hustru Margareta och hennes härstamning från Birger Jarl, så godtar Beckman numera Gillingstams uppfattning men säger sig ha missuppfattat hans första framställning av saken på grund av det »ytterst otillfredsställande» sätt, varpå han framlagt sin iakttagelse, i förening med att B:s egen framställning färdigställdes i sista stund, sedan boken gått i press.

Den andra kontroversen gäller Ingrid av Voxtorp, drotsen Abjörn Sixtenssons moder, och hennes patronymikon. Hennes sigill, en vapensköld innehållande en sparre mellan tre liljor — se HS, III: 141 — som hänger under DS 2, nr 1347, har omskriften skadad, så att fadersnamnet är utplånat. Peringskiöld, som har skrivit av detta diplom i den endast delvis bevarade¹ Oxenstiernska kopieboken (och av vilket vi i sin ordning ha en avskrift i Skokloster I, fol. vol. 44, p. 3, i RA), säger att inskriptionen lytt: S. Ingridis filie Aberni. I den — enl. Beckman — betydligt senare författade *Genealogica* 75 föreligger emellertid en av Peringskiöld noggrant utförd teckning av ett hennes sigill under ett brev av d. 2 jan. 1310, som visar en sparre mellan tre rosor, alltså ett annat sigill, än det hon använde 1301, med omskriften S. Ingridis filie . . . ni. Av den första bokstaven har han kunnat skönja så mycket, att han kunnat ange den som ett A, H eller Th., och med blyerts har han skrivit förslaget Thordoni. Gillingstam anser Thordoni som en språklig egendomlighet och förmodar det vara en konstruktion på grundval av en excerpt om en Sigge Thordsson, som föreligger å följande sida. Han för också en sparre mellan tre rosor, se HS III: 160; sigillet hänger under DS 2, nr 1416. Gillingstam betraktar därför Aberni som fru Ingrids troliga patronymikon, varför sonen Abjörn måste ha fått sitt förnamn och upptagit vapen från modernet. Gillingstam anser sig även härigenom ha fått förklaringen till att i Finnveden och Njudung under

¹ Sedan detta skrevs har Peringskiölds Oxenstiernska kopiebook helt återfunnits i Ericssbergs arkiv i RA. De senast återfunna partierna äro emellertid svårt skadade.

1300-talets förra hälft uppträda två brödraskaror Abjörnssöner med sparrevapnet, dels Abjörn Ulfssons söner Nils, Erik, Nanne och Knut, dels en okänd Abjörns söner Bengt och Gustaf (biskopsödaren Matts Gustafssons fader), vilka senare voro halvbröder till Nils, Bengt, Matts och Håkan Thorstenssöner (Oxenstierna). G. anser dessa härstamma från bröder eller andra släktingar till Abjörn Sixtenssons mor, särskilt som dennes son Ulf Abjörnsson 1344 be-seglade Bengt och Gustaf Abjörnssons syster Margareta Abjörnsdotters testamente (DS 5, nr 3790).² Eftersom upptagandet av mödernevapnet enligt G:s mening brukar innebära att moderne-släkten är förnämre än fädernesläkten, skulle Abjörn Sixtenssons val av vapen tala mot hans senast av A. Schück och B. Beckman hävdade härstamning på fädernet från en dotter till konung Erik Knutsson. Tidigare (Ätterna Oxenstierna och Vasa, s. 52) hade G. påpekat, att Abjörn Sixtenssons och hans faders inhemska namn tala för att han var en uppkomling, eftersom de högre socialgrupperna tidigare än de lägre anammade de inlånade kristna namnen. Beckman (M. K., I, s. 346) hade däremot invänt, att om detta betraktelsesätt konsekvent applicerades på de många stormän, som buro inhemska namn vid denna tid, vi skulle få alltför många uppkomlingar i Sverige i början av 1300-talet. Det skulle icke blott gälla Arvid Gustafsson och Sigge Halstensson utan också Ture Kättilsson och Rörik Birgersson. En gammal och förnäm ätt kan också ha bevarat ett ålderdomligare namnskick utan att låta det påverkas av nya moderiktningar. Härtill invänder Gillingstam, att det emellertid är tydligt, att en ny tjänstadel tillkom just under årtiondena närmast efter Alsnö stadga (jfr J. Rosén i »Gottfrid Carlsson 18. 12. 1952», s. 30, som betonar »att det är förvisso ingen tillfällighet, att den senare medeltidens adelsläkters genealogi i stor utsträckning kan föras tillbaka till tiden omkring år 1300 men icke längre.»).

I sin svarsskrift (s. 4 ff.) hävdar nu Beckman, att Peringskiölds återgivande av legenden till fru Ingrids sigill av 1301 icke kan tillmätas något större källvärde, då han ofta supplerar en skadad inskrift med utgångspunkt från någon genealogisk hypotes, som just vid den tiden föresvävade honom, eller att han sammanblandat hennes far och hennes son. Peringskiöld påstår t. ex., att vapnet var en sparre mellan tre rosor, under det att av sigillet utseende framgår, att det måste vara tre liljor. Det vore stor sannolikhet att legenden endast vore en konstruktion, särskilt som han senare visar

² Denna besegling kan dock bero på att Ulf var lagman i Tiohärad.

2—573524. *Personhistorisk tidskrift* 1958

sig ha en helt annan uppfattning om hennes fadersnamn, vilket skulle vara Thordoni(s), och det S, som här saknades, kunde kompletteras av det följande S, som utgör förkortning av Sigillum. Han anser att varken han eller Gillingstam kommit till något ovedersägligt resultat — ingendera läsningen har absolut företrädde mot den andra. Han anser sig emellertid vara i sin fulla rätt, när han föredrar den *lectio difficilior*, som föreligger i Gen. 75, och Peringskiöld skulle ha haft starkare skäl till suppleringen Thordoni än en önskan att vinna anknytning till Sigge Thordsson, vilken Beckman i M. K. hade betraktat som en bror till fru Ingrid, en hypotes som han emellertid nu ej omnämner. I varje fall betraktar B. de genealogiska slutsatser, som Gillingstam dragit av läsarten i Skoklostervolymen, såsom helt obefogade.

Det överraskande i detta fall är, att läsningen av fru Ingrids sigill i Gen. 75, som inlämnades till Antikvitetsarkivet 1723, S. Ingridis filie... ni får fadersnamnet kompletterat av Peringskiöld till den ytterst otillfredsställande formen Thordoni, trots att han anser att begynnelsebokstaven kan vara A och att han läst fadersnamnet i den redan 1686 daterade Oxenstiernska kopieboken till ett tveklöst Aberni. Emellertid har Gen. 75 påbörjats av Hadorph redan år 1672 såsom Gillingstam påpekar i sin för diplomatariekommittén utförda framställning om riksarkivets Genealogica-serie,³ och uppgiften om fru Ingrids sigill där kan alltså vara av tidigare datum än den i Skoklostervolymen. Att Peringskiöld, som Beckman anser, skulle på dottersonens namn ha konstruerat fru Ingrids fadersnamn Aberni i sigillet av år 1301, anser jag fullständigt stridande mot vad man för övrigt känner om hans verksamhet vid sigillavritningar. Det är ett känt faktum, att Peringskiöld ofta kompletterar bortfallna bokstäver i sigillen, då han anser saken klar, men själv var han alldeles för hederlig för att komma med rena konstruktioner utan att ange det, vilket inte hindrar att han kunde föras bakom ljustet genom för oss klara förfalskningar. När han i Gen. 75 anser, att första bokstaven till fadersnamnet i fru Ingrids sigill kan vara A, H eller Th, så talar detta för att han ännu inte träffat på eller glömt av sigillet av år 1301 och att Gillingstams förklaring till »Thordoni» såsom inspirerat av teckningen av Sigge Thordssons sigill på sidan bredvid är den riktiga.

³ Anslag har beviljats för publicering av denna promemoria. — Det av Peringskiöld i Gen. 75 använda brevet 1310 ingick enligt Peringskiöld E 102 a i Miscellanea-knippen 5, vilken är en av de knippor, som torde ha brunnit i slottsbranden 1697, varför anteckningen om dess sigill icke kan ha gjorts så sent som 1723, som Beckman insinuerar (meddelande av H. Gillingstam).

Sigillavritningar i Skoklostervolymen äro gjorda av avskrivaren av Peringskiölds Oxenstiernabok. De äro tecknade med blyerts och sedan slarvigt ifyllda. Beckman har inte observerat, att sigillet i Gen. 75 även är avtecknat i Skoklostervolymen fast utan legend. Teckningarna av sigillen av år 1301 och 1310 äro i bägge fallen överensstämmande, trots att sigillena enligt Beckman i ena fallet innehåller liljor, i andra fallet rosor. Det framgår därav klart, att själva vapnet och legenden var huvudsaken för tecknaren.

För egen del måste jag alltså instämma med Gillingstam i att Abjörn Sixtensson av allt att döma blivit uppkallad efter sin morfar och upptagit sparrevapnet efter denne. Däremot är jag mera benägen att hålla med Beckman i att detta inte nödvändigt behöver tolkas som att fadern var av lägre börd än modern. Abjörn kan ju t. ex. ha haft en äldre bror, som dött tidigt och haft ett namn, hämtat från fäderneätten, och fadern kan ha landsförvisats och hans egendom skövlats. Beckmans påpekande, att det av herr Abjörn i morgongåva till hustrun skänkta godset Hårstorp legat på konungstredingen — detsamma gällde ock om det till den illegitima dottern och hennes man skänkta Kavlebäck — talar ju för att Abjörn Sixtensson kompenserats genom kunglig nåd för ifrån fädernesläkten indragna gods.

Därefter komma Beckmans invändningar mot det tyngst vägande inlägget i Gillingstams polemik mot honom, G:s uppsats »Voro Nils och Ulf Abjörnssöner (Sparre av Tofta) icke helbröder?» Beckman kommer härunder in på en mängd andra delvis vid sidan liggande problem. Denna del av uppsatsen skulle säkert haft ett helt annat utseende, om B. hunnit taga hänsyn till den behandling av ätten Sparre av Tofta, som inlutit i Äldre svenska frälsesläkter, 1: 1 (1957, s. 84) och författats av Gillingstam med bidrag av den, som skriver dessa rader. På andra sidan av första försättsbladet av sin motskrift meddelar B., att denna bok ej kommit honom till handa förrän den 17 juni 1957, och att hans egen skrift lades i press redan den 28 juni, vadan någon hänsyn ej tagits till Gillingstams åsikter i denna sistnämnda uppsats. Denne har nämligen däri godtagit den kritik jag lämnat av B:s antagande om Matts Kättilmundssons giftermål med en dotter till herr Abjörn, liksom min åsikt att den Abjörns dotter, som var gift med magister Herman i Kavlebäck, var av oäkta börd. Jag har även givit mitt fulla stöd åt Gillingstams uppfattning av Nils och Ulf Abjörnssöner som helbröder, varför jag på Gillingstams anmodan övertar försvaret, särskilt som Beckman förebrår honom, att han inte tagit hänsyn till mina utredningar

om släktskapsorden i våra medeltidsdiplom (Beckman, s. 8 jämte not 29, s. 37).

Mitt bidrag till ättartavlan utgöres huvudsakligen av följande inlägg (s. 85): »Den gängse uppgiften, att drotsen Mats Kettilmundsson var gift med en dotter till Abjörn Sixtensson (Beckman, a. a., s. 123 f.) stöder sig endast på Mats Kettilmundssons yttrande i DS, nr 1829, att han fått betalning för Dillö av domprosten i Skara, vilket gods kommit i hans hand genom arv efter avlidne herr Abjörn Sixtensson. Som av andra dokument framgår, var han en av exekutorerna av herr Abjörns testamente, där det bestämts, att Dillö skulle säljas för att betala testamentets donationer (DS, nr 1825, 1837). Som arvtagarna, sönerna Nils och Ulf, säkert voro omyndiga vid hans död, har herr Mats som exekutor troligen endast talat i deras namn; en syster till dem, som kan ha varit hans maka, är en föga trolig konstruktion. — Förutom de nedan angivna sönerna hade herr Abjörn en dotter Ingeborg, vilken med säkerhet torde vara född i en *illegitim* förbindelse, som herr Abjörn ingått före äktenskapet med fru Ingeborg [Ulfsdotter, Ulv]. Han gav denna illegitima dotter samma år han dog, 1310 (se ovannämnt brev i Skoklostersaml. I, fol. vol. 44, s. 30), en betydande gåva med sin moders och sin syster Kristinas samtycke (sönerna voro alltså omyndiga, men sonen Ulf bekräftade gåvan 1320; Skoklostersaml. I, fol. vol. 44, s. 30—31, RA), allt i enlighet med vad som stadgats i östgötalagens ärvdabalk om gåva till frillobarn. Hade Ingeborg varit född i äkta säng, är det otänkbart, att inte hon eller hennes man, som förhållandet var med brödernas andra halvsyster Birgitta, någon gång återfunnits som bestyrkare av Abjörnssönernas många affärstransaktioner. Som frillobarn tillhörde Ingeborg däremot icke ätten, trots att hon var erkänd» (Äldre sv. frälsesläkter, I: 1, s. 85).

Beckmans båda huvudargument för att av Abjörn Sixtenssons barn endast sonen Ulf var född i herr Abjörns äktenskap med Ingeborg Ulfsdotter (UIv) och att sonen Nils måste vara född i herr Abjörns tidigare äktenskap med en okänd, skola nu refereras (jfr Gillingstam i Släkt och Hävd 1953, s. 225 ff.).

Det första argumentet är en språklig egendomlighet i arvskiftesbrevet mellan Ingeborg Ulfsdotters dotter i ett tidigare äktenskap, Birgitta Knutsdotter, och hennes barn med Abjörn Sixtensson (DS nr 1545). Där talas nämligen om vad som skulle tillfalla »liberis predicti domini Aberni... et eius heredibus». Härom säger Beckman: »Då eius icke rimligtvis kan syfta på herr Abjörn, måste det syfta på liberis, ehuru detta står i pluralis. 'Liberi' kan nämligen användas även om ett barn och avser alltså endast Ulf Abjörnsson».

Det andra Beckmans argument är, att »Nils Abjörnsson, såsom ett excerpt av Rasmus Ludvigsson ger vid handen, varit en mogen man redan 1304». Detta skulle bevisa, att han ej varit son till Ingeborg Ulfsdotter, som var gift med sin första man ännu år 1289, då denne dog, vadan äldsta sonen i det nya äktenskapet ej kan tänkas vara född förrän 1291. Mot Beckmans uppfattning gör Gillingstam följande invändningar. I brev av 1335 och 1336 talar den ovan nämnda Birgitta Knutsdotter om både Nils Abjörnsson och Ulf Abjörnsson som sina bröder, varjämte Nils Abjörnsson i brev av 1349 och 1351 ensam — Ulf var då död — uppträder som hennes broder. Hade Nils Abjörnsson haft annan moder än Ingeborg Ulfsdotter, hade han ej kunnat nämnas på detta sätt (DS, nr 3172, 3236, 4498, 4663, 4666). I not tillägger G. även, att talande är, att Ulf Abjörnsson och Ingeborg Ulfsdotters broder Filip Ulfsson samt dennes söner Ulf och Karl Filipssöner jämte Birgitta Knutsdotters man Magnus Bengtsson beseglat vid flera av Nils Abjörnssons jordaffärer (DS, nr 2542 och 2543). Vid en annan jordaffär besegla Ulf Abjörnsson och Magnus Bengtsson åt Nils Abjörnsson.

Därtill sålde Ulf Abjörnsson 1334 sina och brodern Nils Abjörnssons delar i uppräknade gods på Själland, i vilka gods Birgitta Knutsdotters man samtidigt sålde sin hustrus del och Ingeborg Ulfsdotters broder Filip Ulfsson tidigare sålt sin del. Denna gemensamma själländska godsbesittning torde enligt Gillingstam visa, att såväl Nils Abjörnsson som Ulf Abjörnsson i likhet med Birgitta Knutsdotter hade Filip Ulfssons syster Ingeborg Ulfsdotter till moder.

»Mot denna bakgrund», fortsätter Gillingstam (SoH, 1952—53, s. 226), »framträder det tydligt, att den av Beckman pressade formen 'eius' i brevet av 1307 ej har något att ge för utredningen av Abjörn Sixtenssons släktförhållanden. Det rimliga är, att 'eius' syftar på Abjörn Sixtensson, och även om man med Beckman skulle anse det åsyfta 'liberis', kan det ej användas som argument för att 'liberis' blott åsyftar en person; 'eius' blir i så fall ett språkfel utan innehållslig betydelse». I not tillfogar sedan Gillingstam, att han haft förmånen av diskussion på denna punkt med arkivarien Stefan Söderlind, som menar att termen »liberi» ej skulle användas om endast en person åsyftades; i så fall vore »filius» («filia») det normala. Beckmans andra argument, uppfattningen att Nils Abjörnsson var myndig redan 1304, anser Gillingstam under dessa omständigheter vara en felaktighet av Rasmus Ludvigsson, vilken G. under sin verksamhet i diplomatariekommitténs tjänst funnit — liksom de flesta

äldre forskare — stundom göra sig skyldig till feltolkningar av brevdateringar.

Vad Gillingstam sedermera anfört, kunna vi här förbigå. Han gör sig emellertid skyldig till det oriktiga påståendet, att Nils Abjörnsson i övrigt ej uppträder i nu kända urkunder före år 1320. Detta har av Beckman (M. K., II, s. 323) visats vara ett misstag — Nils uppträder redan den 24 aug. 1317 tillsammans med broder Ulf (Gen. 73, s. 99). Även Gillingstams påstående angående det i Rasmus' avskrift nämnda Vreta får anses vederlagt av Beckman (M. K., II, s. 323).

I sin motskrift (s. 8 ff.) opponerar nu Beckman på det bestämdaste mot att Birgitta Knutsdotters användning av *dilectus frater* om den enligt B:s mening med henne obesläktade Nils Abjörnsson nödvändigt måste innebära någon blodsfrändskap, enär de bägge voro halvsyskon till Ulf Abjörnsson och säkerligen uppfostrats tillsammans. B. säger, att de av Liljeholm utförda undersökningarna av släktskapsorden i våra medeltidsdiplom ha visat, att dessa ha diffus karaktär, så att man icke enbart på grund av dem kan dra några genealogiska slutsatser. Han fortsätter: »Vi kan härvid endast erinra om att i ett av de brev, där fru Birgitta kallar Nils Abjörnsson sin broder — DS 6, nr 4498 —» omtalar hon tre andra herrar som sina mågar (generi). En av dessa var gift med hennes dotter, de båda andra med avlägsnare släktingar, enligt Grandinsons och Liljeholms mening hennes dotterdöttrar, enligt Annerstedts och min hennes mans systerdöttrar... Hur sammanbragta barn under medeltiden benämnde varandra är, såvitt jag vet, icke närmare utrett, men Liljeholm framhåller, att personer, som vuxit upp i samma hem, kunde kalla varandra syskon. Ett modernt exempel kan med all reservation anföras. Min farfar var gift tre gånger och hade styvbarn i två äktenskap, egna barn blott i det tredje. I hans hem fanns alltså en stor mängd ungdomar, som alla kallade varandra bror och syster och kände sig som sådana, ehuru de i vissa fall var så litet besläktade, att de kunde ingå äktenskap med varandra, vilket också två av dem gjorde... Det finns såvitt jag kan se, ingen anledning tro, att icke liknande förhållanden kunnat råda även under medeltiden, där sådana skaror av helsyskon, halvsyskon och sammanbragta syskon måste ha varit ganska vanliga.» Beckman påpekar sedan, att då Nils Abjörnsson beseglar åt Birgitta efter att han blivit drots, är hans medverkan icke något säkert bevis på släktskap. B. går därefter igenom de flesta av de brev, där Nils Abjörnsson av fru Birgitta kallas broder och där Magnus Bengtsson beseg-

lar jämte Ulf Abjörnsson och Ulv-ätten vid Nils Abjörnssons avyttring av arvejord (DS, nr 2542 och 2543) och försöker, oftast med säregna motiveringar, bortförklara dessa fakta.

Beckmans påstående, att mina undersökningar om släktskapsorden (PHT 1950, s. 94 ff.) ha visat, att dessa ha en så diffus karaktär, att man icke enbart av dem kan draga några genealogiska slutsatser, godtar jag inte i denna formulering; min utredning visar, att de genealogiska slutsatserna måste föregås av en noggrann undersökning av släktskapsordets i sammanhanget gällande betydelse. Så kunna orden frater och soror, broder och syster, användas utom om syskon och halvsyskon även om svåger och svägerska (jfr fr. beau-frère, belle-sœur, eng. brother-in-law etc.). Det användes även om släktingar, som uppfostrats i samma hus. Kaniken Ulf Holmgersson, som uppfostrats i sin farbrors hus, kallar dennes döttrar, dvs. hans kusiner, för syskon, och riddaren Anund Jonsson kallar sin mors kusin Bengta Gustafsdotter syster, enär han tydligen uppfostrats i hennes faders hem. När kusiner kalla varandra syskon, torde det i de flesta fall bero på gemensam uppfostran. Något exempel på att sammanbragta syskon, som ju äro helt obesläktade, kalla varandra syskon är mig veterligen ej känt från några medeltida diplom, även om det i och för sig ej vore otänkbart. Men härvidlag beror det också på diplomens art. I allmänhet äro dessa juridiska handlingar, där släktingars närvaro och besegling är nödvändig icke blott i egenkap av vederhäftiga vittnen utan för godkännande och besegling vid jordavträdelser. Ätten ägde ju arvsjorden; ett avträdande av dylik fordrade ju ovillkorlig besegling av de närmaste släktingarna, under förutsättning att de voro »skälige», omdömesgilla, annars var ju diplomet värdelöst och kunde bestridas av en arvinge, som man från början inte räknat med som arvtagare och därför ej inkallats som sigillant. Framför allt var ättens huvudmans närvaro av stor betydelse, då han med sin makt och myndighet lättast kunde avstyra för slakten generande stridigheter. Först så småningom utvecklade sig den praxis, att om en gåva godkänts av de vid tillfället arvsberättigade, dennas laglighet ansågs styrkt. Låt oss emellertid ta som exempel DS, nr 4498 av den 18 oktober 1349 (jfr Beckmans broschyr s. 9 med not 30). Där anföres, att Birgitta Knutsdotter, herr Magnus Bengtssons änka, meddelar, att enär brev brukar givas sub sigillis discretorum in testimonium för att eliminera möjligheten till tvister om sakens rättsgiltighet, hon efter att ha haft överläggning med sina kära barn (liberi), mågar (generi) och närmaste släktingar (propinqui) skänker för sitt, sina barns och föräldrars själägagn

ett markland jord i Långby i Furuby (nu en del av Badelunda) socken, Västerås' stift, till Solberga nunnekloster i Visby. För starkare rättsgiltighets skull ber hon enständigt och aktningsfullt, att hennes käreste bror herr Nils Abjörnsson, herr Gisle Älynoson, hennes kära måg Lepinward Haraldzson, hennes kära dotter Katherina Magnosdotter och hennes kära mågar (generi) herr Rörík Bonde och herr Karl Ulfsson, riddare, skola vidfästa sina sigill jämte hennes eget. Gisle Elinoson hade i sitt andra äktenskap varit gift med Ingeborg Barnamsdotter, Birgittas dotter i hennes första gifte med en Barnam, vilket framgår av DS, nr 3236, där hon kallar herr Gisle sin måg och Ingeborg Barnamsdotter sin kära dotter. Birgitta säger sig däri donera Tuna till Riseberga kloster, vilket hon gjort efter att ha fått välvilligt samtycke av sina barn, av sin måg herr Gisle Elinoson och av sina kära bröder herrar Nils och Ulf Abjörnsson. Nils Abjörnssons samtycke skulle i detta fall vara meningslöst, om han inte vore hennes riktiga broder.⁴

⁴ I detta brev, DS nr 3236, som tydligen är senare omskrivet efter det i en not i DS nämnda originalet, har infogats orden: et Kanuti Magnusson aliorumque omnium infantum meorum. Knut Magnusson, vilken är son i hennes andra äktenskap, har tydligen blivit myndig under mellantiden och uppträder också år 1345 i DS, nr 3952, tillsammans med Birgittas måg Lidinward Haraldsson, som då är gift med dottern, Katarina Magnusdotter. Att döma av uttrycket »omnium infantum meorum» har hon haft flera barn än dessa med Magnus Bengtsson, vilken tydligen dog år 1335. I ett föregående äktenskap hade Gisle varit gift med en Margareta (se DS, nr 3382). Denna var tydligen dotter till riddaren Bengt Bosson och syster till Magnus Bengtsson och död före fadern, som levde ännu, när sonen gör sitt testamente, ty herr Bengt ärves icke blott av sonen Magnus' barn utan även av Margaretas barn med Gisle, nämligen Magnus Gislason, Helena Gisladotter, gift med Sigge Magnusson (Vinstorpa-ätt) och Ingrid Gisladotter, gift med Thyrner Mattsson (hjorthorn), se DS, nr 3247 (Uppsalakaniken magister Ulf Gislason var ej son till herr Gisle, såsom Grandinson uppger, Närke medeltids urkunder, s. 51, ty Ulf för ett annat vapen, två sparrar på en balk, se RPB, III, s. 305). I sitt andra gifte hade Gisle ännu en dotter med namnet Elena — farmoderns namn — som han 1343 insatte i Riseberga kloster (DS, nr 3690), där hon sedermera blev abbedissa. Dessutom döttrarna Katarina, gift med Karl Ulfsson av Ulfåsa och Margareta, gift med riddaren Rörík Bonde. Deras äktenskap äro belagda från och med 1348 (DS, nr 4362, jfr DS, nr 3172). Av dessa diplom framgår, att de nämnda riddarne voro gifta med Birgittas dotterdöttrar, ej — såsom Annerstedt och Beckman vill — födda i Gisle Elinosons första äktenskap. Likaledes äro uppgifterna i Elgenstierna om Rörík Bondes hustrus modernehärstamning (hämtade från Bure) klart felaktiga.

Dessutom är den Barnam Gisleson, som förekommer endast i två diplom av den 18 jan. 1357 (där han bortbyter Aspenäs till brodern Magnus) samt i B 16, f. 290 v av den 25 jan. 1358, där han kallas Barnabas, säkert den sistfödde i Gisles andra äktenskap. Beckman (M. K., II, s. 468 ff.) har velat göra Barnam till en son i ett tredje Gisles äktenskap med Matts Kättilmundssons änka, Adelheid, eftersom Barnam ärvt Aspenäs. Som Ingeborg Barnamsdotter nämnes ännu i livet 1336 (DS, nr 3236) och möjligen år död 1338 (DS, nr 3382), skulle tredje äktenskapet skett mer än 10 år efter Matts Kättilmundssons död, och hans änka därefter blivit mor åt Barnam, så att han fått ära Aspenäs-komplexet — en helt otrolig konstruktion. Aspenäsgårdarna har Gisle säkert efter herr Matts död köpt av fru Adelheid, jfr t. ex. DS, nr 2639. Hon, som snart försvinner ur handlingarna, har väl antingen återvänt till Tyskland eller gått i kloster efter att ha sålt sina jordegdomar. Den Matts Kättilmundssons dotter Ingrid, som nämns i testamentet, är naturligtvis oäkta dotter, annars skulle hon ensam fått ära honom eller åtminstone gett tillstånd till de flesta donationerna.

Beckman anser nu, att fru Birgitta med sina barn endast avser dottern Katarina Magnusdotter, gift med riddaren Lidinvar, enär sonen Knut ej beseglar och därför troligen är död. Liberi skulle alltså här stå i singulär betydelse. Detta är emellertid ett misstag; barnen till Birgittas avlidna dotter Ingeborg Barnamsdotter träda nämligen enligt svearätt i sin avlidna moders rättsställning — s. k. representations- eller istadarätt — och med liberi avses här hennes dotter Katarina, gift med Lidinvar Haraldsson och hennes *barnbarn* i dottern Ingeborg Barnamsdotters äktenskap med Gisle Elinson. Att Gisle inte i diplommet kallas gener (såsom i DS, nr 3230), kan bero på att Ingeborg nu var död, så att mågskapet upphört; härpå finns många exempel. Som representant för Birgittas propinqui kvarstår därför endast brodern Nils Abjörnsson, vilken alltså måste vara riktig broder, då hans tillstyrkan här (liksom i DS nr 3230) annars vore fullständigt obefogad. Under den korta tid av cirka två år efter 18 maj 1335, under vilken Nils Abjörnsson var drots, är det som broder här beseglar för henne; hans drotsitel nämnes ej. När dessutom Nils Abjörnsson i DS, nr 2543 nämner Filip Ulfsson och hans söner Ulf och Karl bland beseglade cognati et propinqui (jämte brodern Ulf och Magnus Bengtsson), så följer därav, att även Nils måste vara son till Ingeborg Ulfsdotter. Vi återkomma därtill nedan. Beckmans resonemang om liberi såsom singulärt begrepp i DS, nr 1545 måste alltså vara felaktigt, och vi övergå nu till att behandla detta diplom angående arvskiftet efter Ingeborg Ulfsdotter, utgivet i Göksholm⁵ den 17 april 1307.

Karl Ulfsson (Äldre sv. frälsesläkter, 1: 1, s. 23), som då var förlovad med fröken Birgitta,⁶ hade kommit samman med drotsen herr Abjörn och riddarna Filip Ulfsson, Peter Ragvaldsson, Leonard Ödason samt discretus vir Håkan (Ingeborgsson) Läma för att fördela arvet efter fru Ingeborg mellan fröken Birgitta och herr Abjörns barn: »bona hereditaria domicelle Byrgitte et liberorum domini Aberni.» Redan här skulle alltså liberi fattas singulärt, om man följer Beckman. Sedan räknas upp de gods, som tillerkändes fröken Birgitta — »quae debent in sua possessione et heredum suorum perpetuo perdurare.» Därefter följer uppräknningar av de

⁵ Göksholm tillhörde som bekant under 1400-talet Bengt Stensson (Natt och Dag) och hans son Magnus Bengtsson efter att ha tillfallit Birgitta Knutsdotter efter modern. Detta förklaras därigenom att hennes dotter Katarina i sitt äktenskap med herr Lidinvar blev moder till den Margareta, som gifte sig med riddaren Magnus Håkansson (Leopard). Dessa i sin ordning hade dottern Kristina, gift med Bengt Stensson. Se min utredning under Lidinvar Haraldsson i Äldre svenska frälsesläkter, s. 101.

⁶ Äktenskapet kom helt säkert inte till stånd på grund av politiska skäl; Karl Ulfsson tillhörde nämligen kung Birgers parti.

gods, som skulle tillfalla »*liberis predicti domini Aberni... et eius heredibus ut superius est pretactum*». Här skulle alltså liberi för andra gången stå i singulär betydelse, vilket skulle bli än tydligare genom det efterföljande eius, som enligt Beckman omöjligt kan syfta på Abjörn. B. säger (broschyren s. 13): »Detta skulle nämligen innebära, att hans barns möderne efter deras eventuella fränfälle skulle gå vidare icke till *deras* [= sönernas] arvingar, icke ens till fadern som universalarvinge utan till *faderns* arvingar med förbigående av honom själv. Hur någon som ingående sysslat med medeltidsgenealogi och därvid icke kunnat undgå att också komma i kontakt med medeltida svensk arvsrätt kan framställa ett så absurt påstående, är mig en gåta. Griper man över huvud till ett sådant argument, måste man känna på sig, att man försvarar en dålig sak.» Detta Beckmans yttrande innebär naturligtvis en ren vantolkning, men det väntade och vanliga uttrycket hade ju varit *eorum heredibus*. Utsatsen — »*ut superius est pretactum*» — avser det förutnämnda uttrycket om fröken Birgittas gods, »*quae debent in sua possessione et heredum suorum perpetuo perdurare*», och avser alltså att egendomarna ständigt skall förbliva in *heredum possessione*. Men det ligger säkert en bestämd avsikt i användningen av eius. I äldre rätt ville man nämligen, när man hade att göra med olika syskonkullar, ogärna medge arvsrätt åt den andra kullen, förrän den första var utdöd — se härom Östgötalagen, Giftermålsbalken 21: 1, och Upplandslagen, Ärvdabalk 12. Enligt Östgötalagen ärvde aldrig halvsyskon, så länge något av helsyskonen var i livet. Ett typiskt exempel härpå ha vi i DS, nr 4553 av år 1350, där Cecilia Glysingsdotter, som mist sina helsysstrar och i livet endast hade helbrodern Nils — som för övrigt tycks ha varit en tämligen betydelselös person — med dennes samtycke skänker sin framstående halvbror, riddaren och riksrådet Kettel Glysing, vilken enligt gällande lag ej skulle ärvt henne, en hel del egendomar. I Upplandslagens Ärvdabalk 13 finns emellertid en stadga, som återger ett yngre skikt i utvecklingen och strider emot det förutnämnda stadgandet i Giftermålsbalken och enligt Holmbäck-Wessén lyder; »Nu äro döda fader och moder, och barn finnas efter dem; barnen äro både halvsyskon och helsyskon. Nu dör en av dem; då skola helsyskon ärra tre lotter och halvsyskon fjärdedelen, vare sig det är syster eller broder.» I Magnus Erikssons förslag till rikslag upptogs också detta stadgande, och som detta förslag blev den nya Östgötalagen, ville man tydligen ogiltigförklara Cecilia Glysingsdotters donation till halvbrodern Kettel, då ju han och hans syster Hafrid, om de levde, skulle komma att ärra tillsam-

mans en fjärdedel av fru Cecilias förmögenhet vid hennes död. Kung Magnus förklarade emellertid donationen giltig, enär den var gjord innan den nya lagen antogs i Östergötland (DS, nr 5043).⁷

Med uttrycket att godsen skulle tillfalla liberis domini Aberni et eius heredibus menas alltså, att om någon av herr Abjörns söner efter hans död skulle dö barnlös, så tillfaller icke någon fjärdedel den avlidnes halvsyster fröken Birgitta, som det stadgas i Upplandslagens Ärvdabalk 13, utan hela lotten tillkommer den efterlevandes helbroder i enlighet med vad som säges i dess ärvdabalk 12: 3 och i Östgötalagens giftermålsbalk 21: 1. Skulle herr Abjörn leva själv vid en barnlös sons död, så skall ju, som nämnts i föregående not, han och den andre sonen dela arvet lika. Jag har vid flera tillfällen påpekat, vilka stridigheter som uppstå, när det gäller halvsyskons arv (se t. ex. PHT 1955, s. 129 och 135). Med uttrycket eius heredibus menas alltså, att godsen skall stanna inom herr Abjörns ätt — om arvingar, heredes, i betydelsen släktingar, se Liljeholm PHT 1950, s. 95 — och ej övergå till Birgitta Knutsdotters ätt, förrän hans egen ätt utslocknat. Detta är ju i full överensstämmelse med åtminstone Östgötalagen och kan försvaras även inom svearättens område, där samma lag ju ännu gäller enligt ärvdabalkens § 12 fast upphäves genom § 13.

Vi ha verkligen i äldre latin exempel på att »plurale tantum» liberi kan användas singularärt, men detta är ju ur rationell synpunkt föga tilltalande i detta fall, då man ju i singularis har att tillgripa filius eller filia, och ifall barnets kön är obekant infans. Liberi började därför försvinna redan under första århundradet efter vår tideräkning även i pluriell användning och ersattes med filii och särskilt i folkspråket med infantes. Det klassiska språkets filii betydde ju nästan alltid barn och lever kvar t. ex. i italienska *figli*,⁸ barn. I medeltidslatinet, som utgår från senlatinet, konkurrera filii, infantes med liberi. Vi få därför komma ihåg att i våra svenska diplom

⁷ Annorlunda blev arvsförhållandet, om en av föräldrarna levde kvar jämte tvenne barnkullar. Då ärvde aldrig halvsyskon, och detta gäller även enligt Magnus Erikssons och Kristoffers lagförslag. I Holmbäck — Wessén har lydelsen av denna § 14 i Upplandslagens Ärvdabalk blivit förvanskad (se s. 71), och den rättelse, som lämnats i band 3 (Södermannalagen och Hälsingelagen), s. VIII, är oriktig. Paragrafen, som textmässigt är fullt klar — se Schlyters edition — skall lyda: »Dör barn, och lever efter det fader eller moder, och är endera av dem död, då ärve hälften fader eller moder och hälften samsyskon (= helsyskon). Dör enda barnet (dvs. i en kull), ärve fader och moder två tredjedelar och halvsyskon en tredjedel. Finnas ej helsyskon eller halvsyskon, ärve fader eller moder allt och give ej ut till någon därav. Den förutnämnda rättelsen lyder: s. 71, rad 5, 4, 3 nedifrån står samsyskon: läs halvsyskon. Den skall korrigeras till s. 71 rad 3 och 2 nedifrån, står samsyskon: läs halvsyskon.

⁸ Jfr italienska: Hanno tre figli, due maschi e una femmina, »de ha tre barn, två pojkar och en flicka».

aldrig översätta filii med annat än barn, och häremot syndas förut fortfarande stort även i högtstående vetenskapliga kretsar. Jag har (i en not i PHT 1952, s. 53) varnat härför liksom för att översätta fratres med bröder i stället för det ofta riktigare syskon. Jag måste än en gång upprepa denna varning.

De exempel, som Beckman anför till att vi i våra diplom ha liberi i singular betydelse (s. 14 ff.), äro alla värdelösa och behöva inte bemötas. Som ett korollarium av vad som sagts, följer även, att det av Beckman anförda diplomt från 1304, som föreligger i avskrift med årsangivelse av Rasmus Ludvigsson, måste vara feldaterat av honom, något som är allt annat än överraskande för den, som har haft tillfälle att syssla med denne.

I detta Göksholmsbrev förekommer även ett uttryck, som gett Beckman (broschyren, s. 11) anledning till vittgående slutsatser: »Ego Karolus Ulfsson sponsus predictae domicelle B. ac alii propinquiores cognati sui.» Han översätter det: »Jag Karl Ulfsson, fröken Birgittas trolovade, och andra hennes närmare släktingar» och utbrister: »kan en fästman räkna sig till sin fästmöns närmare fränder, ehuru han enligt kanonisk rätt icke får vara hennes brylling en gång utan påvlig dispens, så kan man väl på samma sätt beteckna sin halvbror, sin styvmors bror, sina styvkusiner och sin sammanbragta systers man.» Beckman godtar ju ej, att Nils Abjörnsson var son till Ingeborg Ulfsdotter, och han avser med föregående yttrande att förklara, varför Nils Abjörnsson, då han 1325 säljer sitt arvegods och utverkar besegling av sina propinqui et cognati, väljer Ulf Abjörnsson (B. halvbrodern), Filip Ulfsson (B. styvmorsbror), Ulf och Karl Filipsooner (B. styvkusiner!) samt fru Birgittas make Magnus Bengtsson (B. sin sammanbragta systers man). Hela denna i och för sig otroliga historia beror emellertid på en felöversättning. Uttrycket i Göksholmsbrevet måste nämligen tolkas sålunda: »Jag Karl Ulfsson och *därjämte* hennes närmaste släktingar.» Alii och andra pluralisformer användas i senlatin och särskilt ofta i de medeltida diplomens vittnesmeningar på grekiskt sätt i betydelsen dessutom (egentligen såsom andra) för att markera, att ett nytt moment inträder, och tjänstgör därför som en förstärkning till den föregående samordnande konjunktionen och är i allmänhet ej tillbakasyftande. Detsamma gäller om dess grekiska motsvarighet alloi. Jfr vad ett av våra nuvarande skollexika (Ahlberg-Lundquist-Sörbom) säger under artikeln alius, mom. d. s. 48: »speciellt som predikativt attribut, motsvarande svenska adverbet ytterligare, dessutom, därtill även, förövrigt (plaustra et alia iumenta; circa

moenia aliasque portas).» Denna betydelse av alii har ej observerats av en del av de vetenskapsmän här i landet, som syssla med våra medeltida latinska diplom, och därigenom ställt till många missförstånd.

Beckmans slutsats är därför förfelad. När Nils Abjörnsson ber sina propinqui et cognati besegla, så är det i enlighet med ättens fordringar hans verkliga släktingar: hans helbror, hans morbror, hans kusiner och hans halvsystems man, som medverka.

Beckman går emellertid in på en hel del andra problem och kommer med överraskande förslag till lösningar, vadan jag måste uppta en del av dessa till behandling.

I sin broschyr (s. 20 med not 103 å s. 42) har Beckman behandlat härstamningen för Matts Håkansson till Ulvsberg, som var gift med Filip Ulfssons dotter, och säger att dennes härstamning är omtvistad, i det att Liljeholm i PHT 1955 säger honom vara son till en Håkan Bårdsson. Men den Matts Håkansson, som jag talar om, har intet att göra med den välkände Matts Håkansson till Ulvsberg, som var son till Håkan Karlsson (stjärna) och själv förde först stjärna, sedan båt. Den av mig nämnde M. H. är identisk med den Matts Håkansson, som hade en broder Bård och systemen Kristina, g. m. Håkan Ängel och förekommer i RPB, nr 961, 1521, 2250, men i Index till RPB felaktigt identifieras med Matts Håkansson till Ulvsberg. Alla tre syskonen ärvdes av kusinen Matts Gustafsson, biskop Gotskalks baneman; släktskapen framgår tydligt även av registerna i Utters collectanea (Gen. 41, f. 19).

Beckmans anmärkning (s. 14) angående Nils Abjörnssons son Filip förfaller efter Gillingstams behandling av honom i släktartikeln i Äldre svenska frälseätter. Han bär sitt förnamn efter farmors broder Filip Ulfsson, vilket Beckman förgäves söker bortförklara liksom Nils Abjörnssons lott i själländska godsens.

Vad beträffar Helgö (s. 31), så pantsattes ju denna gård år 1287 av sin ägare Knut Mattsson (DS, nr 948) för 20 lödiga mark. Vid hans död var panten olöst, men hans sven Nils Algotsson i Sandåkra ordnade skulden, mot villkor att Knut Mattssons arvingar i stället skulle ge honom 21 örtugsland i Skyberga som ersättning. Detta har tydligen Ingeborg Ulfsdotter gjort, och Helgö tillföll sedan hennes barn (DS, nr 1545), och vid arvskiftet dem emellan har Helgö liksom övriga gods i Södermanland och Uppland kommit på Nils Abjörnssons lott.

Även problemet om Dillö i Vänern har Beckman lyckats krängla till genom sitt påstående, att det var olika gårdar, som kyrkan och

Ingeborg ägde. Förhållandet är enligt min mening följande. Dillö har enligt DS, nr 1219, genom byte kommit i domprosteriets i Skara händer, och tydligen har den kände domprosten Bengt Tunesson, som ju är bekant för sina många olagliga avyttringar av domprosteriets gods (Äldre svenska frälsesläkter, 1:1, s. 96 f.), även sålt detta till herr Abjörn och hans hustru, och vid hennes död befann det sig i hennes händer (DS, nr 1545) och tillföll hennes söner, vilka då tydligen voro minderåriga, så att deras arv förvaltades av fadern. Domprosteriet ville emellertid lösa igen gården, varför Abjörn bestämde på sin dödsbädd, att detta skulle ske och pengarna skulle användas till att betala hans testamentsdonationer. Sönerna blevo nämligen vid hans död ägare av hela arvet både från modern och fadern, varför det var fullkomligt godtyckligt, vilkens gods som såldes för att betala testamentet. En av Abjörns exekutorer, herr Sigge Halstensson, som hade norsk anknytning i egenskap av Kungahällas prefekt, sålde också godset och mottog betalningen och utfärdade därpå endast ett intyg (DS, nr 1825), ett förfarande som kunde godkännas enligt norsk lag men ej enligt västgötalag. Proceduren måste därför göras om i korrekta former med s. k. skötning, varvid Matts Kättilmundsson kvitterade betalningen (DS, nr 1829 och 1837). Att det är domprosteriets gamla gods, som kommer igen och ej någon annan egendom, framgår av att DS, nr 1837, just har varit fäst vid DS nr 1219.

Beckman har (s. 38 not 36) med stöd av ett diplom i Skokloster 44 gjort det riktiga påpekandet, att Ture Kettilssons (Bielke) andra hustru måste ha varit en dotter till Nils Sigriddson (Natt och Dag). Detta kände vi förut endast genom en notis i Rasmus Ludvigssons släktbok Gen. 18, f. 19, där det står: »Generi domini Boonis Nicolai erant dominus Thorirus Catilli et D. Haquinus Lämä», men Rasmus' efterföljare ha misstolkat förhållandet genom att översätta generi med mågar i stället för svågrar. Vad beträffar Utters påstående, att Ture Kettilssons änka Sigridd förde sparrevapen (Gen. 41, f. 121 v), så behöver inte detta vara ett misstag; hon kan ha upptagit sin okända moders vapen. Som bekant kallar Ulf Abjörnsson Ture Kettilssons söner i första giftet, Nils Dannes och Erik Turesson (Bielke), för sina fränder (consanguineus, cognatus), men detta behöver ju inte hindra äktenskap mellan Sten Turesson och Nils Abjörnssons dotter, ty dels var denne född i herr Turessons andra äktenskap, dels låg släktskapen mellan de äldre Turessonerna och Abjörnssönerna på de förras moderne, vadan Sten Turesson och Ingegerd Nilsdotter (Sparre av Tofta) voro helt obesläktade. Det

kan tilläggas, att Stefan Röríkssons andra hustru härstammade från Ture Kettílssons första gifte, Karl Magnussons (Örnfot) hustru Märta däremot från hans andra gifte liksom även sönerna Nils och Bengt Turesson.

Detta förhållande belyses även genom att Filip Ulfsson, Erik Turesson (Bielke) samt Nils och Ulf Abjörnssönerna blevo förmyndare för den avlidne Lyder von Kürens barn (Beckman, broschyren, s. 48, not 212). Dennes hustru, som enligt min utredning i PHT 1950, s. 105, var änka efter riddaren Nils Kettílsson, har tydligen också varit en släkting till Abjörnssönerna, och om man får döma av Filip Ulfssons deltagande ha de bägge Kettílssönerna varit gifta med kvinnor, som tillhörde ätten Ulv. Filip Ulfssons uppträdande som exekutor kan dock i detta fall tänkas bero på att han i sitt andra äktenskap var gift med en brorsdotter till Lyder von Küren.

Man får vara tacksam för att Beckman nu, som alltid, fört in nytt material i diskussionen. För egen del står jag dock liksom Gillingstam ofta skeptisk mot de resultat han kommer till. Det skulle ta alltför stort utrymme i anspråk att i detalj bemöta Beckmans slutsatser. Jag inskränker mig alltså till vad som redan sagts, samtidigt som jag protesterar mot hans beskyllningar mot Gillingstam för bristande vederhäftighet och för inkompetens som kritiker. Beträffande Beckmans harm över att Gillingstam i sin recension som för mildrande omständighet framhållit hans nedsatta syn och hans användande av assistenter må beaktas, att även om lämpligheten av detta påpekande kan ifrågasättas, Beckman själv i förordet till första delen av sitt verk bett kritiken beakta dessa omständigheter.

Mitteilungen zur Geschichte der Familie Eosander.

Von **Rudolf Biederstedt.**

Die Familie Eosander hat an der Geschichte Schwedens und auch Deutschlands durch verschiedene ihrer Mitglieder tätig mitgewirkt, und daher ist es verständlich, dass sie schon mehrfach Gegenstand genealogischer Untersuchungen gewesen ist. So verdienstvoll die Mehrzahl dieser Veröffentlichungen ist, so erscheint es doch an der Zeit, in ihnen vorhandene Lücken wenigstens zu einem Teil durch neue Funde in deutschen Archiven zu füllen und Irrtümer zu beseitigen. Der Eindruck ist deutlich, dass die schwedischen Bearbeiter die deutsche Literatur über die Familie Eosander nicht vollständig ausgewertet haben; andererseits haben die deutschen Autoren schwedische Quellen vernachlässigt.

Die vorliegenden Mitteilungen beschränken sich auf den wenigstens in Deutschland bekanntesten Zweig der Familie, auf den schwedischen Generalquartiermeisterleutnant Nils Eosander (auch Nicolaus, Niclas, Israel, Nicolaus Israel, Nils Israel u. ä.) und seine nächsten Angehörigen.¹

Hildebrand teilt bereits mit, Nils Eosander habe nach den Kriegen von 1658—1660 gegen Dänemark in pommerschen Festungen Dienst getan.² Er ist tatsächlich bereits 1661 in Stralsund nachzuweisen.³ Im folgenden Jahre ging er am 12. November eine Ehe mit

¹ Zur älteren Geschichte der Familie ist nur nachzutragen, dass die zweite Frau des Pfarrers Nicolaus Magni Eosander in Skällvik (gest. 1606) Christina Jansen hiess. Vergl. die Eintragung ihres Sohnes Johannes in der Matrikel der Universität Greifswald von April 1634.

² B. Hildebrand, Artikel Niclas Eosander. *Svensk biografiskt lexikon* Bd 14, S. 7 f. L. W:son Munthe *Kungl. Fortifikationens historia*, Bd 6: 1, S. 596; Bd 6: 2, S. 230—233, 413.

³ Vergl. die Briefe Eosanders an C. G. Wrangel von 1661 ff. (Reichsarchiv Stockholm, Skoklostersamling, ungebundener Teil, 34). Nähere Angaben über das Schaffen Nils Eosanders im Dienste Wrangels sind von Herrn Dr. G. Eimer (Stockholm) zu erwarten, dem der Verf. für verschiedene Auskünfte und Mitteilungen zu aufrichtigem Dank verpflichtet ist. Da Eosander laut Munthe Bd 6: 1, S. 596 vermutlich Nachfolger Craussensteins war, die Angaben Munthes über diesen (Bd 6: 1, S. 418 f.) aber zeigen, dass mit einer Ausnahme auch Craussenstein nur im Gebiet westlich der Oder gearbeitet hat, scheint Munthes Angabe, Eosander sei Kondukteur in Hinterpommern gewesen (Bd 2, S. 413, 415), irrtümlich zu sein.

Gertrud Warneke ein, der Witwe des Auditeurs Johann Walter.⁴ Die Eintragung der Trauung hat sich bisher nicht auffinden lassen, die Vermutung liegt aber nahe, dass Gertrud Warneke aus Pommern stammte. Die Literatur kann über ihre Herkunft nichts aussagen. Der Name Warneke oder Warnke war an der gesamten deutschsprechenden Ostseeküste verbreitet, ein Zusammenhang mit der Stralsunder Ratsfamilie gleichen Namens wäre also denkbar.⁵ Der Beweis ist bisher nicht zu führen, es fällt aber auf, dass bei zwei Kindern des Nils (1669 und 1672) Mitglieder der Ratsfamilie Veith Pate standen, die mit der Stralsunder Familie Warneke verschwägert war.⁶

Die Durchsicht der Stralsunder Kirchenarchive ergibt folgende Reihe der Kinder des Nils

1. Samuel Israel, getauft 26. Januar 1666 St. Marien
2. ein Knabe, begraben 4. August 1667 St. Nikolai
3. Johann Fridrich, getauft 23. August 1669 St. Marien
4. Eleonora Maria, getauft März 1672 St. Marien.

Da es sich bei der Eintragung von 1669 um die Taufe des bekannten Barockbaumeisters und Militärs handelt, sei sie hier im Wortlaut wiedergegeben:

„den 23. August taufte H[err] M[agister] Cöppenius Nicolai Eosanders Söhnlein. Päthen waren H[err] Obrister Johann von der Wieck,⁷ H[err] Obrister Uhlrich von Swerien,⁸ H[err] Capt. Friedrich Bluhme,⁹ H[errn] Protonotary Michaelis Veithen¹⁰ Ehe-
 liebste et Joachim Christian Baumanns haußfraue.“

Die Namen der Täuflinge sind in diesem Register stets auf dem Rande vermerkt, hier: „Johann Fridrich“.

Das Dunkel um J. F. Eosanders Geburt ist damit beseitigt. Ältere deutsche Autoren hatten sich bemüht, ihn als „in Schweden von deutschen Eltern geboren“ hinzustellen.¹¹ Die meistverbreitete An-

⁴ Nach seiner eigenen Mitteilung an Wrangel vom 3. November 1662, s. Anm. 3. »Warneken« (so Hildebrand, S. 6; Munthe Bd 6: 2, S. 232, u. a.) ist lediglich das Femininum zu dem üblichen Namen Warneke oder Warnke.

⁵ Stemmata Sundenses Nr. LXXII. Stadtarchiv Stralsund.

⁶ ebda Nr. XCII.

⁷ Vergl. Munthe, Bd 2:1, S. 333, 378, 386, 466; Bd 6:1, S. 292, 327, 346, 349, 361.

⁸ Kommandant von Stralsund. Vergl. G. Elgenstierna Den introducerade svenska adelns ättartavlor, Bd 7, S. 97.

⁹ Stralsunder Stadthauptmann.

¹⁰ Später geadelt unter dem Namen von Veit, dann Baron Strahlenheim, Stammvater des gleichnamigen, später gegraften Geschlechtes. Stemmata Sundenses Nr. XCII. Stadtarchiv Stralsund.

¹¹ So Allg. Deutsche Biographie Bd 9, S. 412; K. F. von Klöden, Andreas Schlüter (Berlin 1855), S. 34, und andere.

sicht, er wäre in Livland geboren,¹² war eigentlich schon seit der Angabe Buchholtz' (1902)¹³ hinfällig, dass sein Vater Nils mit seiner Familie erst 1683 nach Livland gekommen ist.

Obwohl Nils Eosander als königlicher Beamter ausserhalb des städtischen Gemeinwesens stand und sein Name daher in den Ratsakten selten verzeichnet ist, finden sich doch genügend Belege, dass er die beiden Vornamen Nils und Israel trug.¹⁴ Munthe hält Nils und Israel für zwei verschiedene Personen.¹⁵

Eosanders Fähigkeiten wurden in Stralsund auch von den städtischen Behörden geschätzt. Sie übertrugen ihm daher zeitweilig die Leitung des städtischen Bauwesens. Die Eintragungen der Gehaltszahlungen in den Rechnungsbüchern des Stralsunder Rates¹⁶ beweisen, dass Nils von Johannis 1673 bis Ostern 1674 Gehalt erhielt. Man darf daraus schliessen, dass er bis Ostern 1674 in Stralsund gearbeitet hat, falls nicht holsteinische Quellen ein anderes beweisen. Er erwarb in dieser Stadt auch einen bescheidenen Grundbesitz, eine „Bude“ (kleineres zweistöckiges Traufenhaus) in den Siebenthören.¹⁷ Im Jahre 1682 verkaufte er sie, vermutlich im Zusammenhang mit seiner Übersiedlung nach Livland.¹⁸ Es ist aber kaum anzunehmen, dass Eosanders Familie während seiner Dienstzeit in holsteingottorpschen (1674—1679) und dänischen Diensten (1679—1683) dieses Haus bewohnt hat.

Über die zweite Ehe des Nils Eosander gibt die Mitteilung von

¹² Solfrid Cederberg, Anteckningar om släkten Eosander (Genealogiska samfundets i Finland årsskrift, 17, 1933, Helsingfors 1935), S. 198 — W. Anderson, Ute och Hemma (Sölvesborg 1928), S. 18 und alle jüngeren deutschen Autoren. Der Wahrheit sehr nahe kommt Hildebrand, S. 9.

¹³ A. Buchholtz in Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1901 (Riga 1902), S. 5. Der Stralsunder Rat gestattete unter dem 10. Februar 1673 dem Ingenieur Nicolaus Israel Eosander, jährlich drei Drömt Roggen und drei Drömt Malz zu eigenen Gebrauch steuerfrei einzuführen. Rep. II, P 4, 5. Der kgl. Civil- und Militärbedienten ingl. der Art und anderer Landleute Freyheytt auf der Pfundkammer betr. 1629—1800. Stadtarchiv Stralsund. Beide Vornamen auch in der Begräbniseintragung des zweiten Sohnes 1667, in den Ausgabe-Büchern der Stadt Stralsund 1673—1674 sowie in unklarem Zusammenhang auf der Rückseite eines ganz andere Dinge betreffenden Aktenblattes in Rep II, G 2, 1. Geburtsbriefe und andere Atteste. 1652—1728, betr. Geburtsbrief des Senklergesellen vom Hofe, 1703. Stadtarchiv Stralsund.

¹⁴ Munthe, Bd 6: 1, S. 514; Bd 6: 2, S. 233; 413.

¹⁵ Rep. Y, c 364 f. Ausgaberegister 1673, fol. 47. Rep. Y, c 384 a desgl. 1674, pag. 45. Stadtarchiv Stralsund. Die Besoldung betrug pro Quartal 25 Gulden.

¹⁶ Auf der Stelle der heutigen Grundstücke Bielkenhagen 1—3. Vergl. Rep. 5, Tit. 142. Nr. 99 Lustrationen der Stadt Stralsund von 1665, 1681 und 1685. Lustration 1681. fol. 185 v. Stadtarchiv Greifswald.

¹⁷ Hs. I, XV. Stadtbuch 1650—1848, Jg 1682 fol. 126 und Rechnungsbuch der Kirche St. Jakobi, pag. 15, 29, 57, 59. Stadtarchiv Stralsund. Danach lastete auf dem Hause eine Hypothek der Jakobikirche in Höhe von 100 Mark sundisch. Ernennung Eosanders zum Fortifikationskapitän in Riga am 10. November 1683 (Munthe, Bd 6: 2, S. 328).

Buchholtz,¹⁹ die indessen meist übersehen worden ist, Nachricht. Danach schloss Nils am 25. Februar 1686 in der St. Jakobikirche in Riga eine zweite Ehe mit Christina Gutheim, der Tochter des Lizenziators in Riga Jakob Gutheim. Da Eosander nachweislich 1683 mit Frau und Kindern nach Riga einwanderte, kann die erste Frau, Gertrud Warneke, nicht vor 1683 sondern erst zwischen 1683 und 1686 gestorben sein. Die Angaben von Buchholtz aus den Rigaer Kirchenregistern stehen im Widerspruch zu den anderen Autoren. Hildebrand u. a.²⁰ nennen als Eltern der Christina den Superintendenten und Hofprediger Petrus Jonas Gutheim und Ebba geb. Wittsand, Cederberg²¹ den Vizesuperintendenten Petrus Arvid Gutheim (der bereits 1644 gestorben sein soll; die Tochter Christina müsste also bei ihrer Heirat wenigstens 41 Jahre alt gewesen sein) und Edde geb. Witzau. Gegenüber diesen sich widersprechenden Angaben scheint die aus den Kirchenregistern geschöpfte Nachricht Buchholtz' den Vorzug zu verdienen.²²

Aus dieser zweiten Ehe des Nils Eosander stammen mindestens vier Töchter, von denen jedoch nur zwei das Kindesalter überschritten: Margaretha Christiane verheiratete Sacklenius (geboren 1687)²³ und Marta verheiratete Raschau.²⁴ Sigrid (geboren 1688) wurde nur 14 Monate, Anna Marta (geboren 1689 während des Aufenthaltes der Eltern in Stockholm) gar nur wenige Tage alt.²⁵ Nils Eosanders ältester Sohn Samuel Israel ist vermutlich identisch mit dem von Cederberg, Lewenhaupt und Munthe genannten Leutnant Samuel Eosander.²⁶

Nähere biographische Nachrichten über den dritten Sohn des Nils, Johann Fridrich Eosander geadelt Göthe, werden vom Verf. demnächst mitgeteilt werden.²⁷ Vom rein genealogischen Standpunkt aus sei hier nur festgestellt, dass die Angaben über seine Ehefrau durchweg irrtümlich sind.²⁸ Diese Maria Charlotta Merian war die

¹⁹ Vergl. Anm. 13.

²⁰ Hildebrand, S. 6. Munthe, Bd 6: 2, S. 232.

²¹ Cederberg, S. 190. Vergl. auch B. Schlegel u. C. A. Klingspor, Den med sköldebref förlånade men ej å Riddarhuset introducerade svenska adelns ättartaflor (Stockholm 1875), S. 107 und S. 96.

²² Die Bemühungen des Verf., die Angaben Buchholtz' in Riga prüfen bzw. ergänzen zu lassen, sind bisher ohne Erfolg geblieben.

²³ Buchholtz, S. 7, Munthe Bd 6: 2, S. 232.

²⁴ A. Lewenhaupt, Karl XII:s officerare (1920—1921), Bd 2, S. 533.

²⁵ Buchholtz, S. 7, Cederberg, S. 198, Hildebrand, S. 7.

²⁶ Cederberg, S. 201, Lewenhaupt Bd 1, S. 180, Munthe Bd 6: 2, S. 233, 434; Bd 3: 2, S. 8; Bd 3: 1, S. 42 Anm. 1.

²⁷ In der Festschrift zum 65. Geburtstag von Prof. K. H. Clasen, Greifswald.

²⁸ Anderson, S. 20, Cederberg, S. 200, Hildebrand, S. 9, P. Wallée, Neue Nachrichten über Eosander von Göthe, in Mitteilungen des Vereins f. d. Gesch. Berlins, Jg. 18 (Berlin

1691 in Berlin geborene einzige Tochter des preussischen Geheimen Amtskammerrates Carl Gustav Merian,²⁹ also eine Nichte des bekannten Malers und Verlegers Matthäus Merian des Jüngeren, der als ihr Vater bezeichnet wird. Ihre Heirat mit J. F. Eosander-Göthe fand am 6. August 1713 in der Berliner Parochialkirche statt.³⁰ Da C. G. Merian bereits 1707 gestorben war,³¹ wurde seine Tochter als die der Geheimrätin Merian bezeichnet. Dies begünstigte die Verwechslung mit der Witwe des Malers, einer geborenen Heldevier, denn ihr Mann hatte ebenfalls den Titel eines Rates getragen.³²

Die Beziehungen des Hauses Merian zu Schweden sind bekannt. Der Pate des Carl Gustav Merian war niemand anderes als „Herr Georg von Snoilsky,³³ Kgl. schwedischer Rat und Resident und jetziger Zeit zu hiesigem DeputationsConvent verordneter Legatus, im Namen des Hochgeb. Grafen und Herrn Carl Gustav von Wrangels, Grafen zu Salims, der K. M. zu Schweden Generalfeldmarschall und Reichsviceadmiral“.³⁴ Eine Berührung J. F. Eosanders mit der Familie Merian war also einmal durch die Beziehungen beider Familien zu Schweden und zu C. G. von Wrangel, andererseits durch die gemeinsamen amtlichen Geschäfte C. G. Merians und J. F. Eosanders gegeben.³⁵

Die Literatur nennt als einziges Kind J. F. Eosanders einen jung verstorbenen Sohn Karl.³⁶ Merkwürdigerweise ist gerade dieser quellenmässig nicht zu belegen. Dagegen lassen sich folgende Kinder nachweisen:

1901), S. 139 und alle deutschen Autoren ausser A. Dietz, Frankfurter Handelsgeschichte (Frankfurt a. M. 1910—1925) Bd 3, S. 124.

²⁹ C. G. Merian geboren 1655. Vergl. Taufregister, Stadtarchiv Frankfurt am Main (Archivbunker Heddernheim). Seine Heirat 1690. Vergl. Trauregister, Jg 1690, S. 176, Nr. 24. Taufe der Tochter 1691. Vergl. Taufregister, Jg 1691, S. 88 Nr. 44. Trauregister und Taufregister der Domkirche. Kirchenbuchamt des Berliner Stadtsynodalverbandes, Berlin. Die oben genannte und einige der folgenden Nachrichten aus Frankfurter Archiven verdankt der Verf. der freundlichen Mühe des Herrn Dr. H. Eckert, Offenbach, dem er an dieser Stelle seinen herzlichen Dank ausdrückt.

³⁰ Trauregister, Jg 1713, S. 39, Nr 11. Trauregister und Taufregister der Parochialkirche. Kirchenbuchamt des Berliner Stadtsynodalverbandes, Berlin. Vergl. auch Berliner geschriebene Zeitungen, aus den Jahren 1713 bis 1717 und 1735. Hrsg. von Ernst Friedlaender. In: Schriften d. Vereins f. d. Gesch. Berlins, Heft 38, S. 52; 302 und Berliner Hof-Adresskalender 1704 ff.

³¹ Taufregister, Stadtarchiv Frankfurt am Main, Jg. 1655. Sein Name fehlt auch seit 1707 im Berliner Hof-Adresskalender.

³² Dietz Bd 3, S. 124.

³³ Elgenstierna Bd. 7, S. 344.

³⁴ Taufregister, Stadtarchiv Frankfurt am Main, Jg. 1655.

³⁵ C. G. Merian war seit 1698 als Revisor der Bauabrechnungen der königlichen Bauten in Berlin und in der Mark tätig. Vergl. Robert Dohme, Das kgl. Schloss zu Berlin. Leipzig 1876, S. 30.

³⁶ Anderson, S. 20, Cederberg, S. 200, Munthe Bd 6: 2, S. 157, Schlegel u. Klingspor, S. 108.

1. Sophia Dorothea, getauft 2. Oktober 1714 Berlin, Parochialkirche.³⁷ Sie scheint den Vater überlebt zu haben. Sie ist es wohl auch, der die Witwe des Matthäus Merian in ihrem Testament von 1720 ihre zu einem Häubchen verarbeiteten brillantenbesetzten Arm-bänder vermachte.³⁸

2. Susanna Maria, gestorben 22. Juni 1719 Frankfurt am Main, im Alter von zwei Monaten.³⁹ Sie ist höchstwahrscheinlich identisch mit der von Gwinner genannten Tochter, die 1719 im Alter von zwei Jahren gestorben sein soll.⁴⁰

3. Rebecca Magdalena, begraben 1. Mai 1722 Frankfurt am Main, 9 Wochen alt.⁴¹

4. Heinrich Friedrich, getauft 6. Oktober 1725 Dresden, begraben 19. März 1729 Dresden.⁴²

J. F. Eosander starb am 22. Mai 1728 in Dresden an der Gicht und wurde unter dem Turm der alten, 1732 abgebrochenen Dreikönigskirche beigesetzt.⁴² Seine Witwe überlebte ihn 25 Jahre und wurde am 15. August 1753 in der katholischen Hofkirche in Dresden bestattet, war also zur katholischen Konfession übergetreten.⁴³

Die Identifizierung der ältesten Tochter des Nils Eosander, Eleonore Maria (geboren 1672) mit der Ehefrau des Kapitäns Magnus Gagne, später des Majors Conrad Fredrik Graak,⁴⁴ erregt gewisse Bedenken. Während ihr Alter zu dem ihres ersten Mannes (geboren spätestens 1662) passt, erscheint es auffallend, dass sie in zweiter Ehe den um 18 Jahre jüngeren Graak heiratete. Wenn das von Lewenhaupt angegebene Geburtsjahr des Graak zutrifft, so ist die Altersdifferenz zwischen den Ehegatten zwar ungewöhnlich, vielleicht sogar unwahrscheinlich, jedoch nicht unmöglich. Für die Identität sprechen doch zwei schwerwiegende Gründe. Der erste ist die Form des Geburtsnamens der Frau Graak, nämlich Eosander Göthe. An sich durften diesen Namen mit Fug und Recht entsprechend dem königlichen Patent vom 11. Dezember 1712⁴⁵ nur ihr Bruder Jo-

³⁷ Taufregister der Parochialkirche, Jg. 1714, S. 169, Nr. 30. Kirchenbuchamt des Berliner Stadtsynodalverbandes.

³⁸ Testamente 1720 Nr. 13. Testament der Johanna Maria Merian geb. Heldevier vom 14. März und 15. Mai 1720. Stadtarchiv Frankfurt am Main.

³⁹ Totenbuch 1719–1724, S. 67, Stadtarchiv Frankfurt am Main. Nach freundlicher Mitteilung des Stadtarchivs Frankfurt.

⁴⁰ Ph. F. Gwinner, Kunst und Künstler in Frankfurt am Main, Frankfurt a. M. (Nachtrag) 1867, S. 113.

⁴¹ Totenbuch Jg. 1722. Stadtarchiv Frankfurt am Main.

⁴² Nach den Wochenzetteln (Stadtarchiv Dresden) und dem Totenbuch (Archiv der Dreikönigskirche, Dresden).

⁴³ Totenbuch Jg. 1753. Archiv der kath. Hofkirche, Dresden. Die Wochenzettel (Stadtarchiv Dresden) nennen den 17. August als Tag des Begräbnisses.

⁴⁴ Lewenhaupt Bd 1, S. 221, 236.

⁴⁵ Abschrift im Reichsarchiv Stockholm. Riksregistraturen 1712, pag. 648.

hann Fridrich und seine leiblichen Erben führen. Abgesehen hiervon lässt aber die Kombination beider Namen im Geburtsnamen der Frau Graak auf engste Verwandtschaft mit J. F. Eosander schließen, zumal auch die anderen Schwestern sich dieses Doppelnamens bedienten. Die zweite Erhärtung findet die Identität der Eleonore Maria Eosander mit der Frau Gagge und später Frau Graak durch die Tatsache, dass Gagge seit mindestens 1677 in Narva, dem letzten Wohnort des Nils Eosander und seiner Familie, in Garnison stand und sich bis zu seiner Gefangennahme 1704 dort aufhielt. Auch Graak stand in Livland im Dienst.⁴⁶

Die Identität der Anna Margaretha Eosander (geboren wahrscheinlich in Holstein oder Dänemark) mit der Frau des Majors Jonas Råberg ist unter anderem durch die Tatsache bewiesen, dass sich der Sohn des Jonas Råberg, Carl Magnus, in den Jahren von 1722 bis 1726 bei seinem Onkel J. F. Eosander in Dresden aufhielt.⁴⁷

Nils Eosander wurde 1690 auf Grund eines eigenen Wunsches als Gehilfe des Generalquartiermeisterleutnants Sven Rasmusson Was-sander nach Narva versetzt, dessen Nachfolger er sechs Jahre später wurde.⁴⁸ Eosanders Bemühungen, wieder nach Stralsund zu kommen und dort die Nachfolge des Majors Rogers anzutreten, waren ohne Erfolg geblieben.⁴⁹ Aber auch zu Narva hatte er schon gewisse Beziehungen. War doch sein Vetter Samuel Eosander,⁵⁰ nach dem vermutlich Nils' ältester Sohn den Namen trug, in dieser Zeit Rats-herr in Stockholm und gleichzeitig Vertreter der Stadt Narva.⁵¹ Wie in Stralsund zeichnete sich Nils Eosander auch in Narva neben seiner amtlichen Tätigkeit als Baumeister privater Gebäude aus.⁵² In dieser Stadt ist er bald nach dem 25. Oktober 1698 gestorben.⁵³

⁴⁶ Vergl. Anm. 44.

⁴⁷ Elgenstierna, Bd 5, S. 178, Munthe, Bd 6: 2, S. 156 Anm. 1, Schlegel u. Klingspor, S. 107.

⁴⁸ Hildebrand, S. 8.

⁴⁹ Munthe, Bd 6: 2, S. 232.

⁵⁰ Elgenstierna, Bd 3, S. 406.

⁵¹ S. Karling, Narva. Eine baugeschichtliche Untersuchung (Stockholm 1936) S. 256.

⁵² ebda, S. 269, 311, 347.

⁵³ ebda S. 293, Hildebrand, S. 8.

Kyrkoherde Laurentius Nicolai Blackstadius självbiografiska anteckningar.

Av Magnus Collmar.

I de gårdar som hörde till Blacksta by i Kumla församling i Närke föddes på 1500-talet tvenne bondsöner, som båda skulle gå den lärda vägen och bli präster samt efter hemorten kalla sig Blackstadius. Den äldre av dem, Sueno Benedicti Blackstadius, var länsmansson och slutade sina dagar som kyrkoherde i hemförsamlingen 5/8 1618 samt fick sin grav i sockenhelgedomen. Hans gravsten finnes där ännu, ehuru icke i alldeles oskadat skick, så att inskriftens tydning måste kompletteras med uppgifter från 1700-talet.¹

Den andre, Laurentius Nicolai Blackstadius, som var född en generation senare, lät prästviga sig för Västerås stift och avled som kyrkoherde på Stora Kopparberget 1640. I maj månad 1633 företog han sig att göra en del självbiografiska anteckningar, som han sedan kompletterade fram till yngsta barnets födelse 1639. En annan hand har tillagt fyra rader, som förtälja om Mäster Lars bortgång.

En egendomlig ödets nyck har gjort, att dessa anteckningar hittills undgått upptäckt av de personhistoriska forskarna. För deras befordran till tryck föreligga välgrundade skäl. De inskränka sig icke till att blott meddela uppgifter om skribenten själv och hans familj utan ha också en rad personhistoriska data om andra samtida. Det sker i vissa fall från tider, då källorna i bedrövlig utsträckning sina, såsom exempelvis från Örebro stad under peståren kring sekelskiftet 1600.²

Någon biografisk teckning av Blackstadius i anknytning till hans anteckningar kan det här icke bli tal om. Den uppgiften måste överlämnas åt andra, främst till författaren av det under utgivande varande, nya herdaminnet för Västerås stift, teol. doktor Gunnar Ekström. Här skall blott erinras om några tryckta arbeten, samtida och senare, som beröra mannen och meddela uppgifter av vikt för han biografi.

Den här publicerade uppsatsen är tryckt med bidrag ur Konung Gustaf VI Adolfs 70-årsfond för svensk kultur.

¹ J. L. Samzelius, Kumlapräster från bygden (Kumla julblad 1956).

² Kyrkoherden i Säby i Västerås stift Ericus Andreae har i sitt *Diarium* (UUB: E 297. s. 106) givit en samtida, mycket realistisk skildring av nödåren. Om förhållandena i Örebro 1603, då pesten låg som »ett Gudz straff öfver staden», se rådsturätsprotokollet 7/2 1631 (ULA: Örebro stadsarkiv A I: 4).

Den franske legationssekreteraren Charles Ogier gästade under sin vistelse i Sverige 1634—1636 också Kopparberget och har givit en mycket sympatisk bild av Blackstadius. Den dämpas dock i någon mån av främlingens städse demonstrerade avståndstagande från de dåtida svenska dryckessederna med det flitiga skålandet, vilket Ogier mötte även hos Blackstadius, ehuru i mycket artigt framställd form.³ Ogier har antecknat 21 februari 1635:

Då det i dag var askonsdag och begynnelsen av vår fyrtio dagars fasta hade vi bråttom att lämna Falun tidigt om morgonen och resa tillbaka till Stockholm. Men vi fördröjdes av en långvarig frukost, vid vilken landshövdingen och kyrkoherdarna voro närvarande. Från köttföda avhöllo vi katoliker oss där och allestädes under denna tid, men icke så från vin; och det var för väl, ty eljest skulle vi ju måst vårdslösa och förråda vår nations värdighet och bryta mot det ömse-sidiga förbundets heliga lag.

Konungar sägas truga med många skålar i botten,
oblandat vin påtvinga den gäst de vilja utforska,
om han är värd deras vänskap väl . . .

Men i Sverige och Tyskland egga och truga till och med bönder och tarvligt folk de mest ansedda män att dricka. Ty man dricker här icke därför att man är törstig eller därför att det smakar bra; det beror på bordskamraternas artighet eller envishet, ty de tycka sig hava gjort det riktigt bra, om de med list eller manhaftighet få gästen full. Jag tog kyrkoherden Laurentius Blackstadius avsides för att språka med honom; han var en ganska framstående man, och då han icke ville så pockande truga mig till att dricka med honom, försökte han uppnå det på ett behagligt sätt. Han sade: 'Leva ännu dina föräldrar?' Jag måste svara honom, att de icke mera voro i livet. 'Men du har kanske bröder och systrar?' Jag svarade: 'Ja, det har jag, och jag håller mycket av dem.' Jag förstod ej, vart han syftade med sin fråga. Då sade han: 'Nå, låt oss då dricka en skål för deras välgång.' På detta sätt narrade prästen mig att tömma bågaren. Till sist gav han mig en gammal käpp av dem, på vilka Sveriges bönder fordomtima plögade inrista sin kalender; jag mottog den med nöje och bevarar den än i dag. Till gengäld gav jag honom den elegi jag hade skrivit över vår ankomst till Danmark, och jag nedskrev även våra namn, också ambassadörens, för vars välfärd och ära vi mottogo många välönskningar, som vi naturligtvis måste kvittera med åtskilliga bågare.

Blackstadius förekommer — liksom en stor skara av de i de biografiska uppteckningarna omnämnda samtida, både präster och lekmän, — naturligtvis även i biskop Johannes Rudbeckius Dagbok.⁴

Komministern i Falun, Eric Hammarström, har i sin bok om Stora Kopparberget⁵ givit Blackstadius omdömet att ha varit »en sorgfällig

³ Se S. Hallberg, *Från Sveriges storhetstid* (1914), s. 73 f.

⁴ Utg. av B. Rud. Hall (1938).

⁵ E. Hammarström, *Äldre och nyare märkvärdigheter wid Stora Kopparberget*,

och nitälskande lärare». Om hans död meddelar han, att Blackstadius söndagen Sexagesima 1639 blev rörd av slag på predikstolen och måste bäras ned av densamma. Han levde till påföljande år samt fick sin grav i Gamla kyrkan. Begravningen ägde rum fjärde dag pingst 1640. Hammarström kände till hans härstamning från Blacksta i Närke. I J. F. Munckells herdaminne uppgives han däremot förmodligen ha varit son till kyrkoherde Nicolaus Balck i dåvarande Blacksta pastorat i Södermanland. Munckell lämnar flera bevis på huru Blackstadius nästan till eget utblottande uppoffrade sig för det i många stycken urbota gruvsamhälle, till vars själasörjare han var kallad. När han gick bort, lämnade han efter sig ett sterbhus, som praktiskt taget saknade tillgångar.⁶

Hammarström uppgiver, att hans änka Anna Unosdotter ingick tvenne omgiften, först med överborgmästaren i Falun Henrik Mårtensson Teet,⁷ därefter med biskopen i Västerås Nils Rudbeckius.

Sonen Uno säges ha blivit gränstullnär. Dottern Helena blev gift med handelsmannen O. Nyman i Falun,⁸ och han antecknar, att deras namn stå på två stora ljusstakar av silver, som de skänkte till Nya kyrkan, och vilkas vikt var 328 1/2 lod. De blevo svärföräldrar åt biskop Iser i Västerås. Dottern Anna blev gift med prosten i Stora Tuna, Magister Laurentius Petri Ferneboensis, som var fader till riksrådet, greve Samuel Bärck. Dottern Catharina blev 1639 förmäld med kyrkoherden i Stora Skedvi, — Hammarström uppgiver felaktigt Stora Tuna — sedermera domprosten i Västerås, Petrus Olai Dalecarlus. De elva barnen i detta äktenskap »togo sig namn av Aroselier». Dottern Margareta blev gift med kyrkoherden i Grytnäs, Olaus O. Moraeus, som avled 1693. Deras son Olaus Moraeus blev med tiden pastor i Fläckebo.⁹ Hammarström uppger dessutom, att det skulle ha funnits en son Lars Blackstadius, om vilken han dock blott har anteckningen »obekant». Tydligt föreligger här en förväxling med Blackstadius själv. Såsom framgår av Blackstadius självbiografiska anteckningar är Hammarströms uppgift om en dotter Barbara, som blev gift med kyrkoherden i

1—4 (1789—1792), där Blackstadius omnämnes 1, s. 51. 129 f., 4, s. 32 ff. Se även Abr. Abraham Hülphers, *Dagbok öfver en resa igenom under stora Kopparbergs Höfdingedöme lydande lähn och Dalarne år 1757 (1762)*, s. 369. Karl-Gustaf Hildebrand, *Falu stads historia 1641—1687 (1946)* sätter in, just då Blackstadius gått ur tiden, men ger ovärderliga biografiska uppgifter om ett flertal av de i B:s anteckningar omnämnda personerna. Se personregistret!

⁶ J. F. Munckell, *Vesterås stifts herdaminne*, 2 (1844), s. 475 ff.

⁷ Hildebrand, a. a., har utförlig biografi, uppgiver s. 453, att han avled 1657, då sedan fem år tillbaka adlad.

⁸ Se om denne Hildebrand, a. a.

⁹ Till de ovan efter doktor Ekströms påpekande införda rättelserna av Hammarströms uppgifter är att tillägga, att enligt Ekström var dottern Anna gift tvenne gånger, men hennes förste man är icke känd till namnet.

Torsång, Carolus Johannis Schedviensis, även felaktig. Hammarström meddelar till sist, att prostens »contrafait» blev skänkt till Gamla kyrkan av inspektor Joh. Grots änka Margareta Munktelia på Tolffors och uppsatt i sakristian 1743. Det är en oljemålning på väv, som bevarats till vår tid och finnes avbildad i samlingsverket Sveriges kyrkor.¹⁰

Blackstadius självbiografiska anteckningar, som finnas på Uppsala Universitetsbibliotek, där de ingå i Nordinska samlingen volym 954, fol. 94—101, äro till största delen skrivna på latin. Efter samråd med redaktionen för Personhistorisk Tidskrift ha de latinska partierna här översatts, men det översatta placerats inom parentes (), detta för att läsaren icke skall stanna i villrådighet om vad som är originaltext och vad som är översättning. För hjälp med översättningen frambär jag mitt varma tack till f. d. förste bibliotekarien vid Uppsala universitetsbibliotek, fil. doktor Jonas L:son Samzelius, docenten vid Uppsala universitet, fil. doktor Alf Önnersfors, och arkivarien vid Riksarkivet, fil. lic. Stefan Söderlind. På ett par ställen använder Blackstadius själv parenteser. Dessa partier ha inramats av den gamla parentesbeteckningen (: :). Tillägg, gjorda av utgivaren, ha satts inom raka klammer []. Det torde observeras, att Blackstadius har begynt sina anteckningar med omnämnande av sig själv i tredje person men glömmar sig understundom och begagnar första person. Teol. doktor Gunnar Ekström har brevlades lämnat en rad uppgifter ur sina excerpter för det nya Västerås stifts herdaminne, för vilket jag varmt tackar. Där de utnyttjats, har källredovisning skett med: (Ekström). Doktor Samzelius har lika beredvilligt stått till tjänst med uppgifter, som sammanbragts för det samlingsverk om Kumla socken och stad, vilket skall utgivas under hans redaktörskap.

* * *

(Kort berättelse om kyrkoherdens på Kopparberget, Laurentius Nicolai Blackstadius, liv, antecknad och skriven av honom själv, till hågkomst av honom själv och hans barn. År 1633, i maj.

För att det som sker i tiden icke må försvinna med tiden, förlänas det större fasthet och varaktighet genom skriftligt vittnesbörd.)

Genitores Laurentii Nicolai Blackstadii.¹¹

Avus Nilz Thyrisson, huilken med sin hustru	H. Marit Larsdotter—Avia. Arffvinge till Blackstad dödde 1565, när halsmsend (?) siukan gick i Swer-
---	--

¹⁰ Sveriges kyrkor: Dalarne 2: 1 (1941), s. 71 och 73.

¹¹ Fadern Nils Nilsson var skattskriften vid Blacksta 1578—1639. 1621 var han fjärdingsman och 1630 antecknad som nyantagen under Gevärsktoriet i Örebro. Farfadern Nils Thyrisson skattskriften vid Blacksta åtminstone 1553—1576, och dennes fader Torgyls i Blacksta är 1526 upptagen i socknens tiondelängd. Laurentius Nicolai Black-

ge. Hennes modher hade och bott i Örestad, när hon bortmiste sin man. Bleff gifft till Daal i Skyllerstad. Tädhan hon komer som arffvinge till Blacksta.

Pater. Nilz Nilsson, som bortmiste sin moder, när han war 14 weckor. Inträder i echtenskap Anno 1584 eller 85. Elin Olofsdotter, född i Stene uthi Kumbla sokn.

Olaus N: Nicolaus N. Laurentius N. Johannes Nic. Petrus N: Elin Nilsdott. Margaretha Nilsd. Britha Nd. Ingeborg Nd.

(1. Födelse och barnaår i fadershemmet i Blacksta by i Kumla socken i västra Närke.

Född år 1590 i augusti vid Bartholomei tid på en söndagsförmiddag. Fader Nicolaus Nicolai, moder Helena Olai. Om jag inte misstager mig den 23 augusti.

2. Uppfostran och undervisning under barndoms- och uppväxttid i skolor, sedermera vid utländska akademier i Tyskland.

År 1601 vid påsktid anförtröddes han som elev åt herr Olaus Erici, då sacellan i Kumla, sedermera hovpredikant och till sist kyrkoherde på Kopparberget.¹²

År 1602 efter påsk inskrevs han i Örebro skolas matrikel. Rektor var Jonas Erici Maximus,¹³ vilken under den därpå följande tiden avled i den grasserande pesten, då skolan upplöstes.

stadius' broder Per Nilsson skattskriften vid släktgården 1632—1685. Även han lydde under faktoret i Örebro från 1631, i början som låssmed, sedan som pipesmed. Blev sedermera länsman och kyrkoinspektör. Dennes son, länsmannen Hans Persson, var först bosatt i Blacksta och sedan i Kumla by. Lät i kyrkan uppsätta en minnestavla över den gudstjänst, som den estländske översten Claus Johan Baranoffs ryttare firade i helgedomen under ritten till krigsskådeplatsen i Skåne 1676 (Samzelius). Se denne, Kumla kyrkas räkenskapsbok 1421—1590 (1946) passim; dens., Tre bidrag till Kumla sockens historia, särtryck ur Kumla sparbank 1848—1948 (1948), s. 52, 69; H. Julin, Baranoffs ryttare i Kumla julblad 1948. — Den sjukdom, som farmodern Marit Larsdotter dog i, »halm-sensdiukan» ha inga uppgifter kunnat inhämtas om. Ordet är vidare ottydligt skrivet och läsningen osäker.

¹² Om M. Olaus Erici Lerboensis, se Ekström, a. a., 1:2, s. 504 f., 531 f. Den förut obekanta tjänstgöringen i Kumla omvittnar, att han prästvigs för Strängnäs stift. Änkan Margareta Larsdotter, som torde härstammat från Nyköping, hade före 7/3 1620 ingått ett äventyrligt omgifte med M. Elias Martini Wesmannus Gangius (ULA: Strängnäs stadsarkiv A I: 3, fol. 146), vilken troligen var son till Martinus Andreae Gangius (Ekström, 1: 2, s. 480), och 1620 utnämndes till professor theol. i Strängnäs (RA: Änkedr. Kristinas Titul. reg) men synes ha avlidit senast 1623. Med honom gjorde hon slut på det arv, som borde tillfallit hennes barn i första giftet efter deras fader (RA: Kungl. arkiv. Skriv. t. drotn. Kristina d. ä. från Henrik Eriksson 2/8 1625 och ULA: Åkers häradsrättsarkiv A I: 1, ting Åker 26/5 1628). Hennes förste man hade som hovpredikant supplikerat om livstidsfrihet för sig och sin hustru på arvocheget-hemmanet Forssa i Åkers socken i Söd. (RA: Acta eccl. 50, Lerbo), vilken hemställen bifölls och sedan konfirmerades ett flertal gånger för Margareta Larsdotter, sist 1/10 1634 (KA: Kungl. brev. Maria Eleonora). Hon var då bosatt där och omtalas som en gammal och sjuklig kvinna med torftigt bo. Står upptagen i mantalslängden 1637 (KA: Söd:s länsver.).

¹³ Syssloman i Strängnäs 15/5 1594 (RA: Hertig Karls reg.) — 21/4 1596 (KA: Södermanlands landskapshandlingar 1594: 22), hade 1597 tillträtt rektorstjänsten i Örebro (KA: Närke's landskapshandlingar 1597: 13)

År 1605 i juli sändes han till Strängnäs och förblev där i tvenne år under sin sockenbos¹⁴, herr Laurentius Laurentii Örestadius, överinseende.

År 1607 återvände han till Örebro, då herr Nicolaus Olai Scharensis var rektor.¹⁵ Han förblev där i två år under samme herr Nicolaus Scharensis ledning samt en tid under Johannes Wigeus Wexionensis.¹⁶

År 1609 begav han sig till Nyköping. Rektor var Magister Jonas Nicolai Oriensulanus, sedermera superintendent i Mariestad.¹⁷ Och samma år vid Mårtenstid begav han sig till Västerås, där Magister Olaus Andreae Dalekarlus var rektor.¹⁸

År 1610 vid kyndelmässotid kom han till Arboga. Rektor var Magister Magnus Olai Arbogiensis.¹⁹

År 1611 den 20 mars inskrevs han i studentmatrikeln i Uppsala.²⁰ Han hindrades av det danska kriget att begiva sig till Tyskland, prästvigdes därför den 9 september i Västerås av biskopen, Magister Olaus Stephani,²¹ och var i ett och ett halvt år i Arboga hos kyrkoherden där herr Johannes Suenonis Planting,²² salig i åminnelse, vilkens dotter han sedermera gifte sig med.

År 1613 vid tiden för Arboga marknad, vid Petri och Pauli tid i juni, avreste han första gången till Tyskland och studerade i Helmstedt,²³ varvid han förtroligt umgicks med sin lärde landsman, Magister Nicolaus Andreae Granius Suecus, som var professor i fysik vid Julianska Akademien.²⁴

År 1615 vid tiden för samma marknad återvände han från Tyskland till Arboga, och samma år efter Maria-marknaden i Västerås avreste han för andra gången till Tyskland. Han bedrev flitiga studier i Wittenberg och Helmstedt, där han erhöll filosofisk lagerkrans och magistergraden.

¹⁴ Denne i övrigt okände prästman kan förmodas varit son till den 1573—1614 vid Örsta i Kumla skattskrivne bonden Lasse (Samzelius).

¹⁵ Rektor i Örebro 1606, då han omtalas som nybolad (Närkes landskapshandlingar 1606: 9), och till 1608, då han reste utrikes för studier (KA: Tull o. accis 446).

¹⁶ Förut tidigast känd som rektor här 1609, i samband med betalandet av skuld på sina utrikes studier (KA: Tull och accis 446). Tillträdde kyrkoherdetjänsten i Asker 1613 (KA: Älvsborgs lösen 62), där han efterträdde den avsatte Olaus Benedicti Praetorius (KA 1906, s. 222). Flyttade därifrån som kyrkoherde till Kumla i Närke i slutet av år 1630 men avled 13/5 1631 (UUB: S 124 gravstenens text och ULA: Kumla kyrkoarkiv K I: 2, Series pastorum). Gift med Karin Olofsdotter Podolina, som ingick omgifte med mannens efterträdare Petrus Bellander. Död 12/5 1649 (ib). Bellander ingick omgifte med Elisabet Pedersdotter (Roland?), änka efter Tidö-fogden Johan Gilbertsson Hogg, stamfader för släkten Hogg (se hennes brev i RA: Oxenstiernska brevsaml., brev från Hogg). Hon blev gift tredje gången, efter Bellanders död 18/12 1650 (UUB: S 124), med borgmästaren i Falun Olof Larsson (se om honom Hildebrand, a. a.), såsom framgår av de tryckta begravningsverserna över henne vid hennes begravning i Falu stads nya kyrka 22/2 1680. Hon omtalas i dem ha mist tvenne män. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, har hennes tredje man som stamfader för släkten Hogg, vilket otvivelaktigt är en smula egendomligt. Det torde observeras, att i begravningsverserna över hustru Elisabet står, att hon själv icke var av adlig härstamning.

¹⁷ Se om honom J. Hammarin Carlstads stifts herdaminne, 1 (1845), s. 36—37.

¹⁸ Se om honom Ekström, a. a., 1: 1, s. 580 f.

¹⁹ Se om honom Ekström a. a., 1: 2, s. 295 f.

²⁰ På denna punkt synes Blackstadius ha erinrat sig fel. Hans namn återfinnes nämligen icke i universitetsmatrikeln.

²¹ Se om honom Ekström, a. a., 1: 1, s. 362 ff.

²² Se om honom Ekström, 1: 2, s. 312 f. och 272 ff. Se vidare not 28.

²³ Inskrevs vid Helmstedts universitet 15/9 1613 som Laurentius Nicolai, Blackstadius, Suecus (P. Zimmermann Album Academiae Helmstadiensis, 1926).

²⁴ Biografi i ovannämnda universitetsmatrikel, 1: 1, s. 437, av vilken framgår, att Granius var född i Strängnäs 1569 och dog som professor i Helmstedt 5/3 1631.

År 1617 vid Philippi och Jacobi tid eller vid pingsttid återvände han till sitt fosterland och stannade hos sina föräldrar i avvaktan på att bli kallad [till någon tjänst].

3. Offentliga tjänster och uppdrag. 1. I skolan. 2. I kyrkan.

År 1611 från 9 september till Arboga marknad 1613 innehade han präst-tjänst hos kyrkoherden i Arboga,²⁵ och efter det denne avlidit skötte han den kyrkliga tjänsten i nästan två år tillsammans med en ämbetsbroder, stadskaplanen herr Nicolaus Eriki Montanus.²⁶

År 1618 vid quadragesima-tiden i februari och mars åtföljde han biskopen i Västerås, Magister Olaus Stephani, då denne sista gången höll visitation och inspektion i Östra Dalarna, och återvände till påsken till Västerås. Därifrån kallades han till conrektoratet vid Västerås skola.

Då han begivit sig till sin hembygd för att ordna privata angelägenheter, kallades han som predikant till den vittfrejdade hertig Karl Filips hov i Nyköping. Dit begav han sig för att frambära sin undskyllan och återvände därpå till Västerås skola.

Sedan han år 1619 hållit offentlig disputation vid Maria-synoden, insattes han som teologie lektor vid Västerås skola av den vördnadsvärde biskopen därstädes, herr Doktorn Johannes Rudbeckius.

År 1620 blev han dessutom vid följande synod utnämnd till penitentiarius publicus. Vid nämnda befattningar förblev han till året 1625 efter Kristus, till dess han genom Kopparbergets sockens önskemål och val samt domkapitlets och konungens stadfästelse och bekräftelse kallades till kyrkoherdetjänsten på Kopparberget.

År 1625 vid påsktid tillträdde han pastoratet på Kopparberget. Gud må förlåna sin nåd till denna gärning, så att arbetet må tjäna Hans namns ära och förenämnda sockens uppbyggande etc. Amen. Söndagen exaudi, som var den 29 maj, predikade han avsked i Västerås och avflyttade därpå med sin familj till Kopparberget. Den 31 maj ankom han till Kopparbergets kyrka och den 3 juni till prästgården.

År 1635 vid Maria-synoden utnämndes jag (: i min frånvaro :) till prost efter salig Magister Samuel, prost i Tuna²⁷. Eftersom inga ursäkter godtogos, tvingades jag taga mot denna syssla, som man nu påbördade mig.

4. Äktenskap och i äktenskapet födda barn.

År 1619, den helige aposteln och evangelisten Matthaei dag, ingick han äktenskap i Fellingsbro med Anna, dotter till fordom kyrkoherden i Arboga, Johannes.²⁸ Bröllopet ägde rum den 7 november i Fellingsbro hos

²⁵ Uppgifter från denna tjänstgöring hos Ekström, a. a., 1: 2, s. 288.

²⁶ Benämnas av Ekström, a. a., 1: 2, s. 286 ff. Lindemontanus.

²⁷ Se Muncktell, a. a., s. 391 f., där han uppgives ha dött 14/7 1634.

²⁸ De uppgifter som Blackstadius lämnar i sin redogörelse för den första hustruns släkt och uppväxt, komplettera tillsammans med en föredömlig Series pastorum för Fogdö i Södermanland (ULA: Fogdö kyrkoarkiv L I: 1) Ekströms uppgifter a. a., 1: 2, s. 272 ff. om kyrkoherde Plantinus i Arboga. Dennes andra hustru hette Catharina, död 1603, dotter till Paulus Fordel på Holm i Stora Tuna, hans tredje hustru hette Karin Jönsdotter. Hon var borgmästardotter från Nyköping, först gift med Arboga-borgaren Peter Mortman, så med kyrkoherde Plantinus och tredje gången med M. Jacobus Magni Westhius, död 22/2 1634 som kyrkoherde i Fogdö. Hon efterlevde även denne man, såsom framgår av en supplik 5/6 1636 (RA: Acta eccl. 50), vari hon bl. a. beder om frihet

hustruns farbroder, vördnadsvärde Magister Carolus Hisingius. Denne ersattes för utgifterna av min hustrus arv och av mig efter värdering av Magister Carolus.

1. År 1620 vid midnattstid mellan den 15 och 16 oktober föddes den förstfödde, och den 20 oktober döptes han och kallades Johannes. Manliga dopvittnen voro ärevärdige herren, Doktor Johannes Rudbeckius, biskop i Västerås, och ärevärdige Magister Elias Olai, pastor i Västerås.²⁹ Kvinnliga dopvittnen voro hustru Marith, änka efter salig Magister Olaus Stephani, biskop i Västerås, och hustru Margareta, hustru till Johannes guldsmed, borgmästare i Västerås. Sonen dog den 3 april 1621, som var fjärdedag påsk, klockan 10, och begrovs söndagen quasimodogeniti eller in albis som var den 8 april. Magister Elias, kyrkoherde i Västerås, predikade över 2 Kor. 5: »Om vår kroppshyddas».

2. År 1622 den 8 juli, kort före klockan 11 förmiddagen, föddes en dotter, som döptes den 12 juli och kallades Chatarina. Faddrar voro Johannes Johannis guldsmed, borgmästare i Västerås, och Henricus Marci, borgare och förste rådman. Gudmödrar voro biskopens hustru Magdalena Caroli och kyrkoherdens hustru Anna Petri.

3. År 1624 den 22 oktober föddes den andra dottern strax efter klockan 7 på morgonen och döptes den 26 oktober samt kallades Helena. Vittnen voro Magister Laurentius Westhius, conrektor,³⁰ herr Mathaeus Petri, domkyrkosysselman,³¹ Emerentia, maka till Aron Petri, borgmästare i Västerås, och Birgitta, dotter till borgmästaren Johannes guldsmed. Denna dotter dog på Koppaberget den 3 september 1626 under högmässan och begrovs den 8 september. Magister Samuel, prosten i Tuna, höll predikan över Hosea kap. 6: »Han skall om två dagar göra oss levande». Begravd i koret.

4. År 1626 den 6 april, palmsöndagen, föddes den tredje dottern omkring klockan sju på förmiddagen och döptes hemma påskdagen mellan morgonbönerna och högmässan samt kallades Anna. Faddrar voro Petrus Nicolai, slottsfogde på Koppaberget, Mathias Georgi,³² fordom fogde på Koppaberget. Gudmödrar voro hustru Barbara, hustru till Martinus Laurentii i Gruvriset,³³ och hustru Anna, hustru till Ludovicus Otto på Åsen.³⁴

på skattehemmanet Hanemyra i Fogdö, vilket beviljades henne 29/1 1637 (RA: Kungl. Arkiv. Maria Eleonoras konc.). Plantinus mor har tydligen varit gift två gånger, en av hennes män har varit den Olof Hising (J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige, 4, s. 186), som en tid var fogde i Gästrikland, vilket passar väl samman med, att Plantinus var »Gevaliensis». En närmare utredning av barnkullarnas förhållande till varandra synes återstå. Elgenstierna, 3, s. 618 ff. uttömmar inte problemet, inte heller Muncktell, a. a., 1, s. 433 f.

²⁹ Om Elias Olai Helsingus, se Muncktell, a. a., 1, s. 77.

³⁰ Om släkten Westhius uppgiver Fogdö förut omnämnda Series pastorum, att Magnus Johannis Westhius Helsingus var pastor i Berg icke långt ifrån 40 år, gift med Elsa Larsdotter, som var borgmästardotter från Arboga, och hade de tre söner: Johannes, som var kyrkoherde i Fogdö 1635—38 och sedan i Nyköpings Nicolai 1638—1647. Laurentius, död 1631 som lektor i Västerås och dess domkapitels decanus, samt Jacobus, död som kyrkoherde i Fogdö i vattusot 22/2 1634. Modern avled i Nyköping 1640 och begrovs 14/5 i S:t Nicolai kyrka (ULA: Nic. kyrkoarkiv L II: 1a), 80 år gammal.

³¹ Matthias Petri Gadd, se Muncktell, a. a., 1, s. 95, 353 f.

³² Matts Jöransson, se Hildebrand, a. a.

³³ Mårten Larsson, rådman, se Hildebrand, a. a.

³⁴ Ludvig Otto d. ä., barberare, bergsman, rådman, se Hildebrand, a. a.

5. År 1627 den 7 april omkring klockan 10 på förmiddagen föddes den andre sonen, på grund av min hustrus svåra sjukdom cirka sju månader efter konceptionen, och döptes samma timme samt kallades Johannes. Fadder var herr Israel Columbus.³⁵ Gudmödrar voro hustru Ingrid, hustru till herr Petrus Folkernius,³⁶ och hustru Karin, hustru till herr Israel Columbus. Och han dog samma dag, efter att ha levat 3 eller 4 timmar. Må Gud förläna honom en ärofull uppståndelse. Han begrovs bredvid sin syster i koret den 11 april. Magister Petrus Bullaernaesius,³⁷ rektor vid Kopparbergets skola, höll predikan över Jesaja 26: »Gå in i din kammare, tills dess att vreden gått förbi».

6. År 1628 den 26 november föddes den tredje sonen i hanegället och döptes den 28 november. Faddrar voro Ericus Erics på Åsen och Ludovicus Otto på Åsen, Claudius Depken i Nor³⁸ och gudmödrar hederliga hustrurna, hustru Kerstin, hustru till Petrus Nicolai slottsfogde, och Magdalena, änka efter herr Laurentius Johannis i Piltarvet.³⁹ Dog 1629 fjärdedag pingst, d. v. s. 27 maj, ungefär vid solnedgången, och begrovs trefaldighetssöndagen i samband med aftonbönerna. Magister Samuel, prost i Tuna, höll predikan över Uppenbarelseboken 7: »Vilka äro dessa i de vita kläderna?».)

Anno 1630 17 Martij fick min käre hustru en son i otidh som förquickz sedhan han hade varit quick 9 eller 10 veckor och dödde i moderliffuet.

(Likaledes år 1633 i april på onsdagen i passionsveckan åter ett missfall. Gud avvände nådeligen i framtiden för Kristi skull sådana olyckliga händelser. Amen.

7. År 1631 söndagen Sexagesima), som var den 13 februarii, (föddes den fjärde dottern, tre eller fyra timmar före soluppgången, och döptes 16 februari [I marginalen:] Magdalena. Gudfäder voro välborne David Sigerot överbergmästare på Berget⁴⁰, Alberthus Johannis (: i Arboga :) Suinehuffuud, fordom häradshövding på Berget.⁴¹ Gudmödrar voro välborna Benedicta Nicolai, maka till förutnämnda Albertus, och Elisabetha, hustru till Claudius Depken i Nor. Gud beskäre henne sin nåd. År 1634 den 12 februari vid andra timmen på eftermiddagen avled hon, sedan hon varit sjuk sedan 1 februari och flyttade till sin moder eller, rättare sagt, följde henne efter. Hon, det sjunde barnet, [dog], då hon fyllt tre år så när som på en halv dag. Hon begrovs av herr Israel Columbus söndagen quinquagesima den 16 februari, samma dag som hon förut undfått dopet. Herr Andreas i Huseby⁴² predikade.

³⁵ Israel Suenonis Columbus, 1627 komminister här, kaplan troligen 1620, kyrkoherde i Sundborn 1636 (Ekström).

³⁶ Petrus Erics Folkernius, kaplan här senast 1610, kyrkoherde i Grangårde 1630 (Ekström).

³⁷ Petrus Nicolai Bullaernaesius, skolmästare på Kopparberget 1619, kyrkoherde i Svärdsjö 1627 el. följande år, betalade fullmakten 30/1 1628 (Ekström).

³⁸ Klas Depken d. ä., köpman och bergsman, och hans hustru Elisabet Kristoffersdotter, se Hildebrand, a. a., och SBL 11 (1945) s. 95 ff.

³⁹ Troligen emerituspräst, föregående tjänster icke klarlagda (Ekström).

⁴⁰ Bergsöverste, assessor, artilleriöverste, se Hildebrand, a. a., och Elgenstierna, 7, s. 151 f.

⁴¹ Bör vara identisk med Albrekt (!) Hansson på Barkarbacken, underhäradshövding i Dalarna 1591—1623, död 1631 (J. E. Almquist, Lagmän och häradshövdingar i Sverige, 1955, s. 15).

⁴² Andreas Nicolai Schedwimontanus, se Muncktell, a. a., 3, s. 48, 55 f.

8. År 1632 den 3 juli vid sjätte timmen på kvällen föddes den femte dottern, döptes 6 juli och kallades Margaretha. Gudfäder voro Martinus Laurentii i Gruvriset och Petrus Cahun på Åsen.⁴⁸ Gudmödrar voro hustru Elsa, hustru till Ericus Erics på Åsen, hustru Karin, hustru till herr Israel Columbus.

Kort redogörelse för Anna Johannis Arbogensis' levnadslopp, Laurentius Blackstadius' högt älskade och mycket saknade saliga hustru.

1. Hederlig härkomst. Född år 1602 den 26 augusti i Arboga, sjunde timmen på kvällen. Fader var herr Johannes Suenonis Plantingh, fordom kyrkoherde och prost i Arboga. Moder var Catharina, Paulus Fördeels på Holm i Tuna församling dotter. Sin hustru miste denne strax därefter i pesten följande år, samma månad hon var född i.

2. From och god uppfostran, efter det hon undfått det heliga dopets förbund. Hon [uppfostrades] under studier och lärde goda seder i fadernehemmet, så länge fadern levde, i 9 1/2 år, därefter hos farbröderna Michael Hisingius, borgmästare i Köping, omkring 6 år, och Magister Carolus Hisingius, kyrkoherde i Fellingsbro, omkring 2 år, och levde kyskt och lydkärligt.

3. Hon ingick ett harmoniskt och kärleksfullt äktenskap med Laurentius Blackstadius år 1619 den 7 november, och hon levde i detta äktenskap fromt, ärbart och i samsja under 14 år och 2 månader samt födde därunder åtta barn, tre söner, av vilka en dog i Västerås och där begrovs, och två i Kopparbergets socken och begrovs där, samt fem döttrar, av vilka en dog i Kopparbergets socken och fyra efterlevde med fadern.

4. Hennes seder voro icke lättsinniga utan allvarliga och förenade med fromhet. Om dem må andra vittna. Trots mångfaldiga motgångar förlorade hon likväl icke sin tålmodighet utan övervann alla olyckor i hopp och stillhet.

5. Kristen tro. Hon erkände sig under hjärtats förkrosselse vara en eländig människa och en synderska samt bekände i full tillit Kristus vara alla syndares sannskyldige försonare hos Gud och fann frid i hans försoning. Hon åträdde det tillkommande livet vilket hon ställde fram för sig under fromma samtal, böner och den mest hängivna gudsförtröstan.

6. Hennes bortgång var salig, from och stilla, eftersom hon under sin långvariga sjukdom ofta tröstat sig med Guds ord och den Heliga Nattvarden begående. Sista gången brukade hon den Heliga Nattvarden den 4 december år 1633, och ehuru hennes anda ofta hade hotat att lämna henne, uppsköt den likväl att göra detta, tills dess den på julnatten mellan 1 och 2 (: då hon var vid full sans och talförmåga :) förenades med den himmelska härskaran, som sjöng Ära vare Gud i höjden. Hon tog avsked från detta jordiska fädernesland och de dödlige samt hälsade det himmelska fäderneslandet och de saliga odödlige, när hon var 31 år och nära 4 månader gammal. Sin förgängliga kropp lämnade hon åt sin sörjande make och sina döttrar jämte vänner och grannar att taga vård om och begrava den 3 januari år 1634. Gud må för Kristi skull förlåna henne en ärofull uppståndelse med alla de trogna på den yttersta dagen. Amen.

⁴⁸ Peter Cahun, kopparköpare, direktör för styckegjuteriet, se Hildebrand, a. a., Sonen Jacob adlad Canonhielm, se Elgenstierna, a. a., 1.

Första predikan hölls av Magister Uno i Leksand över Psalm. 34 v. 20 och 21, andra predikan i kyrkan av Magister Samuel i Tuna över Psalm 16, som hon själv hade valt.

År 1636, första söndagen efter trefaldighet, d. v. s. den 19 juni, ingick Laurentius Blackstadius ett andra giftermål med Anna Unonis i Leksand, vilkens fader var vördnadsvärde Magistern Uno Troili,⁴⁴ och vilkens moder var den hederliga Margaretha Johannis. Hon var född den 7 juli år 1621. Gud välsigne i sin nåd vårt äktenskap.)

Anno 1637, den 2 octobris effter middagen emillan 2 och 3, föddes min dotter Helena, och bleff döpt then 8 octobris, som war den 18 Söndagh Trinit: Sponsores M. Ludwich Otto på Åsen och M. Petter Krull⁴⁵ guldsmedh, H. Kirstin, W. Johan Dius, och H. Anna, W. Per Hanssons bergmestarens.⁴⁶ Gudh giffue henne lycka och saligheet. Amen.

Anno 1639, den 14 junij om en fredagh, fodes (!) Uno, bleff dopt (!) Dominica 1 post Trinit: Gfader (!) H. Oloff⁴⁷ och Her Jöran Capellanerne,⁴⁸ gudmödrar H. Elisabet, s. Clas Depkens i Nor, och H. Kirstin, W. Amund Jöranssons på Åsen⁴⁹. Gudh beware henne (!)⁵⁰ nådeligen för all olycka och oferdh och forläne honom (!) sinn nåd till en ehrligh och christeligh up-tuctelse, honom till salighet genom vår Frelsare Christum Jesum. Amen. Amen.

[Tillagt av annan hand:] (Magister Laurentius Blachstadius på Kopparberget avled år 1640 kort före pingsthögtiden, begrovs på fjärdedagen. Han efterlämnade 5 barn, från första äktenskapet dottrarna Chatarina, Anna och Margareta, från det andra Helena och sonen Uno.)

* * *

⁴⁴ Likpredikan över Uno Troilius av Joh. Rudbeckius 1664 (tryckt u. å.) uppgiver honom född 12/9 1586 på Backa gård i Hyltinge socken i Södermanland, son av f. d. fogden på Tidö Truls Larsson och Emfre Unesdotter, båda döda 1618. Jfr härmed UUB: Palmkiöld 218, s. 500 ff., 230, s. 517—518 med stor släktavla. Erhöll kungl. collation till Leksand i april 1618, (Ekström). Hans första hustru Margareta Hansdotter var »Stormor i Dalom», som förut varit gift med Elaus Engelberti Terserus, kyrkoherde i Leksand före Troilius (Ekström, a. a., 1: 2 s. 468). Om Truls Larsson, se även M. Collmar, Sörmländska häradsdomböcker från 1500-talet (1953), s. 90 not 8.

⁴⁵ Peter Krull, guldsmed och rådman, se Hildebrand, a. a.

⁴⁶ Om Peder Hansson och hans hustru Anna Jöransdotter, se Hildebrand, a. a.

⁴⁷ Olaus Petri Gislerus, kaplan här 1634, erhöll 1646 kunglig collation på Linde pastorat (Ekström).

⁴⁸ Georgius Georgii Asperus, kaplan troligen från 1636, kyrkoherde i Nås 1/5 1645 (Ekström).

⁴⁹ Vägbockhållare, adlad Bergengren, se Hildebrand, a. a.

⁵⁰ Blackstadius har först haft för sig att han antecknade en dotters födelse och skrivit »henne». Sedan har han ändrat det andra »henne» till »honom». I »honom till salighet» är det första ordet så ändrat, att där bara återstår ett oläsligt kludder. Uppenbarligen åsyftas dock ett »honom».

Stockholms Högskolas historia.

Några randanteckningar.

Av Nils Staf.

I Sven Tunbergs arbete om Stockholms högskolas historia före 1950, som nyligen 1957 utkommit postumt, tecknas i olika kapitel den historiska bakgrunden till högskolans tillblivelse, grundläggningsperioden 1863—1877, den allmänna utvecklingen fram till 1950, den vetenskapliga verksamheten, högskolans organisation med hänsyn till ämnesdiscipliner och därtill hörande institutioner, högskolans administration, lokaler och ekonomi. I det inledande kapitlet bildar medeltidens universitet utgångspunkten för skildringen, som sedan koncentreras kring Uppsala universitets utveckling och växlande öden, den medicinska undervisningens ordnande i Stockholm och striden mellan collegium medicum och kirurgiska societeten, uppkomsten av Karolinska institutet och dess utveckling, den på 1820-talet uppkomna starka motsättningen mellan detta institut och Uppsala universitet samt den under den följande tiden förda livliga debatten om ett huvudstadens universitet, där förf. tämligen utförligt uppehåller sig vid de av astronomiprofessorn i Uppsala Gustaf Svanberg och politikern S. A. Hedin författade stridsskrifterna. I det avsnitt, som behandlar grundläggningsperioden 1863—1877, skildras så förspelet till högskolans bildande, uppkomsten av den s. k. decemberfonden, stiftandet av högskoleföreningen och grundstadgarnas antagande 1877. Det kapitel, som betitlas högskolans allmänna utveckling, har med beaktande av vissa i högskolans historia ingripande händelser och med angivande av rektoratets innehavare, uppdelats i följande tidsperioder: 1877—1885, 1886—1891, 1892—1909, 1910—1920, 1920—1939 och 1939—1950. Under perioden 1892—1909 infaller t. ex. tvenne remarkabla händelser, dels den uppmärksammade episoden med de tre rektorerna och dels den juridiska fakultetens planerande och upprättande. Det följande skedet 1910—1920 liksom i ännu högre grad det därpå följande 1920—1939 betyder bl. a. en kraftig utbyggnad av den humanistiska fakulteten, men vissa framgångar vunnos även för de naturvetenskapli-

ga institutionerna. Som rubrik över skedet 1920—1939 har författaren satt »Högskolans slutkrön skymta i fjärran. Dock dagarna skifta; nya tankar — nya mål.» Detta slutkrön, som föresvävade Tunberg — ett Stockholms universitet — kom han dock icke att före sin död fixera i något avslutat kapitel.

Framställningen om högskolans historia fr. o. m. 1863 och framåt grundar sig, såvitt man nu i avsaknad av käll- och litteraturredovisning kan bedöma, huvudsakligen på officiellt material i form av högskoleföreningens och högskolans styrelses protokoll och handlingar. För den tid, under vilken Tunberg själv var verksam som professor och rektor, har han i stor utsträckning litat till egna minnen och upplevelser. Vad beträffar material, som befinner sig i enskild ägo, är det svårt att avgöra, om han utnyttjat sådant material i någon större omfattning. Men det är känt, att han fått taga del av papper, som tillhört borgmästare Carl Lindhagen, en gång sekreterare i och sedermera ledamot av högskolans styrelse. Dessa papper ha liksom också en del av dennes faders — justitierådet Albert Lindhagen, en av högskolans tillskyndare — papper numera överlämnats till Stockholms stadsarkiv. Detta material har vid en närmare genomgång visat sig vara ytterst värdefullt och ägnat att jämte andra privata samlingar i hög grad på vissa avgörande punkter komplettera och berika Tunbergs framställning. De avsnitt, som här avses, äro dels grundläggningsperioden 1863—1877, dels den juridiska fakultetens uppkomst.

* *

*

Det är under 1860-talets förra hälft, som intresset för högskoletanken börjar skjuta fart. Bland dem, som aktivt verkat för denna tanke, märkas särskilt A. Key och H. Wieselgren, som redan på våren 1863 togo initiativet till offentliga kulturella föreläsningar i huvudstaden, och medicinprofessorn Per Henrik Malmsten.¹ Ekonomiskt stöd lämnades såväl av stat som kommun. Riksdagen beviljade medel för åren 1863—1867 för de ifrågavarande föreläsningarna. Stockholms stadsfullmäktige beslöto i december 1865 att igångsätta en insamling för bildande av en fond för att inom huvudstaden upprätta en högre bildningsanstalt. Det var den s. k. decemberfonden. Samtidigt beslöts att för detta ändamål tillsätta en kommitté under överståthållarens ordförandeskap och att till den av-

¹ Jfr Tunberg, Stockholms Högskolas historia före 1950, s. 250n. g.

sedda fonden anslå 30 000 riksdaler. Till kommitterade utsågos 9 personer, nämligen P. H. Malmsten, C. Benedicks, A. O. Wallenberg, F. T. Berg, K. A. Almgren, S. Lovén, frih. G. W. J. von Düben, frih. A. H. Fock och C. G. Cervin.² Av dessa har P. H. Malmsten ovan redan omtalats. Här bör dessutom särskilt uppmärksammas frih. von Düben, vilken är identisk med medicine professorn Gustaf Wilhelm Johan von Düben. Bland de ledande männen, som skulle komma att ivrigt och outtröttligt arbeta för högskoletankens förverkligande, framträdde nu även Albert Lindhagen.

»Mot 1860-talets slut förspordes», skriver Tunberg, »allt flera trevande yttringar av ett aktiviserat universitetsintresse. Underhandlingar upptogs mellan ett flertal enskilda personer, åsikterna enades om vissa bestämda grundlinjer för vad som komma skulle, och ett aktionsprogram fastställdes. Omsider trädde man fram för allmänheten den 16 oktober 1869 med en 'Inbjudning att lemna bidrag till upprättande af en högskola i Stockholm', daterad den 14 oktober 1869 och befordrad till trycket. Samtidigt tillkom för det administrativa arbetets bedrivande Högskoleföreningen i Stockholm, vars första protokoll är daterat den 20 oktober 1869».³ Vägen fram till detta mål var törnbeströdd, men den beskriver samtidigt ett stycke fängslande person- och lärdomshistoria i förspelet till högskolans tillblivelse.

Albert Lindhagen har med all rätt betecknats som den starke mannen och den pådrivande kraften bakom högskoletankens realiserande.^{3a} Han var dock icke ensam. Ty idéerna diskuterades och planerna utarbetades i en krets av vetenskapsmän och andra för saken intresserade personer. Till denna krets hörde sålunda utom Lindhagen de ovan redan nämnda medicine professorerna von Düben och Malmsten, som ju utsetts till medlemmar av den av stadsfullmäktige tillsatta kommittén, professorerna vid Karolinska institutet Axel Key (patologisk anatomi), Carl Gustaf Santesson (kirurgi) och Sten Stenberg (kemi och farmaci), adjunkterna vid samma institut Christian Lovén (anatomi och fysiologi) och Oskar Theodor Sandahl (medicinsk naturalhistoria och materia medica), professorerna vid vetenskapsakademien Adolf Nordenskiöld, Erik Edlund, Sven Lovén och Georg Lindhagen, den sistnämnde en broder till Albert

² Stadsfullmäktiges protokoll 19/12 1865, SSA.

³ Tunberg, a. a., s. 27.

^{3a} I ett upprop till riksdagsmannaval, tryckt i Stockholms Dagblad 4/1 1869, heter det om Lindhagen att han med värme sökt verka för inrättandet i Stockholm av ett universitet och för grundläggandet i sådant ändamål av en fond till minne av representationsreformens genomförande för tre år sedan.

Lindhagen, f. d. professorn vid teknologiska institutet, sedermera byråchefen Alfred Henrik Edvard Fock, statistikern och politikern Edvard Ljungberg, känd för sin under 1850-talet i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning och andra organ förda hetsiga nationalistiska propaganda mot skandinavismen, skolmannen och reformpedagogen rektor Per Adam Siljeström, teater- och litteraturkritikern Claes Johan Lundin, mera känd som författare tillsammans med August Strindberg av verket »Gamla Stockholm» och det av Lundin ensam författade »Nya Stockholm», politikern S. A. Hedin samt biblioteksmannen och publicisten Harald Wieselgren.⁴

Kretsen har varit större — det finns en uppgift från slutet av 1868 att antalet var 18⁵ — men vilka de andra voro, har icke kunnat utrönas. Eljest är påfallande det starka representativa inslaget av målsmän för den medicinska och naturvetenskapliga forskningen. Meningsbrytningar skulle, såsom i det följande kommer att visas, icke saknas, och det bildades småningom två läger, som slutligen gingo skilda vägar. I det ena lägret finner man Key, Lundin, Wieselgren och Hedin, av Santesson kallade »quadratisterna».⁶ Till det motsatta lägret hörde främst Lindhagen, Santesson och von Düben, av vilka den sistnämnde vid sidan av Lindhagen torde ha varit den mest verksamme att befrämja universitetsfrågans lösning. Santesson och von Düben voro f. ö. befryndade med varandra, i det att den förstnämnde var gift med en syster till von Düben.

Key, Nordenskiöld och Wieselgren stodo i nära vänskapsförhållande till varandra. De hade tillsammans med tre andra stockholmare 1862 bildat det ännu existerande sällskapet Idun, som verkat i hög grad stimulerande på det stockholmska kulturlivet.⁷ Till dem, som kallades att ingå som medlemmar i detta sällskap, hörde de flesta av de ovan angivna personer, som voro engagerade i högskolesaken.⁸ Man kan på goda grunder antaga, att denna kulturfråga livligt diskuterats vid Iduns sammankomster.⁹

Under de närmaste åren efter decemberfondens tillkomst var det ganska tyst kring själva saken. Den av stadsfullmäktige tillsatta kommittén, som bl. a. skulle verka för att insamla medel för en hög-

⁴ Sammanställningen har gjorts av namnuppgifter i von Dübens brev till Albert Lindhagen, SSA.

⁵ Uppgiften om de 18 förekommer i brev från von Düben till Wieselgren 15/12 1868, KB.

⁶ Santesson till Albert Lindhagen 24/8 1869, SSA.

⁷ De tre andra stiftarna voro målarna och vice professorerna vid konstakademien Edward Bergh och Johan Fredrik Höckert samt kompositören Ivar Hallström. Jfr Westrin, Sällskapet Idun 50 år, s. 12.

⁸ Jfr förteckningen hos Westrin a. a., s. 15—18.

⁹ Jfr s. 56.

skolas inrättande, ansåg det icke vara dess skyldighet att infordra beloppen och upplöste sig efter två års förlopp med det resultat, att såväl engångsbelopp som belopp tecknade för flera år blevo obetalda eller helt bortföllö.¹⁰ Men i början av 1868 förelåg uppenbarligen ett av Lindhagen utarbetat projekt. von Düben är en av dem, kanske den ende, som på ett tidigt stadium fått taga del av förslaget. I ett brev till Lindhagen den 4 april 1868 diskuterar han några frågor i detta.^{10a} Med utgångspunkt från förhållandena i Uppsala och två fakulteter där tänker han sig till att börja med en organisation med 23 lektorer, för vilket ändamål behövdes ett med 200 000 riksdaler minskat kapital. Enligt von Düben skulle följande ämnen utslutas: svensk och allmän statsrätt samt folkrätt, svensk och allmän nordisk laghistoria, ett av de filosofiska ämnena, geografi, varjämte »nordiska fornspråket» skulle sammanslås med nordiska språk. Denna beskärning av ämnena skulle motsvara den med 200 000 riksdaler minskade kostnadsramen. Vidare föreföll von Düben den projekterade överstyrelsen vara »klen». Denna behövde till motvikt mot både »yttre och inre påträngning» vara manstarkare än som Lindhagen föreslagit. Då det för universitetet vore av vikt, att till »vinande af understöd och samband med de vetenskapliga samfunden i Stockholm» ha representanter för dessa med i överstyrelsen framkastar han tanken att man skulle kunna föreslå en representant för vardera svenska akademien, vetenskapsakademien samt vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. En annan av von Dübens idéer var, att propagandan för universitetets upprättande icke finge sluta med det första grundläggandet. Det vore nödvändigt att bilda ett permanent sällskap med årlig subskription. Detta sällskap borde välja minst en ledamot i styrelsen. Även en annan i detta sammanhang intressant idé skymtar i von Dübens brev, då han ifrågasätter Karolinska institutets inordnande i universitetet men anser detta kanske icke möjligt att realisera i fråga om en statlig institution.

I ett följande brev den 7 april berättar von Düben för Lindhagen om ett samtal med Axel Key.^{10b} Denne och några andra, som kallas för »komiten», hade haft en överläggning, sedan de fått anteckningar om Lindhagens förslag. Fullständig kännedom om detta, skriver von Düben, kan numera icke undvikas. De nämnda personerna skulle ha accepterat planen för det hela men önskat att verksamheten skulle sättas igång, innan en så stor summa som 600 000 riksdaler

¹⁰ Berättelse över revisionen av drätselnämndens räkenskaper 1867. (Stockholms stadsfullmäktiges beredningsutskotts utlåtanden och memorial 1870, Bihang n:r 20)

^{10a} Albert Lindhagens samling, SSA.

^{10b} Albert Lindhagens samling, SSA.

blivit insamlad. Den statsvetenskapliga fakulteten skulle man först söka så mycket som möjligt komplettera, därefter den humanistiska och sist den naturvetenskapliga. Examensrätt finge man efter hand söka tillkämpa sig. Detta var vad von Düben till en början kommit underfund med.

Det är sålunda tydligt, att Lindhagen så mycket som möjligt sökt hemlighålla sitt förslag, men att kännedomen om det efter hand spritt sig ute i de för saken intresserade kretsarna. Man beslöt därför att sammankalla ett möte för att dryfta frågan, och detta möte hölls den 15 april 1868. Ett brev från von Düben till Lindhagen två dagar senare den 17 april innehåller ett förslag till beslut, fixerat på följande sätt.¹¹ Med alla lovliga medel och största möjliga energi skulle man sträva efter att i Stockholm grundlägga och underhålla ett universitet, bekostat dels genom frivilliga sammanskott, dels genom bidrag från kommunen, men oberoende åtminstone tillsvidare av staten. Universitetet skulle motsvara de juridiska och filosofiska fakulteterna vid de existerande svenska universiteten. Det borde, då det blivit så fullständigt att det kunde fylla ett universitets funktioner, söka vinna examensrätt. För ändamålet borde anskaffas ett grundkapital av 600 000 riksdaler såsom ett minimum för »åstadkommande av någorlunda fullständighet». Det skulle överlämnas åt framtiden, att då insamlingen en tid fortgått, bestämma, om, när och i vilken utsträckning universitetet borde träda i funktion.

Det skulle småningom visa sig, att det just var på den punkten, när och i vilken utsträckning den projekterade institutionen skulle sätta igång, som meningarna gingo i sär. Av von Dübens kommentar framgår emellertid, att han ansåg, att närmast borde de grenar av mänsklig odling tillgodoses, som representerades av en statsvetenskaplig fakultet och en historisk-filosofisk-filologisk avdelning. Därefter borde en utvidgning ske med en matematisk-naturvetenskaplig sektion. Han skisserar också, huru den tilltänkta styrelsen skulle sammansättas. Den skulle bestå av 7 personer — med en representant från vardera av subskribenterna, lärarkollegiet, Stockholms stadsfullmäktige, vetenskapsakademien, Karolinska institutets lärarkollegium samt två valda av de fem nämnda.

Att döma av von Dübens meddelanden har diskussionen främst rört sig omkring de juridiska och filosofiska fakulteterna. Att till det blivande universitetet knyta en medicinsk fakultet har väl med tanke på Karolinska institutet ansetts överflödigt. Vad beträffar det

¹¹ SSA.

teologiska studiet och prästutbildningen har denna fråga, såsom i det följande kommer att visas, även hört till diskussionsämnen.

Det skulle föra för långt att referera von Dübens spekulationer kring frågorna om styrelsens funktioner, lärarnas tillsättning, föreläsningarna, lärjungarna, terminsavgifter m. m. Diskussionen gick emellertid vidare, och ändringar i de uppgjorda planerna dryftades. I början av september 1868 har Lindhagen fått färdigt ett nytt utkast till organisation såväl av ett universitet i Stockholm som av en institution för populära föreläsningar. Det sistnämnda har tydligen tillkommit för att göra Key och Wieselgren tillfreds, vilka ju, som redan inledningsvis anförts, i början av 1860-talet framträtt som förespråkare för dylika föreläsningar. Sitt förslag ville emellertid Lindhagen icke ha utlämnat till »ett stort möte av kreti och pleti». Han ville ha till stånd ett möte endast »mellan dem, som funnos förra gången + några helst så förståndiga karlar som du och Santeson». ¹² Vem denne »du» är, kan icke bestämt angivas, men troligen är det fråga om von Düben.

Lindhagen arbetar emellertid oförtrutet vidare med saken, och innan året 1868 lider mot sitt slut, har han en ny plan färdig. ¹³ Tanken var då den, att Lindhagen skulle hålla ett föredrag vid Iduns sammankomst den 2 januari 1869, sedan förslaget först granskats inom de 18:s krets. von Düben bad därför Wieselgren att inhibera »möjliga förslag» till föredrag vid denna sammankomst. Något föredrag om högskoleförslaget kom emellertid icke att hållas i Idun. Det blev i stället med. doktor O. Sandahl, som talade om »Några företeelser af instinkt hos människosläktet». ¹⁴ Men Lindhagens projekt, som till formen var en inbjudning, cirkulerade för granskning inom de 18:s krets. Wieselgren t. ex. gjorde endast några små ändringsförslag. Men samtidigt framförde han till Lindhagen sin bestämda mening att det icke räckte med en »inbjudning». ¹⁵ För ett offentligt uppträdande vore det av största vikt, att ett i paragrafer och moment översiktligt ordnat förslag till »Högskoleinrättningen» föreläge, liksom även en lätt överskådlig inkomst- och utgiftsstat. Det skulle med ett dylikt förslag bli lättare för folk, menade Wieselgren, att kasta ögat på en bestämd paragraf, »som just handlar om det, hvarpå persona questionis för tillfället funderar», och det enk-

¹² Framställningen grundar sig på ett brev, daterat 2/9 1868, från Lindhagen till »B. B.» Karolinska institutets bibliotek.

¹³ von Düben till Wieselgren 15/12 1868, KB.

¹⁴ Westrin, a. a., s. 147. Jfr notisen i Stockholms Dagblad 4/1 1869. Vid sammanträdet hade skulptören F. Kjellbergs byst av August Blanche utstälts.

¹⁵ Wieselgren till Albert Lindhagen 11/1 1869. SSA.

la, förnuftiga, utförbara »i vår plan» skulle därmed ovillkorligen vinna i erkännande. Vissa kritiska anmärkningar framfördes även av Siljeström, meddelade i ett brev från Düben till Lindhagen den 10 januari s. å.¹⁶ Siljeström hade bl. a. ansett, att det stycke i förslaget, där behovet att i huvudstaden bilda en »intellektuell centralpunkt» motiverades, borde inledas med en komplimang åt rikets universitet. Det skulle vidare enligt Siljeström vara stötande för det övriga riket, om formuleringen, att »Stockholm skulle stå i spetsen för det öfriga riket i politiskt hänseende», finge stå kvar. En annan anmärkning gällde vad som influtit om skandinavismen. Siljeström, själv skandinav, ansåg det oklokt att ge programmet den minsta skandinaviska prägel. Man borde därför icke tala detaljerat om de nordiska ländernas statsrätt, om brödraländernas lagstiftning m. m., utan endast tala om Sverige. Tydligen var detta också Lovéns mening, då von Düben till detta fogar kommentaren »Känner Du igen Lovén?»¹⁷ Beträffande de i förslaget ingående konkreta detaljerna ansåg Siljeström riktigare att stadsfullmäktige valde två representer i styrelsen och att de sex valde den sjunde. I den tvistiga frågan om tidpunkten, när universitetet skulle börja sin verksamhet, lutade han åt den meningen, att man kunde sätta igång, när pengar fanns till en stats- och rättsvetenskaplig fakultet. Den naturvetenskapliga vore lätt att åstadkomma när som helst, medan den språkliga och filosofiska finge komma, när den kunde.

Düben fann Siljeströms anmärkningar vara mycket tänkvärda. »Han är nu», skriver Düben, »mera lifvad för saken, vida mindre difficil än då han deltog i diskussionen derom». Om man blott kunde få till stånd en hjälplig juridisk fakultet, skulle högskolan enligt Siljeströms tanke snart vara färdig.¹⁸

Så gick det några månader på det nya året. Den 12 april 1869 meddelar von Düben Wieselgren,¹⁹ att Lindhagens nya upplaga av programmet snart är klar. Wieselgren varskos att vara beredd på ett sammanträde »för justering, inval av flera personer, organisation av föreningen etc.»²⁰ Men några dagar senare anser sig von

¹⁶ SSA.

¹⁷ Den åsyftade torde vara zoologen Sven Lovén.

¹⁸ I ett brev till Albert Lindhagen 19/1 1869, SSA, frågar von Düben, om Lindhagen fått hans brev med Siljeströms anmärkningar. Han meddelar i samma brev, att Ljungberg gjort ett par anmärkningar av intresse. Han efterlyser också det exemplar, som skickades till vetenskapsakademien enligt följande ordning: Georg, dvs. Georg Lindhagen, Edlund, Nordenskiöld, Fock, Sven Lovén.

¹⁹ KB.

²⁰ Siljeström, Fock och Lindhagen voro svåra att få fast, skriver von Düben, deras bästa tid är söndagar. Han bad Wieselgren tänka på saken och tala vid några, som W. träffade. Själv skulle han skriva till Ljungberg.

Düben ha kommit något »djef-skap» på spåren.²¹ Han hade nämligen fått ett brev från Ljungberg, som meddelat, att han sammanträtt med några personer för att träffa sådana anordningar, att något verkligen bleve gjort. En dylik förberedande konferens vore nödvändig för att ej spilla ytterligare en »årslång tid på prat och funderingar». Han och hans meningsfränder voro emellertid ännu ej fullt färdiga, och det vore därför bäst att uppskjuta alla större sammankomster, tills han hos von Düben kunde anmäla, att saken vore någorlunda klar.

Dübens första spontana reaktion var, att man borde sammankalla »sällskapet» så fort som möjligt, då han befarade att en splittringskommitté eljest skulle organiseras.²² Vid ett personligt besök hos Ljungberg någon dag senare fick han emellertid veta ytterligare en del detaljer.²³ Vid sammankomsterna pratades det för mycket. Ljungberg och hans likasinnade avsågo att utarbета »en kortare och varmare hållen inbjudning, som folk kunde lättare läsa och med mera intresse samt överenskomma om några grunder för framtida verksamhet för saken». Ett av huvudsyftena med denna separata aktion vore att få tiden fastställd, då saken kunde taga sin början med 2, 3 eller 4 lärare, så att det märktes att man avsågo något verkligt praktiskt resultat.

Vad som på detta sätt kommit till Dübens kännedom ville han att Lindhagen skulle meddela Fock och Siljeström. Lindhagen borde ofördröjligen utskriya ett förslag till program, för vars justering hela sällskapet kunde sammankallas till den 25 april. Om detta program så bleve undertecknat med namn, hade man, menade von Düben, på förhand bestämt, vilka man ville ha in i den planerade högskoleföreningen. Splittringen och separatisternas utestängande vore snarare ett önskemål än en förlust. »Vi kunna då spela prevenire.»

Ljungberg hade ansett, att man icke borde träda fram förrän till hösten. Men det kan vara argan list, anmärker von Düben, och då måste man vara beredd att slå till tidigare. Han fruktade, att Key, Lundin, Hedin och Wieselgren voro på samma linje som Ljungberg. Men raska tag fordrades, och med sådana kunde saken räddas. Därför yrkade von Düben på att han, bröderna Lindhagen och Lovén skulle hålla en preliminär överläggning, »ty kniper det», säger han, »så är äfven fara för dissensus och de kunna lätt varnas.»

Det är utan tvivel på den av von Düben till den 25 april föreslag-

²¹ von Düben till Albert Lindhagen 15/4 1869, SSA.

²² von Düben talar om söndag morgon som lämplig tidpunkt.

²³ von Düben till Albert Lindhagen 18/4 1869, SSA.

na sammankomsten, som Georg Lindhagen syftar, när han i brevet den 20 april lämnar sin broder vissa informationer.²⁴ Han hade gjort Lovén och Edlund — dessa voro ju hans kolleger i vetenskapsakademien — förtrogna med »sakens sammanhang». Sammanträdet borde ej bli långvarigt, om saken så fort som möjligt och utan onödigt diskussion ställdes på sin spets. Sedan Albert Lindhagen redogjort för de förändringar, som med anledning av framförda anmärkningar gjorts i de papper, som varit på cirkulation, borde utan omsvep proposition ställas på det korrigerade förslaget. Om detta då stannade i minoritet, ville Georg Lindhagen icke vidare ha med »sällskapet» att göra utan vandra »helt förnöjd hem i hopp om bättre tider».

Klyftan mellan de två motsatta lägren stod emellertid icke att överbrygga. Snart skulle det också visa sig, att Lindhagen och den krets, som sympatiserade med honom, sattes i efterhand av Wieselgren och hans meningsfränder. Men till dessa hörde i slutuppgörelsen egendomligt nog icke Ljungberg. I varje fall har han icke satt sitt namn under det förslag, som Key, Wieselgren, Lundin och Hedin på hösten 1869 lät bringa till offentligheten. I ett brev till Lindhagen den 5 augusti säger nämligen von Düben, att han vid ett besök i Stockholm träffats av »den lilla tryckta universitetsroligheten».²⁵ Det ifrågavarande, av de ovan nämnda personerna utarbetade och av trycket utgivna förslaget är försett med ett i september 1869 daterat förord, i vilket förslagsställarna öppet vidgå att det under förhandlingarnas gång yppats meningsskiljaktigheter i några enligt deras åsikt ganska viktiga huvudpunkter. Här tillkännagives klart och tydligt, att Stockholmsuniversitetet bör sätta i gång sin verksamhet med ett mindre antal lärarplatser samt att verksamheten icke bör uppskjutas, till dess att först en mycket stor summa pengar hunnit insamlas. Genom ett uppskov skulle intresset åter förlamas och hela saken kanske ännu en gång sättas på spel. Här upprepas även Wieselgrens argument, att det förslag, som skall framläggas för allmänheten, bör vara så fullständigt utarbetat, klart och bestämt som möjligt. Då dessa åsikter icke gillats av övriga deltagare, hade förslagsställarna anhållit, att deras plan måtte på samma gång som den av övriga deltagare uppgjorda framläggas inför den förening för ett universitet i Stockholm, som man hade för avsikt att bilda och vilken skulle inför allmänheten uppträda som »denna angelägenhets målsman». Detta yrkande hade emellertid avslagits.

²⁴ SSA.

²⁵ SSA.

Enligt den plan, som förslagsställarna utarbetat, skulle universitetet omfatta tre fakulteter, en rätts- och statsvetenskaplig, en historisk-filosofisk och en matematisk-naturvetenskaplig. Det skulle underhållas genom frivilliga gåvor och genom årliga bidrag från Stockholms stad men vara oberoende av statsunderstöd. För universitetets upprättande skulle en för detta ändamål bildad förening verka med en styrelse på 9 personer. När föreningen ansåg tidpunkten vara inne för universitetets öppnande i den utsträckning förhållandena medgäve, skulle en universitetets styrelse utses. Denna skulle bestå av 7 personer, 2 valda av vetenskapsakademien, 1 av stadsfullmäktige, 1 av föreningen, 1 av lärarkollegiet samt 2 valda av de fem. Till planen var fogat ett förslag till utgifts- och inkomststat. Man beräknade de årliga utgifterna till 66 000 rdr. Mot dessa svarade inkomster bestående av räntan på decemberfonden med 4 000 rdr, räntan på ett insamlat kapital av 350 000 rdr (den s. k. universitetsfonden) med 17 500, Stockholms stads bidrag med 20 000 rdr samt inskrivnings- och terminspenningar m. m. med 24 500 rdr.

Det var Wieselgrens och hans meningsfränders övertygelse, att deras plan vore praktiskt genomförbar och att den i huvudsak skulle kunna läggas till grund för en blivande organisation av ett universitet i Stockholm. Nu gällde det emellertid för motparten att icke alltför länge dröja med att lägga fram ett slutgiltigt förslag. Såsom ovan anförts hade von Düben påyrkat preliminära överläggningar. Han föreslog Lindhagen,²⁶ att denne och hans broder Georg, Sven Lovén, Santesson, Fock och andra »hygglingar», som man kunde få fatt i, skulle hålla en liten sammankomst. Själv kunde han icke närvara, men vore säkert hemma till den 12 augusti, då han utbad sig att få veta den handlingsplan, som eventuellt uppgjorts. Ett möte har också hållits omkring mitten av augusti. Sven Lovén skriver nämligen den 18 augusti²⁷ i ett brev till Lindhagens bror Georg, som då vistades i Lund, att i universitetsfrågan »hava vi haft den av separatisterna åstadkomna sammankomsten». »Genom Din brors raskhet,» fortsätter han, »hade vi förslaget till inbjudning, som cirkulerat, också tryckt». Det var detta förslag och icke motpartens, som vid sammankomsten underkastades granskning. Man hann icke med att granska allt utan endast själva motiven. Separatisterna dvs.

²⁶ Von Düben till Albert Lindhagen 5/8 1869, SSA.

²⁷ Blyerts-koncept i Manuskript 20, s. 207. Sven Lovéns samling. Vetenskapsakademiens bibliotek. I ett brev till Albert Lindhagen, dat. Lund 1/9 1869 (SSA), bekräftar Georg Lindhagen att han mottagit ett brev från Lovén, och att han av denne erfarit, huru det gått med »universitetsfrågan». »Det vore roligt», skriver han, »att höra hvilken min herrarne i minoriteten gjorde, äfvensom huru vida man kommit några vidare planer från deras sida på spåren.»

minoriteten höll emellertid på sitt och de andra på sitt. Lovén motsatte sig emellertid en votering om saken, och på hans förslag uppdrogs det åt Siljeström att göra en omredigering av de i det Lindhagenska förslaget anförda motiven. Detta ansåg Lovén vara den enda utvägen, om ej allt skulle brytas sönder. Meningen var, att man »om en stund» skulle mötas igen för att diskutera den återstående delen av förslaget, nämligen universitetsplanen och penningfrågan. Enligt Lovén var huvudfrågan, om i inbjudningsskriften något skulle sägas om universitetets öppnande, när en viss mindre summa blivit insamlad. För egen del ämnade han motsätta sig ett sådant uttalande.

Resultatet av den omredigering, som Siljeström fick i uppdrag att utföra, är icke känt. Uppenbart är dock, att Lindhagen hade det svårt att samla sina likasinnade till ett avgörande. Düben var i slutet av augusti och början av september borta från huvudstaden, men även andra svårigheter yppade sig. I ett brev till Santesson den 3 september 1869²⁸ yttrar sig Lindhagen ganska pessimistiskt. »Jag är i en ledsam lägenhet» skriver han, »i högskolefrågan, ity att Lovén är omöjlig att få liv och verksamhet uti». Han hade en dag uppsökt Lovén och omsider efter mycket parlamentering fått dennes löfte att erhålla några utkast till de ändringar, som han önskade. Lovén hade emellertid varit alldeles omöjlig att vilja bestämma tid för ett sammanträffande. Enligt Lindhagens tanke vore det av vikt, att det under september toges »uti selen med all kraft». Finge det nu slakna av, vore det slut. Men »för att få fast i selen» vore det nödvändigt, att man icke för mycket gjorde sig beroende av Lovéns medverkan. Därför anhöll Lindhagen, att Santesson och von Düben ville gå igenom hans förslag och på en gång göra alla anmärkningar. Samma hänvändelse ämnade han göra till Fock.

Ett sammanträde blev utsatt att äga rum den 8 september. Siljeström kunde enligt vad han meddelar Santesson den 7 september²⁹ icke infinna sig vid detta tillfälle men tog för givet att ett nytt sammanträde komme att hållas för slutlig justering. Han önskade detta så mycket hellre, som han, huru väl man än lyckades sammansätta inbjudningsskriften, likvisst hyste stora dubier att på denna väg vinna målet. Han hade därför gjort upp ett annat förslag, som enligt hans tanke snart nog skulle föra »from sounds to things» och

²⁸ Karolinska institutets bibliotek.

²⁹ Karolinska institutets bibliotek. Siljeström meddelade, att han skulle komma in till staden den 19 eller 20 september och sedan stanna där en vecka. Kallelsebrev, utfärdat till den 8/9 1869 på Hotel Du Nord och undertecknat av Santesson, i Albert Lindhagens samling, SSA.

som han ville underställa »herrarnas» beprövande. I själva verket stod han ganska nära den Key-Wieselgrenska ståndpunkten, men i sitt brev till Santesson underströk han dock, att när han talade om »dubier» och ett »nytt förslag», detta icke finge tolkas såsom åsyftande någon ny schism. Han hade ingenting emot att i »så gott sällskap» misslyckas, men det kunde aldrig skada att »se sig väl före i alla riktningar».

Emellertid tillät sig Siljeström, trots att han utarbetat ett eget förslag, att göra vissa kommentarer till Lindhagens inbjudningsskrift, vilka i detta sammanhang icke sakna sitt intresse. Han fann det nämligen angeläget påpeka, att ordalagen med avseende på teologiska fakulteten så valdes, att de icke skulle kunna tydas såsom innebärande någon ringaktning av de teologiska studierna eller så som fråga vore om någon »otros» institution. Detta kunde skada. F. ö. vore det enligt Siljeström klart, att även för prästutbildningen skulle huvudstaden erbjuda stora föreläsningar.^{29a} Även på en annan punkt framförde han vissa erinringar, och det gällde utrymmen för erforderliga lokaler och samlingar.

Siljeströms anmärkningar ha i vad avser den teologiska fakulteten av allt att döma beaktats. I den definitiva form, som inbjudningsskriften fick, ha nämligen alla ringaktande omdömen utesluts. Det heter blott, att man beträffande högskolans omfattning ansåg, att till en början några lärare icke behövde anställas för det teologiska studiet. Vad däremot angår utrymmen för lokaler och samlingar uttalades, att farhågorna för utgifter för alla byggnader, som behövde uppföras, voro överdrivna. Byggnader kunde icke uppföras förrän längre fram, då högskolan vunnit en större utbildning och även då endast småningom. Man ansåg sig ha grundad anledning antaga, att för de naturvetenskapliga föreläsningar och övningar, som fordrade särskilt inrättade lokaler med därtill hörande apparater och samlingar, flera av de i detta avseende redan befintliga lägenheter skulle beredvilligt ställas även till högskolans tjänst; beträffande de övriga föreläsningarna kunde tillgång lätt beredas till de få rum, som voro erforderliga.

Under loppet av september månad slutjusterades den Lindhagenska inbjudningsskriften. Inbjudningar utgingo till intresserade. Till den 9 oktober utlystes ett sammanträde hos von Düben, där dels redogörelse skulle lämnas för resultatet av de gjorda inbjudningarna,

^{29a} I det av Santesson till sammanträdet den 8 september utfärdade kallelsebrevet (Albert Lindhagens samling, SSA) har han gjort vissa anmärkningar till Lindhagens inbjudningsskrift. Rad 2, skriver han, »theolog. studiet» önskar Siljeström utbytt mot »presterliga embetsstudier.»

dels val skulle ske i »de vägrandes» ställe.³⁰ Den 14 oktober 1869 är inbjudningsskriften, »Inbjudning att lemna bidrag till upprättande af en Högskola i Stockholm», daterad, och den 20 i samma månad höll den nybildade högskoleföreningen sitt första sammanträde. Resultatet av inbjudningarna blev, att 73 personer i ledande ställning satte sina namn under skriften. Av den ursprungliga aktiva kretsen återfinner man de båda bröderna Lindhagen, von Düben, Edlund, Fock, Lovén, Malmsten, Santesson, Siljeström och Stenberg. Även Ljungberg, som tidigare fronderat, satte sitt namn under skriften. Av utomstående personer, vilkas anslutning till saken man vunnit, må nämnas överståhållare Gillis Bildt, den unge docenten Hans Forssell, generalmajoren Sven Lagerberg, presidenten Ludvig Manderström och bankdirektören A. O. Wallenberg.

* *
*

Carl Lindhagen blev efter tjänstgöring i Svea hovrätt och såsom revisionssekreterare 1903 borgmästare i Stockholm. Redan 1885 knöts han såsom efterträdare till sin fader Albert Lindhagen vid högskolan såsom sekreterare, en befattning som han innehade till 1894. 1902 blev han ledamot av styrelsen³¹ och innehade detta uppdrag till 1942. Under åren 1902—1914 var han högskolans inspektor. Det är sålunda under ett mycket långt skede, som han verkade i högskolans tjänst. På nära håll har han bevittnat de våldsamma inre brytningarna inom högskolans lärareråd och styrelse i slutet av 1800-talet, de bittra fejderna om lärartillsättningar och rektorsval, examensrätt m. m. Det har sagts, att han därunder med framgång intagit en medlande ställning. Vid ett tillfälle gör Lindhagen också själv i sin dagbok³² ett uttalande, som belyser hans egen syn på för-

³⁰ Kallelse, daterad 7/10 1869 och undertecknad av Santesson, Albert Lindhagens samling, SSA.

³¹ Lindhagen invaldes av stadsfullmäktige i styrelsen. Efter invalet fick han från professor Otto Pettersson, känd från stridigheterna i samband med rektorsvalen på 1890-talet, ett mycket entusiastiskt brev (Carl Lindhagens samling, SSA): »Du kan tro jag är glad Dig vara vald av S. F. - - - Välkommen på Din fars plats. Nu skola vi nog få examensrätt och vad ännu viktigare är, åtminstone för ögonblicket, eget hus på vår tomt och Nobelinstitution ovanför på Observatoriebacken. Du ser man kan bygga luftslott ännu fast man är över 50 år. Jag har den åsikten att Sahlin vid det tillfälle då han valdes gick in som konungens och Lefflers representant för att hålla ett öga på oss. Sahlin var uppe i audiens just före sitt afskedstagande. Han hade väl varit broms på vagnen länge nog, tyckte han.» Sahlin är filosofen och förre professorn Carl Yngve Sahlin, som tillhörde högskolans styrelse 1895—1901 och under samma tid fungerade som inspektor.

³² Denna dagbok (Carl Lindhagens samling, SSA) som även i andra sammanhang kommer att citeras, omfattar åren 1899—1902. Den företer emellertid stora luckor. Anteckningar finnas för 18/1—21/3 och 18/9—9/12 1899, 9/1—16/1, 12/4—27/4, 16/9—18/11 1900, 1/1—23/1 1901, 2/1—4/2, 9/8—6/10 1902.

hållandena. Han hade den 28 augusti 1902³³ besök av en av de stridbaraste i högskolekretsen, professor Mittag-Leffler, för ett samtal om examensrätten. »Det går bra», skriver Lindhagen, »att tala fogligt med en i sänder. När man blott är rättvis, hovsam och giver erkännandet åt det beaktansvärda i varje persons synpunkter, kommer man längre med en segsliten fråga än på något annat sätt.» »Härmed vill jag dock ej», fortsätter han, »hava sagt att något bestående i detta avseende vunnits vid detta tillfälle. Det var endast i ord, som vi slutligen kommo gott överens.» Han slutar sin anteckning med följande kommentar: »Leffler är en smidig man.»

Carl Lindhagens namn är framför allt knutet till frågan om uppriktande av den juridiska fakulteten, för vilken han offrade en myckenhet av tid, intresse och energi. Fakulteten kom till stånd först på hösten 1907, men den har en lång förhistoria, som här i korthet skall rekapituleras.

Att skapa en juridisk fakultet vid högskolan ingick, såsom i det föregående har uppvisats, i de planer, som 1868—1869 dryftades före högskoleföreningens bildande. Tanken på en sådan fakultet ställdes dock tillsvidare på framtiden.^{33a} Men i slutet av 1880-talet upptogs den på nytt. Den 7 februari 1888 hölls i lilla börssalen ett offentligt möte i frågan med ett 60-tal personer närvarande.³⁴ Enligt referatet i Stockholms Dagblad antogs på förslag av dåvarande byråchefen, sedermera landshövdingen greve Hugo Hamilton, som hållit det orienterande inledningsanförandet,^{34a} en resolution, i vilken mötet uttalade önskvärdheten och behovet av en rätts- och statsvetenskaplig fakultet i Stockholm. Det uppdrogs åt mötets inbjudare att utse en kommitté, som skulle få oinskränkt fullmakt att på sätt den syntes lämpligt driva saken vidare. Kommittén bestod av för-

³³ Dagboken 28/8 1902, SSA.

^{33a} Vid 1876 års riksdag väckte greve Eric Josias Sparre motion om att inrätta en juridisk och statsvetenskaplig samt filosofisk fakultet i Stockholm (Riksdagstrycket 1876: Första samlingen, 2 avd., bd 2). I brev till Albert Lindhagen hade han föreslagit, högskolefondens styrelse att fatta ett beslut, som kunde ge honom anledning att motionera om en halv million att ställas till Kungl. Maj:ts disposition för detta ändamål. »Hvad form herrarne behaga är likgilt, men något bestämt erfordras om Riksdagen skall bita på.» Någon månad efter det Lindhagen mottagit detta brev fick han ett annat från riksdagsman J. Wahlberg (Brev 22/2 1876, Albert Lindhagens samling, SSA.). Han anknyter i detta brev till Sparres motion, men anser att fördelningen av ämnena inom den juridiska fakulteten i Uppsala icke är lycklig. I Lund skulle man också ha tänkt på en annan fördelning. Själv föreslår han för Stockholms vidkommande följande gruppering: Civilrätt och romersk rätt, kriminalrätt och juridisk encyklopedi, processrätt och rättshistoria, stats-, kommunal-, kyrko- och folkrätt, administrativ- och finansrätt samt politisk ekonomi.

³⁴ Den följande framställningen bygger huvudsakligen på aktstycken tryckta i Stockholms stadsfullmäktiges handlingar 1894, bihang 72, Stockholms Dagblad 8/2 1888. Jfr även Tunberg, a. a., s. 70.

^{34a} Hugo Hamilton har i sina »Hågkomster» icke omnämnt detta framträdande.

utom den redan nämnde greve Hamilton landshövding O. R. Themptander, professor Axel Key, chefen för Norstedt & Söner vice häradshövding G. B. A. Holm, rådmannen Gustaf Brissman, stadsnotarien sedermera justitierådet Herman Billing och sekreterare Moritz Rubenson. Den utsåg i sin tur Key, Hamilton, Billing och Holm att utarbeta en plan. Den 5 juni 1893 överlämnade kommittén till högskolans styrelse ett förslag till anordnande av en stats- och rättsvetenskaplig fakultet i Stockholm. Med avseende på undervisningen och studiernas planläggning betonades det, att den förnämsta betydelsen av en dylik fakultet låg däri, att det vore i landets huvudstad, i själva brännpunkten för »vårt offentliga och politiska lif», som lärare och lärjungar arbetade. Vid förslagens uppgörande hade man anknutit till en av högskolans styrelse år 1889 utarbetad plan för en rättsvetenskaplig avdelning. Antalet professorer uppgick i båda förslagen till 7. Men i fråga om grupperingen av läroämnena avvek kommitterades förslag från den av högskolestyrelsen uppgjorda planen. En av kommitterade G. B. A. Holm hade avfattat ett särskilt yttrande. I de allmänna synpunkterna på frågan anslöt han sig till kommitterades ståndpunkt, men föreslog en annan sammansättning av vissa professorer.

Ärendet blev i fortsättningen föremål för ytterligare beredning. Högskolestyrelsen inbjöd 1894 justitieråden Ernst Herslow, C. G. Hammarskjöld och Ivar Afzelius, sekreterare Rubenson och G. B. A. Holm att överlägga med styrelsen rörande organisationen av en rätts- och statsvetenskaplig fakultet. Vid sammanträdet, som hölls den 4 juni 1894 och vid vilket Carl Lindhagen förde protokollet, närvaro samtliga utom G. B. A. Holm. Under förutsättning att antalet professorer inskränktes till sju, enade man sig om att lärostolarna borde omfatta: nationalekonomi med finansrätt, rättshistoria och romersk rätt, två i civilrätt, straffrätt och juridisk encyklopedi, processrätt samt statsrätt och förvaltningsrätt med folkrätt.

I den framställning om förnyat anslag, som högskolan den 26 september 1894 ingav till stadsfullmäktige, begärdes även anslag för upprättande av en stats- och rättsvetenskaplig avdelning. Högskolestyrelsen hade för ändamålet beräknat en årlig kostnad av 60 000 kronor. Stadsfullmäktige beviljade emellertid såsom bidrag blott ett årsanslag av högst 30 000 kronor men fästade därvid vissa villkor. Anslaget finge nämligen utgå fr. o. m. det år, då högskolans styrelse inför drätselnämnden visade, dels att av högskolans egna tillgångar blivit för ändamålet avsatt ett så stort belopp, att räntan därå efter 4 % uppginge till minst 30 000 kronor årligen, dels att sam-

ma examina som vid statsuniversitetens juridiska fakulteter finge med enahanda laga verkan anställas vid högskolan.

Därmed fick nu frågan vila en tid framåt. Men mot slutet av 1890-talet tog Carl Lindhagen ett initiativ. I december 1899 överlämnade han till Moritz Rubenson, högskoleföreningens sekreterare, en av 34 personer undertecknad petition med förslag om föreningens medverkan vid upprättandet av en stats- och rättsvetenskaplig fakultet. Lindhagen ansåg undertecknarna i allmänhet vara »bra» namn. I sin dagbok³⁵ antecknar han emellertid, att anskaffandet av dessa namn under 14 dagars tid vållat honom betydande svårigheter. I början var han nära att giva upp, men, tillägger han, »allting går blott man ej släpper taget, vilket man ej gör, om man lugnar sig och sover på saken över nästa natt.» Han namngiver fem personer, som voro de enda, som avböjde att skriva under. Motiven för deras vägran växlade. Justitierådet S. D. R. K. Olivecrona — tidigare juris professor och rektor magnificus i Uppsala, numera emeritus som justitieråd och bosatt i Stockholm — stod långtifrån själva saken men gjorde formella invändningar att det ej fanns penningar, att intresset för högskolan bäst skulle främjas att med årsberättelserna visa vad den utträttat, att föreningens styrelse borde taga initiativ till ett så vitt möjligt enhälligt uttalande i saken. Kamrer Ekgren var välvilligt stämd men hade röstat mot stadens anslag,³⁶ och ville därför icke binda sig. S. A. Hedin hade på följande sätt på ett visitkort motiverat sitt avböjande: »Herr revisionssekreterare, jag är icke och har ej heller varit medlem av högskoleföreningen. Följaktligen kan jag ej deltaga i ett råd till föreningen angående dess ledamotsavgifter. Mot innehållet i övrigt har jag intet att erinra, om jag än finner något betänkligt att betona examensrätt utan framhållande på samma gång att denna ej må inkräkta på högskolans handlingsfrihet. Skall den köpas genom något underordnande av självbestämmningsrätten under K. M :t och katekesdeparte-

³⁵ Dagboken 9/12 1899, SSA. I Moritz Rubenssons papper, SSA, finnes ett utkast till promemoria av Lindhagens hand rörande den juridiska fakulteten. Utkastet torde ha tillkommit under loppet av 1905. Petitionen, som är dagtecknad 22 november 1899, är bilagd högskoleföreningens protokoll (Stockholms högskola). Bland undertecknarna märkas Oscar Almgren, Robert Almström, Carl och Sixten von Friesen, Hugo Hamilton, Edvard Heckscher, Karl Herlitz, G. B. A. Holm, Hans Hildebrand, Emil Kinander, Oscar Montelius och Harald Sohlman. Petitionen föredrogs vid styrelsens sammanträde ¹⁶/₁₈ 1899, och beslöts, att den skulle föredragas vid ordinarie sammankomst ²⁰/₁₈ 1899. Vid denna tillsattes en kommitté för beredande av frågan om föreningens medverkan till inrättande av en juridisk fakultet. Kommittén bestod av 12 medlemmar.

³⁶ Av voteringslistan vid stadsfullmäktiges sammanträde 28/11 1894, då frågan om anslag till inrättandet av en juridisk fakultet behandlades, framgår, att Ekgren röstat mot det begärda anslaget (Stadsfullmäktiges protokoll 1894, SSA).

mentet, då är institutionen fördärvad. Hellre en fri högskola med 50 studenter än ett examensinstitut för 500.» Hans Forssell hade först lovat skriva under men gav återbud, när han erfor, att det även var fråga om årsavgifter till föreningen, som han ej tillhörde. Den femte slutligen, grosshandlaren Valdemar Berglund, en gång kompanjon med en högskolans donator John Söderberg, hade ansett, att högskolan redan fått nog av denne och hade varit knepig nog att avböja »frieriet till hans plånbok» genom att förklara, att han ej hade tid att tänka på saken till följd av trägen sysselsättning med att expediera sina kunder till julen.

Av de fem av Lindhagen namngivna personerna, som icke velat underteckna hans motion, bör i sammanhanget kamrer Carl Erik Ekgren närmare presenteras. Han var ursprungligen tidningsman, i det han åren 1851—1878 var medarbetare i Aftonbladet. Sedermera blev han kamrer i stadshypotekskassan för Sveriges städer. Han kom att intaga en mycket bemärkt ställning i det kommunala livet. Alltsedan 1878 stadsfullmäktig var han åren 1881—1904 ledamot av beredningsutskottet och fungerade 1887—1904 som fullmäktiges vice ordförande. Det var alltså ganska förklarligt, att Lindhagen för sina syften ville förvärva en man med Ekgrens anseende och position.

Men även från andra håll möttes Lindhagen av bristande förståelse för saken. Vad han erfarit har han i flera fall nedtecknat i dagboken. När han strax på nyåret 1900⁸⁷ började sin föredragning i högsta domstolen — han var ju sedan 1899 revisionssekreterare —, har saken diskuterats i denna krets. Herslow, dvs. justitierådet Ernst Herslow, yttrade sig, heter det i dagboken, slappt och ironiskt småleende om utsikterna och om Holms bebådade förslag.⁸⁸ Marcks von Würtemberg, dvs. dåvarande revisionssekreteraren Erik Teodor Marcks von Würtemberg, var intresserad för saken men var mycket pessimistisk. Han hade nämligen talat med Billing,⁸⁹ som hört talas om att Holm skulle ha något förslag. Härtill fogar Lindhagen några syrliga kommentarer. Vill man göra en god framtidssak en otjänst, skall man till målsmän skaffa personer, vilkas förnämsta kvalifikation är att de intaga en framskjuten rangställning. »Är det nämligen fråga om att hjälpa upp en kärra — och det är det nästan alltid — så äro», skriver han, »dessa herrar mycket villiga att

⁸⁷ Dagboken 11/1 1900, SSA.

⁸⁸ G. B. A. Holm hade såsom ovan redan omtalats varit med om att utarbeta den år 1893 framlagda planen. Holms »bebådade» förslag har trots efterforskningar icke kunnat påträffas.

⁸⁹ Billing torde vara identisk med justitierådet H. Billing, som var ledamot av högskolans styrelse 1899—1900, tillika dess vice ordförande. Jfr Tunberg, a. a., s. 205.

från en sauverad plats lorgettera olyckshändelsen men för att kliva ned och taga i ett tag, därtill äro de alldeles för förnäma och låtom oss säga det även för kraftlösa.»

Såsom i det föregående anförts var Herslow en av de höga jurister, som styrelsen för högskolan den 4 juni 1894 inbjudit till särskilda överläggningar om en juridisk fakultet. Han var i varje fall vid detta tillfälle ense med de övriga inbjudna och styrelsen om önskvärdheten att få en dylik fakultet till stånd. Han var också åren 1895—1900 ledamot av styrelsen och under samma år tillika dess ordförande. Förklaringen till Lindhagens uttalande kan ligga däri, att Herslow såsom den äldre vid det tillfälle varom här är fråga, nämligen på nyåret 1900, hyste starka betänkligheter inför svårigheterna att kunna lösa frågan, medan Lindhagen såsom den yngre och för saken mera entusiastiske behärskades av en lika stor optimism. Längre fram på året vittnar emellertid Herslow själv om sitt positiva intresse för saken.⁴⁰ Hans avsikt var att, sedan hans mandat i styrelsen gått ut med 1900, avsäga sig att komma i fråga till återval. Men dessförinnan ville han försöka att, om det fanns någon möjlighet, få frågan om examensrätten och inrättandet av en juridisk fakultet så långt främjad, att styrelsen i december 1900 dels kunde till Kungl. Maj:t ingå med ansökan om erhållande av examensrätt, dels kunde hos stadsfullmäktige begära en ändring av villkoren för åtnjutande av anslaget till en rätts- och statsvetenskaplig fakultet. Han lyckades också i sitt uppsåt så till vida, att styrelsen den 28 december 1900 ingick till Kungl. Maj:t med en ansökan i fråga om examensrätten. Däremot gjordes före utgången av 1900 icke någon framställning till stadsfullmäktige angående en ändrad disposition av det för den juridiska fakulteten 1894 beviljade anslaget.

I slutet av 1900 deltog Lindhagen i ett möte i juridiska föreningen i Köpenhamn rörande nordisk civillagstiftning.⁴¹ På återfärden därifrån kom han i samspråk med professor Thyrén i Lund om den tillämnade fakulteten. Denne hade därvid berättat,⁴² att justitierådet Afzelius för honom yttrat sig »egentligen avogt» mot förslaget. Men för Holm skulle Afzelius ha uttalat sitt beklagande att han ej anmodats underteckna petitionen till högskoleföreningen. Dessa meddelanden gävo Lindhagen anledning att vid hemkomsten uppsöka Afzelius och uttrycka sin ledsnad över att han ej känt till detta, var-

⁴⁰ Herslow till Axel Key. Brevet, som är daterat 29/11 1900, finns i Keys samling i Karolinska institutets bibliotek.

⁴¹ Dagboken 2/11 1900, SSA.

⁴² Dagboken 2/11 1900, SSA.

vid Afzelius bekräftat, att han gärna velat underteckna petitionen. Men samtidigt antecknar Lindhagen i sin dagbok, huru Afzelius motarbetat en av honom väckt motion om återgång till äldre bestämmelser om stämpelavgiften på donationer.⁴³ Afzelius hade nämligen uppmanat ledamöterna i första kammaren att votera emot motionen, medan alla andra, som intresserade sig för Stockholms högskola, hade verkat för den. I anslutning till detta ger Lindhagen sin personliga karaktäristik av Afzelius: »Sådan är nu Afzelius alltid. Säger ja i ansiktet på folk och omedelbart därefter bakom ryggen nej. Han ser ogärna, att någon annan har framgång med något.»⁴⁴

Den 21 december 1904 fattade stadsfullmäktige beslut att tillskjuta särskilda medel för upprättandet och vidmakthållandet av en stats- och rättsvetenskaplig avdelning vid Stockholms högskola. Den 16 januari 1905 tillsatte högskolans styrelse en kommitté, bestående av generaldirektör J. E. von Krusenstjerna, vice häradshövding E. Kinander, professor G. De Geer och Carl Lindhagen med uppdrag att »förbereda frågan om inrättande af en rätts- och statsvetenskaplig fakultet vid högskolan».⁴⁵ Därmed började det verkliga arbetet att förse högskolan med lärare för den juridiska undervisningen. Dessförinnan hade emellertid 1902 början gjorts med att ordna undervisningen i nationalekonomi.^{45a} Den 18 maj 1902 avlät Lindhagen likalydande brev till Gustaf Steffen och Gustaf Cassel.⁴⁶ Han frågade dem, om de ville åtaga sig ett lärarförordnande tillsvidare och eventuellt söka en professur, när denna anslogs till ansökan ledig, samt begärde uppgift om deras arvodesanspråk. Steffen har från Florens den 22 maj besvarat Lindhagens brev.⁴⁷ Han uttrycker sin glädje över att en eller, som han hoppas, helst två professorer inrättas i Stockholm, vilket skulle betyda »en för den ekonomis-

⁴³ Motion ang. vissa ändringar i förordningen om stämpelavgiften, dat. 28/1 1900. Syftet var att genom en ändring av förordningen donationer till allmännyttiga stiftelser skulle uppmuntras och icke motverkas, bl. a. genom befrielse från stämpelavgift.

⁴⁴ Dagboken 2/11 1900, SSA.

⁴⁵ Jfr Tunberg, a. a., s. 96.

^{45a} Om undervisningen i nationalekonomi vid högskolan före 1902 se Tunberg, a. a., s. 66, och Gårdlund, Knut Wicksell, s. 191.

⁴⁶ Kopiebook i Carl Lindhagens samling, 1903—1908, SSA.

⁴⁷ Carl Lindhagens samling, SSA. Steffen umgicks redan några år tidigare med planer att söka komma till Stockholm. I ett brev till Mittag-Leffler, daterat Florens 18/12 1899 (Ms 667: 53 b, Karolinska institutets bibliotek) meddelar han, att han står i brevväxling med sin vän Knut Wicksell och överlägger med honom, huru han bäst skall ordna sina studier och socialvetenskapliga arbeten under den närmaste tiden för att med utsikt till framgång kunna söka en nationalekonomisk eller helst sociologisk lärarbefattning vid Stockholms högskola, då en dylik någon gång blir anslagen ledig. Han säger sig ha erfarit, att Mittag-Leffler ämnade resa till Södern. Detta var för honom ett viktigt budskap, eftersom han börjat umgås med tanken att på nyåret avlägga ett besök i Stockholm för att muntligen för sina gynnare och vänner klargöra sina arbetsplaner och grunderna för sitt hopp att snart i utlandet vinna erkännande på sitt vetenskapsområde.

ka och sociala upplysningen och framstegssträvan i Sverige mycket viktig förstärkning av de verkande krafterna». Stockholm vore det studie- och verksamhetsfält, som han helst skulle välja, om det stode i hans makt att bestämma. Men eftersom Göteborgs högskola hunnit ett stycke före och hedrat honom med ett förordnande, ansåg sig Steffen icke stå helt fri. Det vore icke förenligt med hans ställning vid Göteborgs högskola att söka professur vid en annan högskola. Däremot ville han reflektera på en hedrande kallelse till annan högskola, »där jag tror mig finna en större och för min specialitet särskilt lämpad verksamhetskrets». I ett nytt brev till Lindhagen, daterat i Florens den 14 juni,⁴⁸ vidhåller Steffen, att han är bunden vid det honom meddelade förordnandet, och vill ej företaga något ogrannlaga mot Göteborgs högskola. Han diskuterar även frågan, om det skulle bli två professurer i Stockholm. I sådant fall anser han det icke uteslutet, att han söker en professur i sociologi eller i nationalekonomi och sociologi. Därtill anger han två skäl, dels hans övervägande böjelse för sociologien, vars »främjande och grundande på fasta nationalekonomiska fundament» han betraktade som sin egentliga vetenskapliga livsuppgift, dels hans övertygelse att han skulle bli i stånd att gagna sitt fädernesland »bättre uti dess sociala centrum huvudstaden än annorstädes». Men en rent nationalekonomisk professur borde enligt Steffen besättas med en forskare, vars intressen huvudsakligen låge åt det praktiska hållet. Han trodde, att så var fallet med Cassel.

Sedan Steffen sålunda ansett sig icke kunna ställa sig till förfogande, meddelade Lindhagen Cassel,⁴⁹ att avgörandet skulle uppskjutas till hösten, då åtskilliga formaliteter först måste ordnas. Men en allmän betänksamhet inför frågan om den lämpligaste anordningen har, skriver Lindhagen, också försports. Cassel kunde emellertid emotse ett förordnande från början eller medio av höstterminen eller senast från början av påföljande vårtermin. Johan Leffler hade rekommenderat honom men hade icke ansett honom särskilt kompetent i sociologi.

Frågan om den lämpligaste anordningen dryftades nu men även spörsmålet om den lämpligaste kandidaten. Lindhagen antecknar i sin dagbok den 3 september 1902,⁵⁰ att saken behandlats i lärarrådet. Leche och Mittag-Leffler hade dragit i härnad mot den Cas-

⁴⁸ Carl Lindhagens samling, SSA.

⁴⁹ Lindhagen till Cassel 6/6 1902. Kopiebok 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁵⁰ Carl Lindhagens samling, SSA.

selska kandidaturen. Båda hade emellertid sina särskilda kandidater. Enligt Lindhagen var Wicksell Leches kandidat och Johan Leffler antagligen Mittag-Lefflers. Bådas rätt ansågs prejudiceras, om ej professuren anslogs ledig till ansökan. Till slut fann man lösningen i att utnämna en docent i nationalekonomi och tilldela denne Söderströmska stipendiet. Härom tillfrågades Cassel,⁵¹ som accepterade och förordnades till docent. Han blev också efter kallelse 1904 innehavare av Lars Johan Hiertas professur i nationalekonomi med finansvetenskap.⁵² Steffen var enbart glad över utnämningen. Det viktigaste är ju, skriver han till Lindhagen,⁵³ att nationalekonomien äntligen fått en professur i huvudstaden. Men Wicksell hade, då han höll sitt förstamaj-tal i Göteborg, uttryckt sitt missnöje med kallelsemetoden, och hade antytt, att han ämnade söka sig till Stockholm, om en andra professur där skulle anslås ledig, ty hans slutliga mål vore att få verka i huvudstaden. Själv har Wicksell i början av 1904 yttrat sig i själva sakfrågan, vilket skedde i ett brev till ordföranden i högskolans styrelse generalpostdirektören J. E. von Krusenstjerna.⁵⁴ Han sade sig i flera år ha umgåtts med tanken att, om professuren bleve ledig, anmäla sig som sökande. Men då han förväntades bli uppflyttad till ordinarie professur i Lund, vartill han föreslagits av fakulteten, och då de ekonomiska utsikterna särskilt på grund av de höga levnadskostnaderna i Stockholm icke tedde sig särskilt lockande, talade allt snarare till förmån för Lund. Vad som droge honom till Stockholm vore utom rent personliga skäl framför allt förhoppningen att där kunna få rikare impulser för ett fortsatt vetenskapligt arbete än som stode honom till buds i Lund. Hänsynen till Cassel hölle honom likväl tillbaka. Om han sökte professuren och lyckades få den, bleve visserligen professuren i Lund ledig, men det skulle bli ganska svårt, om ock ej alldeles omöjligt, menade Wicksell, för Cassel såsom varande icke jurist att bli placerad i Lund.^{54a}

Av detta resonemang framgår sålunda, att Wicksell i varje fall hyst stor tvekan att lämna Lund och att han dessutom icke velat gå

⁵¹ Lindhagen till Cassel 17/9 1902, Kopiebook 1903—1908, SSA.

⁵² Jfr Tunberg, a. a., s. 95.

⁵³ 30/5 1904. Carl Lindhagens samling, SSA. Om sig själv skriver Steffen: »För min del trivs jag utmärkt vid Göteborgs högskola, men det kunde ju hända att det större studie- och arbetsfältet i Stockholm skulle bestämma mig för flyttning dit, om någon gång tillfälle erbjödes. Dock är det väl sannolikt, att Stockholms högskola under de närmaste årtiondena använder de åtkomliga utvidgningsmedlen till en serie juridiska professurer hellre än att uppoffra något för en 2:dra nationalekonomisk d:o, då kapitalet hunnit ränta upp sig.»

⁵⁴ Brevet är daterat 17/2 1904 och ingår i Carl Lindhagens samling, SSA.

^{54a} Om konkurrensen mellan Wicksell och Cassel till professuren i Lund 1900—1901, se Gårdlund, a. a., s. 206 f.

i vägen för Cassel. Eftersom han i samtalet med Steffen vände sig mot kallelsemetoden, ligger dock den misstanken nära till hands, att han själv icke skulle ha avvisat en kallelse, om en sådan riktats till honom.

Under hela 1905 stod Lindhagen i livlig brevväxling med personer, som man önskade förvärva såsom lärare i de olika juridiska disciplinerna. Principen var att i fråga om de professurer, som skulle tillsättas efter kallelse, först tillfråga de äldsta universitetslärarna i motsvarande ämne utom beträffande professuren i straffrätt, då professor Hagströmer med visshet antogs ej vilja komma i fråga.

En utpräglad misstro till högskolans kapacitet och möjligheter för framtiden hade emellertid från universitetshåll framkommit redan i samband med styrelsens hos Kungl. Maj:t 1900 gjorda ansökan om examensrätt.⁵⁵ Denna misstro hade icke helt givit vika, när det nu gällde att tillföra den stats- och rättsvetenskapliga avdelningen kompetenta lärarkrafter. Detta lyser mycket tydligt fram i ett professor Winroths brev till Lindhagen den 17 april 1905.⁵⁶ Brevskrivaren betraktade det som en stor vinst att »saken» bedrevs med raskhet i syfte att få fakulteten »fullt uppsatt med därav beroende examensrätt». De personliga förhållandena — ecklesiastikministern⁵⁷ och universitetskanslern⁵⁸ — kunde bli mindre gynnsamma för högskolan. Tidsutdräkten kunde också, menade Winroth, giva fakulteten i Uppsala hopp att lyckas i att bereda svårigheter, och en och annan av de redan vidtalade kunde bli betänksam.

Winroth skulle i olika sammanhang uppträda som rådgivare eller förslagsställare åt Lindhagen. När det gällde professuren i statsrätt med förvaltningsrätt och folkrätt, förmenade han, att man ovillkorligen borde söka efter en person, som något så när garanterade »genialitet och framställningsförmåga», då allt annat betydde mindre. Han frågade sig, om det ej vore alldeles hopplöst med Wrede.⁵⁹

Emellertid kommo olika namn under diskussion vid valet av innehavare av den ifrågavarande professuren. Docenten, sedermera regeringsrådet Gabriel Thulin blev tillfrågad men svarade Lindhagen den 11 mars 1905, att han trots sitt livliga intresse för den blivande juridiska fakulteten vid en eventuell kallelse skulle se sig nöd-

⁵⁵ Jfr Tunberg, a. a., s. 93.

⁵⁶ Carl Lindhagens samling, SSA.

⁵⁷ Ecklesiastikminister var i den nyss konstituerade Ramstedtska ministären Carl von Friesen.

⁵⁸ Till universitetskansler hade i vakansen efter f. d. statsrådet G. F. Gilljam 12/4 1905 utnämnts f. d. statsminister E. G. Boström.

⁵⁹ Här åsyftas professor Rabbe Axel Wrede i Helsingfors. Jfr om honom i det följande s. 76.

sakad att avböja en sådan.⁶⁰ Även professor Pontus Fahlbeck i Lund blev under hand tillfrågad men tackade nej.⁶¹ På samma sätt riktade Lindhagen en förfrågan till Nils Edén i Uppsala, om denne ville mottaga en kallelse till professuren. Edén svarade,⁶² att det ur många synpunkter var ett frestande anbud men tackade icke desto mindre nej. Hans huvudskäl var, att han under många år icke direkt arbetat inom de ämnen, som professuren omfattade samt att hans intressen under senare år hunnit binda honom vid historiens vetenskap, så att han icke kunde förmå sig att övergiva denna. Efter detta avböjande gjordes genom Winroth ett försök att övertala Edén, men denne ändrade sig icke utan fasthöll vid de skäl, som han en gång meddelat Lindhagen.⁶³

Redan innan Edén tillfrågades om huru han ställde sig till en kallelse, hade man emellertid sökt kontakt med dåvarande docenten K. G. Westman. Kontaktman var docenten Birger Ekeberg,⁶⁴ som även i andra sammanhang skymtar i bakgrunden vid tillblivelsen av den juridiska fakulteten i Stockholm. Westman ansåg sig icke kvalificerad till en lärarbefattning, där huvudvikten låg på ett område, med vars metod och realia han icke kände sig förtrogen. Han komme av denna anledning icke att anmäla sig som sökande, om ledigförklarandet skedde under de villkor, som delgivits Ekeberg och vilka icke medgäve Westman att hinna dokumentera sig på den gällande svenska statsrättens område. Om en rimlig specimineringstid utsattes, hade Westman förklarat sig ämna med uppgivande av andra planer deltaga i konkurrensen.

Förhandlingarna med Westman fortsatte under våren. Den 6 maj 1905 meddelade Lindhagen Westman⁶⁵ tvenne sannolika förändringar dels med avseende på förvaltningsrätten, dels beträffande en reducering av löneförmånerna. Samtidigt ifrågasatte han, om det icke kunde vara en »tidsenlig utveckling» att professuren benämndes statsrätt med statskunskap jämte förvaltningsrätt och folkrätt. Något svar kom icke omedelbart från Westman, varför Lindhagen lät genom Winroth⁶⁶ utröna, om Westman ämnade söka professuren. Winroth i sin tur satte sig i förbindelse med Ekeberg och blev ut-

⁶⁰ Carl Lindhagens samling, SSA. Thulin har i sina »Minnen och Hågkomster» icke omnämnt denna episod i sitt liv.

⁶¹ Fahlbeck till Lindhagen 7/5 1905, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁶² Edén till Lindhagen 27/4 1905, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁶³ Winroth till Lindhagen 1/6 1905, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁶⁴ Ekeberg till »Högt ärade Herr Professor», dat. Uppsala 2/2 1905, Carl Lindhagens samling, SSA. Brevmottagaren är väl sannolikt professor G. De Geer, rektor och ledamot av den för juridiska fakultetens upprättande tillsatta kommittén.

⁶⁵ Kopiebok 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁶⁶ Winroth till Lindhagen 1/6 1905, Carl Lindhagens samling, SSA.

lovad ett telefonmeddelande. I det sammanhanget behandlar Winroth frågan om Westmans utsikter. Han trodde icke, att denne skulle kunna hinna göra sig kompetent inför sakkunniga. Andra kandidater, vilkas namn han diskuterat med Nils Edén, voro Reuterskiöld och Varenius. Man finge räkna med, ansåg Winroth, att en av dessa eller båda skulle söka professuren.

Småningom besvarade Westman Lindhagens frågor.⁶⁷ En reducering av lönen innebar för honom icke något avskräckande. Hälst hade han sett, att händelsernas utveckling lämnat honom ett par års ro. Å andra sidan var han tacksam för den påstötning han fått. Hans beslut var att söka professuren, och under juli månad skulle han börja specimineringsarbetet.

Men snart nog ändrades situationen. Westman hade nämligen i Uppsala fått ett professorsförordnande under Harald Hjärnes tjänstledighet, varför han sannolikt måste återkalla den ansökan, som han inlämnat i Stockholm. Detta kom som ett streck i räkningen för Lindhagen. »Ni kan förstå», skriver han till Westman, »att ett sådant sakernas läge är för högskolan ytterst bekymmersamt ur mer än en synpunkt.»⁶⁸ Lindhagen lät vidare förstå, att Westman i förhållande till sina medsökande hade de största utsikter att få professuren, och vore ej, tillade han insmickrande, en sådan bana som förste statsrättsprofessor vid huvudstadens universitet mera »löftesrik för Edra vetenskapliga strävanden än ett kvarstannande i Uppsala». Nu kom ju Westman icke att beskriva vetenskapsmannens lugna och mödosamma bana utan snarare politikerns mera växlingsrika och spänningsfyllda. Men det dröjde länge, innan Westman svarade på Lindhagens invit. Först i slutet av året skedde det,⁶⁹ beroende på att han icke kunnat lämna något svar »utöver en tacksägelse för de uppmuntrande orden». Hans beräkningar hade slagit fel. Han hade räknat med att Harald Hjärne som vanligt skulle sköta sin professur under hösten och falla igenom vid riksdagsmannavalet samt till följd därav stanna hemma under våren. Men den »norska revolutionen» hade omkullkastat alla dessa kalkyler. Hjärne hade rest bort under hösten, han hade med 16 rösters majoritet blivit vald på grund av det anseende han förvärvat i England. Det hade sålunda för Westman varit omöjligt att bli befriad från professorsför-

⁶⁷ Westman till Lindhagen 10/6 1905, Carl Lindhagens samling, SSA. Westman säger, att det varit honom omöjligt att hinna lämna något meddelande till styrelsens sammanträde den 7.

⁶⁸ Lindhagen till Westman 29/8 1905, Carl Lindhagens samling, SSA. Meddelandet om professorsförordnandet hade Lindhagen fått av sin broder Albert Israel Lindhagen, som tjänstgjorde i ecklesiastikdepartementet.

⁶⁹ Westman till Lindhagen, dat. Linköping 28/12 1905, Carl Lindhagens samling, SSA.

ordnandet. Det sista försök han gjort hade varit att undvika förordnande med hjälp av ett utrikes resestipendium. Men det hade visat sig, att denna plan skulle medföra en fullständig brytning. Efter moget övervägande hade han därför kommit till den slutsatsen att det var utsiktslöst för honom att fullfölja specimineringen. Han hade sålunda för avsikt att återkalla sin ansökan.

Det var sålunda en rad personer i mer eller mindre ledande vetenskaplig ställning — Fahlbeck, Edén, Thulin och Westman — som man sökte fästa vid professuren i statsrätt. Otto Varenius fick, så vitt man vet, icke någon underhandsförfrågan. Däremot tillskrev han, sedan professuren offentligen kungjorts, Lindhagen och meddelade, att han tänkte anmäla sig som sökande samt anhöll att få veta vissa formalia. Han blev också slutligen utnämnd. I ett brev till Lindhagen från slutet av 1905 har Birger Ekeberg utförligt orienterat om Varenius' forskningar och vetenskapliga kvaliteter.^{69a}

Långvariga underhandlingar och överväganden föregingo även tillsättningen av lärarbefattningarna i andra ämnesfack. Stort intresse samlar sig kring proceduren vid tillsättningen av professuren i straffrätt. Man önskade till innehavare av denna lärostol förvärva professor Thyrén i Lund. På Lindhagens anbud svarade Thyrén den 1 mars 1905,⁷⁰ att han icke kunde giva något definitivt svar. På visst sätt kände han det som en plikt att med åsidosättande av andra hänsyn främja en sak, som han ansåg i en framtid skulle bli av stor vikt både för vetenskap och lagstiftning i Sverige. Men en förflyttning skulle för honom innebära en ekonomisk reduktion kanske så väsentlig, att han med sina stora studieskulder icke kunde vederstå den. Han ville icke heller bestämma sig utan en viss kännedom om blivande kolleger, tjänstgöringstid m. m. Den för honom mest önskvärda lösningen vore att under ett eller annat år få ledigt från professuren i Lund för att tjänstgöra vid högskolan. Han finge då tillfälle att bilda sig en uppfattning om förhållandet mellan inkom-

^{69a} Jfr not 98.

⁷⁰ Lindhagen till Thyrén 9/2 1905, Kopiebok 1903—1908, och Thyrén till Lindhagen 1/3 1905, Carl Lindhagens samling, SSA. Men redan tidigare hade Lindhagen genom docent Adolf Åström i Lund sökt få reda på huruvida Thyrén vore villig att antaga en kallelse. Den 2 januari 1905 skriver nämligen Åström till Lindhagen: »Har i dag talat med Thyrén. Han tycktes ej vara villig att komma, därest han ej finge kontrakt, som tillförsäkrade honom lön under sjukdom och pension, varjämte han ansåg lönen för liten. Han skulle f. ö. resa upp till Stockholm i kväll, då han kanske kommer att träffa dig.» Men »unter uns» ville Åström säga, att Stjernberg kanske vore lika bra. Stjernberg är ung och intresserad av juridiken, skriver Åström, och har intressen, som gå vida utöver straffrättens område. Väl vore det bra för erhållande av examensrätt att en eller annan av de gamla komme med, men det är dock minst lika viktigt att få med folk, som verkligen hava utvecklingsmöjligheter. Den populära föreläsningsverksamheten kan nog göra sin nytta men bör vara medel, ej mål.

ter och utgifter i Stockholm. En tjänstledighetsansökan skulle enligt hans tanke av universitetsstyrelsen på platsen icke möta något principiellt motstånd, men man finge vara beredd på att universitetsfakulteterna ingalunda skulle visa någon gynnsam inställning till den blivande Stockholmsfakulteten.

Om alla dessa frågor och främst om tjänstledigheten fördes nu mellan Lindhagen och Thyrén en långt utdragen korrespondens. Konfidentiellt meddelade Lindhagen,⁷¹ att Thyréns påtänkta kolleger voro Winroth (civilrätt), Sjögren (rättshistoria och romersk rätt), Wrede (processrätt), Thulin (statsrätt). Avsikten var, att dessa skulle kallas, medan professuren i speciell privaträtt skulle anslås till ansökan ledig. Thyrén började emellertid sondera stämningen för en tjänstledighetsansökan och fann, som han väntat, att från fakultetsledamöternas sida föga tillmötesgående vore att påräkna.⁷² Han ansåg dock icke det hela utsiktslöst, kanske kunde utgången av det blivande valet av universitetskansler inverka,⁷³ och ecklesiastikministerns⁷⁴ personliga ställning till frågan spelade även en stor roll. Så snart han fått besked om tidpunkten för den blivande fakultetens öppnande, ämnade han bege sig till Stockholm för att personligen bereda sin ansökan hos vederbörande. I detta stadium av förhandlingarna önskade Lindhagen veta, om Thyrén hade något emot att anställas, innan fakulteten färdigbildats, eller ville tillträda först vid den tidpunkt, då fakulteten kunde börja fungera. Man tänkte sig nämligen att låta anställa ett par tre professorer något tidigare, så att man kunde få sakkunnig hjälp vid det förberedande organisationsarbetet. Mot detta förslag hade Thyrén intet att invända.⁷⁵

Det blev nu ett uppehåll i förhandlingarna. I slutet av april begav sig nämligen Thyrén på en utrikes resa till Konstantinopel. När förhandlingarna åter togs upp i början av hösten, stod saken på samma ståndpunkt som under våren. Thyrén ville försöksvis åtaga sig ett förordnande, om han kunde erhålla tjänstledighet från sin professur i Lund. Han trodde emellertid, att det litet längre fram skulle lyckas att arrangera saken, enär det då fanns utsikt att fa-

⁷¹ Lindhagen till Thyrén 12/3 1905, Kopiebok 1905—1908, Carl Lindhagens samling, SSA. Om Wrede (se även s. 72, 80) ej kunde förvärras, återstår, skriver Lindhagen »väl endast Kallenberg, Trygger vill ej».

⁷² Thyrén till Lindhagen 15/3 1905, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁷³ Jfr not 58.

⁷⁴ Jfr not 57.

⁷⁵ Lindhagen till Thyrén 16/4 1905, Kopiebok 1903—1908 och Thyrén till Lindhagen 18/4 1905, Carl Lindhagens samling, SSA. Thyrén meddelar samtidigt, att möjligheten nu synes något större att fakulteten skulle föga sig i hans tjänstledighet, då det synes bli möjligt att skaffa vikarie åtminstone från början av 1906. Hans avsikt var att förbereda saken hos kansler och departementschef.

kulteten inom den närmare framtiden komme att förstärkas med ett par docenter.⁷⁶

Men saken lät sig icke så lätt arrangeras. Lindhagen krävde nu, sedan styrelsen beslutat att verksamheten skulle taga sin början fr. o. m. höstterminen 1906, av Thyrén närmare besked.⁷⁷ Den största ovissheten vilade ännu över ämnet straffrätt med juridisk encyklopedi. Han bad Thyrén att forcera arbetet med tjänstledighetsansökan. För Lindhagen föreföll det problematiskt, om vederbörande skulle bifalla en sådan. Situationen skulle, menade han, ha betydligt bättre avklarats, om Thyrén tilltrött sig att genast kunna mottaga fast anställning.

Thyrén hade emellertid sett väl optimistiskt på frågan om tjänstledighet. Han tycks in i det sista ha trott på en gynnsam utgång. Men då fakulteten, skriver han till Lindhagen,⁷⁸ var sammansatt av personer, som icke fått mottaga kallelse till Stockholm,⁷⁹ är det ju naturligt och mänskligt, att de icke till förmån för högskolan velat avvika från vad de i denna sak ansett vara den strikta linjen. Han hade fått meddelande att konsistoriet följt en enhällig fakultet, och att saken vore på väg till kanslersämbetet.^{79a} Det skulle kanske då bli

⁷⁶ Thyrén till Lindhagen 30/8 1905, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁷⁷ Lindhagen till Thyrén 4/10 1905, Kopiebook 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁷⁸ Brev 18/11 1905, Carl Lindhagens samling, SSA. I ett föregående brev till Lindhagen 21/10 1905 meddelar han, att hans tjänstledighetsansökan skall behandlas den 25 oktober. I denna återopas icke tjänstgöringen i Stockholm såsom direkt skäl, skriver han, utan förarbeten till ett arbete i speciell straffrätt, men han omnämner avsikten att under vistelsen i Stockholm åtaga sig tjänstgöring. »Jag tror icke», fortsätter han, »att fakulteten numera tillämnar mig ett rent avstyrkande, men en annan fråga, huru regeringen ställer sig.»

⁷⁹ Björling fick först i januari 1906 genom Lindhagen en förfrågan om han vore villig att antaga en kallelse till professuren i rättshistoria och romersk rätt. (Lindhagen till Björling 18/1 1906, Kopiebook 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA.) Jfr n. 101.

^{79a} Thyréns tjänstledighetsansökan behandlades i juridiska fakulteten 31/10 1905 (Juridiska Fakultetens i Lund protokoll 1905—1906) I protokollet är intaget hans till konungen ställda ansökan, dat. 25/10 1905. Avsikten med tjänstledigheten var att utarbета en systematisk framställning av den s. k. specialstraffrätten. Han måste vistas i huvudstaden för att där företaga studier med avseende på ifrågavarande straffrättsliga författningars praktiska tillämpning. Sådana studier torde, heter det i ansökan, på ett fruktbärande sätt knappast kunna företagas annorstädes än i huvudstaden, och utan desamma måste en systematisk framställning av nämnda disciplin väsentligen förlora i värde. Men tjänstledigheten hade även ett annat syfte. »Det är min afsigt att, derest tjänstledigheten beviljas mig, under vistelsen i huvudstaden eventuellt mottaga ett förordnande att föreläsa i straffrätt vid Stockholms Högskola, såvida en juridisk fakultet derstädes kommer till stånd.» Fakulteten avstyrkte emellertid enhälligt ansökan i skrivelse till mindre konsistoriet under motivering att eftersom tjänstledigheten avsåg höstterminen 1906 och vårterminen 1907, lång tid återstode till dess att tjänstledigheten skulle taga sin början och att fakulteten icke vore i stånd att förutse, huruvida vid den ifrågavarande tidpunkten någon person, som skulle kunna som vikarie upprätthålla Thyréns undervisnings- och examinationsskyldighet, komme att stå fakulteten till buds. Juris doktor Sjunnesson, som Thyrén själv föreslagit som vikarie, hade på förfrågan meddelat, att han icke kunde bestämt yttra sig, om han bleve i tillfälle att åtaga sig

svårt för regeringen att mot alla förberedande myndigheter bifalla ansökan. Intressant är i sammanhanget Thyréns spekulation i det förestående regeringsskiftet.⁸⁰ Om den nya regeringen förehade någon mer eller mindre genomgripande omarbetning inom strafflagens område, skulle det kunna tänkas, att han, om man önskade honom som kommittéledamot, kunde förena detta uppdrag med ett förordnande vid högskolan utan skada för varken det ena eller det andra.

Saken har ytterligare dryftats, när Lindhagen i slutet av november uppehöll sig i Lund och där höll ett föredrag i studentföreningen om Norrlandsfrågan.⁸¹ Emellertid blev Thyréns tjänstledighetsansökan avslagen av Kungl. Maj:t,^{81a} och efter detta skyndade sig Lindhagen att omgående av Thyrén begära definitivt besked rörande anbudet om fast anställning. Blevet detta nekande, tillkom det honom att omedelbart inleda förhandlingar med docenten Nils Stjernberg. Beskedet blev, som Lindhagen anat, nekande.⁸² Men därmed voro icke förbindelserna med Thyrén helt avbrutna. I enlighet med högskolestyrelsens beslut amodade Lindhagen Thyrén att jämte professorerna Hagströmer och Sjögren avgiva yttrande, huruvida Stjernberg kunde kallas till professor i straffrätt och juridisk encyklopedi med internationell privaträtt. Stjernberg hade nämligen förklarat sig icke vilja söka professuren. Enligt Thyrén gjorde styrelsen klokt i att kalla Stjernberg utan avseende på om han redan vore kompetent efter vanlig måttstock genom utgivna skrifter. Ingen presumptiv aspirant kunde anses vara honom i författarskap överlägsen. En annan sak vore en bestämd förklaring, att han absolut taget nått det fulla måttet. Det vore svårt att icke fordra en genomförd och någorlunda omfattande undersökning i speciell straffrätt. Därför föreslog Thyrén, att man skulle välja någon annan som tredje sakkunnig, möjligen någon praktisk jurist, vars personliga kännedom om Stjernberg kunde supplera hans författarmeriter. I

förordnandet. Beträffande avsikten med ett eventuellt förordnande vid Stockholms Högskola utlät sig fakulteten på följande sätt: »Angående Professorn Thyréns i slutet af ansökningen omnämnda afsikt att mottaga förordnande att hålla föreläsningar inom en eventuell juridisk fakultet vid Stockholms Högskola vill fakulteten framhålla, att, enligt dess uppfattning, nämnda afsikt icke oväsentligt försvagar betydelsen af de skäl till tjänstledighets beviljande, som Professorn Thyrén i öfrigt anfört.»

⁸⁰ Den nya ministären Staaff hade tillträtt 7/11 1905.

⁸¹ Lindhagen till studentkårens ordförande, sedermera professor Torgny Segerstedt 22/11 1905 (Kopiebook 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA.): »Under dagen har jag sedan några utträttningar för Stockholms högskolas tillämnade juridiska fakultet, i vars åstadkommande jag är engagerad.»

^{81a} Thyréns ansökan avslogs av Kungl. Maj:t 8/12 1905 och ärendet anmälades i juridiska fakulteten den 16 januari 1906 (Juridiska fakultetens i Lund protokoll 1905—1906).

⁸² Lindhagen till Thyrén 10/12 1905. Kopiebook 1903—1908; Thyrén till Lindhagen 13/12 1905, Carl Lindhagens samling, SSA.

varje fall skulle det komma att taga lång tid för Thyren att avgiva yttrande, eftersom han skulle resa utomlands och dessförinnan hade rätt mycket att göra.⁸³ Lindhagen vände sig då till professor C. Torp i Köpenhamn och återopade därvid att Thyren icke kunnat åtaga sig uppdraget.⁸⁴ Av de svenska sakkunniga⁸⁵ önskade Hagströmer⁸⁶ veta, om man med avsesende å grunderna för kallelse hade att rätta sig efter § 15 i 1903 års grundstadgar, där det förutsattes att »det yppar sig tillfälle att vinna någon i ämnet utmärkt vetenskapsman med framstående lärarförmåga». Enligt Lindhagen⁸⁷ var det praxis vid högskolan att icke tolka denna paragraf så strängt som motsvarande bestämmelser plägade tolkas vid statsuniversiteten. Det fordrades blott att den person som kom i fråga ägde god kompetens med sannolika utvecklingsmöjligheter samt att ingen funnes, som kunde göra honom platsen stridig.

Stjernbergs kallelse till professuren, vars officiella benämning blev straffrätt och juridisk encyklopedi med internationell privaträtt, skedde den 30 mars 1906. Men före detta avgörande var en plan å bane att låta professuren omfatta straffrätt och romersk rätt. Detta synes ha blivit en följd av att professor Sjögren i Uppsala, som erbjudits professuren i rättshistoria och romersk rätt, varom mera i det följande, i slutet av februari tackade nej till anbudet.⁸⁸ Man har i denna situation kastat blickarna på de båda finländarna Ernst Henrik Estlander och Vladimir von Willebrand. Lindhagen begärde av Thyren ett underhandsutlåtande om deras kvalifikationer.⁸⁹ Thyren, som tidigare bedömt dem — Estlander i straffrätt (Helsingfors) och Willebrand i romersk rätt och rättshistoria (Lund)⁹⁰ — och därvid i likhet med övriga sakkunniga förklarar dem inkompetenta, förklarade nu, att detta icke hindrade att »båda torde vara begåvade och användbara personer, att med något större litterärt bagage lätt torde uppnå kompetens». Estlander trodde han

⁸³ Lindhagen till Thyren 18/12 1905, Kopiebook 1903—1908; Thyren till Lindhagen 19/12 1905, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁸⁴ Lindhagen till Torp 29/12 1905, Kopiebook 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁸⁵ Den andre svenske sakkunnige var professor Sjögren, utsedd med hänsyn till ämnenas juridisk encyklopedi och internationell privaträtt.

⁸⁶ Hagströmer till Lindhagen 7/1 1906, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁸⁷ Lindhagen till Hagströmer 10/1 1906, Kopiebook 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁸⁸ Sjögren till Lindhagen 24/2 1906, Carl Lindhagens samling, SSA. Jfr n. 97.

⁸⁹ Lindhagen till Thyren 1/3 1906, Kopiebook 1903—1908; Thyren till Lindhagen 6/3 1906, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁹⁰ Vid den tid, då Thyren avfattade sitt brev till Lindhagen, var Estlander docent i rättshistoria i Helsingfors, men blev 1908 e. o. professor i samma ämne, medan von Willebrand var adjunkt i allmän lagfarenhet och juridisk encyklopedi.

redan nu vore kompetent i rättshistoria. Då Thyrén på sin tid hos professor Wrede förhört sig om möjligheten att påräkna Estlander för rättshistoria i Lund, hade han erfarit, att Estlander vore alltför politiskt intresserad för att vilja lämna sitt land under rådande brydsamma förhållanden. Enligt Thyrén skulle Estlander efter den nämnda inkompetensförklaringen icke ha producerat sig i straffrätt och i romersk rätt skulle han icke heller ha uträttat just något. Det syntes honom därför icke finnas mycket utsikt för att någon av finländarna under den närmaste tiden skulle uppnå kompetens i en professur, omfattande romersk rätt och straffrätt.

Av de båda finländarna har endast von Willebrand personligen svarat på en anmodan, som Lindhagen riktat till dem.⁹¹ Han hade varit mindre tveksam, säger han, om han vore frisk och rask, men med hans dåliga hälsa, som tvingade honom att föra ett stilla och tillbakadraget liv,⁹² skulle det bli svårt att tillfredsställa alla de anspråk, som kunde ställas på honom. Eftersom han uppfattat saken så, att han skulle söka professuren men icke räkna på en kallelse, bleve han tvungen att göra sig kompetent i rättshistoria, dvs. ägna ett halvt eller ett helt års studier i detta ämne utan visshet om ett lyckligt resultat. Även om han skulle ha förunnats äran att bli kallad, trodde han knappast att han skulle ha kunnat acceptera det ärofulla anbudet. Vad Estlander beträffar kunde Willebrand samtidigt meddela svar, vilket bekräftade vad Thyrén vid ett tidigare tillfälle erfarit, att Estlander ansåg sig med hänsyn till det politiska läget icke böra lämna landet.

Tillsättandet av professorerna i rättshistoria och romersk rätt, processrätt och civilrätt visade sig lika svårbemästrat som i fråga om statsrätt och straffrätt. Förfrågningar utgingo till professor Sjögren i Uppsala (rättshistoria och romersk rätt)⁹³ och Winroth i Uppsala (civilrätt).⁹⁴ Vad beträffar professuren i processrätt var såsom i det föregående redan omtalats⁹⁵ Rabbe Axel Wrede påtänkt, och försök gjordes också att förvärva honom. Han var sedan 1898 professor i civil processrätt, romersk rätt och juridisk encyklopedi vid universitetet i Helsingfors, men hade 1904 deporterats till Ryssland. Sedan han med förbud att återvända till Finland någon tid vistats utomlands, återkom han efter förbudets upphävande

⁹¹ v. Willebrand till Lindhagen 23/3 1906, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁹² v. Willebrand avled redan den 10 november 1906.

⁹³ Lindhagen till Sjögren 9/2 1905, Kopiebok 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁹⁴ Lindhagen till Winroth 9/2 1905, Kopiebok 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁹⁵ Jfr s. 76.

till Helsingfors i januari 1905 och blev sedermera under året rektor vid universitetet. Redan i februari 1905 fick han privat genom justitierådet Afzelius en förfrågan och gav då ett avböjande svar. Detta bekräftade han sedermera den 14 september 1905 i ett brev till von Krusenstjerna.⁹⁶ Brevet, som är avfattat under trycket av den rådande allvarstygda politiska situationen i Finland, präglas alltigenom av brevskrivarens djupa ansvar inför sitt land och dess belägenhet. Han tvivlade icke på att han skulle finna sig väl tillrätta i den lugna och angenäma verksamhet, som en lärartjänst vid högskolan innebar. Men han hade skyldighet mot sitt land och kunde icke övergiva det. Förhållandena voro mer än bedrövliga. Han anför därvid en episod. En sammankomst, i vilken även han deltog och som stilla och fredligt diskuterade allmänna angelägenheter, blev skingrad och från samlingslokalen utdriven av rysk militär med påskruvade bajonetter. Just i en sådan tidpunkt vore det, hävdar Wrede, ännu mer orätt än annars att lämna sitt land i sticket och söka egen räddning.

När professor Kallenberg i Lund blev tillfrågad huru han skulle ställa sig till en kallelse i fråga om professuren i processrätt, är icke känt^{96a} men det borde ha skett som en direkt följd av Wredes avböjande svar. Han och Sjögren voro emellertid länge tveksamma och beslöt sig till slut att icke lämna de professurer, som de redan innehade vid statsuniversitetet.⁹⁷ Båda anförde som argument, att de löne- och pensionsvillkor, som erbjödos dem, voro oförmånligare än de, som voro förenade med deras innehavande tjänster. Men främst var det kritiska och principiella invändningar mot undervisningen och examensrätten, som bestämde deras ställningstagande.

För att dryfta alla dessa frågor var en konferens planerad att hållas i Stockholm den 12 november 1905 med deltagande av Winroth, Sjögren, Kallenberg och Ekeberg.⁹⁸ Inför denna konferens delgav Sjögren i ett brev till Lindhagen den 10 november 1905⁹⁹ sin syn på frågan om en juridisk fakultet i Stockholm. Han ansåg, att en

⁹⁶ Carl Lindhagens samling, SSA.

^{96a} Professor Sture Bolin, Lund, har på förfrågan meddelat, att brev till Kallenberg från Lindhagen icke ha besvarats.

⁹⁷ Sjögren till Lindhagen 24/2 1906; Kallenberg till Lindhagen 4/10 1906, Carl Lindhagens samling, SSA.

⁹⁸ Konferensen omnämnes i Winroths brev till Lindhagen 8/11 1905, Carl Lindhagens samling, SSA. I ett brev till Lindhagen 10/11 1905 meddelar sig Sjögren i de frågor, som skulle behandlas vid konferensen, i händelse han icke kom till Stockholm. Den 16 november 1905 skriver Ekeberg till Lindhagen, att Sjögren underrättat honom, att han redan hos borgmästaren anmält förfall till om lördag. Under sådana förhållanden förutsätter jag, säger Ekeberg, att ej heller min närvaro i Stockholm om lördag kan vara till någon nytta.

⁹⁹ Se föreg. not.

sådan kunde nödtorftigt komma till stånd på mindre stränga villkor men finge då karaktären av ett experiment, skulle icke i tillräcklig grad vinna allmänhetens förtroende och skulle knappast få en stadigvarande uppsättning av dugliga lärare. Dugliga yngre lärare skulle väl söka sig dit, men snarast möjligt övergå om icke till statsfakulteterna, så i omedelbar statstjänst. Enligt Sjögren låge den största svårigheten för en juridisk fakultet i Stockholm icke i tillsättandet av de första lärarplatserna utan i svårigheten att förmå lärarna att ägna nödig tid åt vetenskap och undervisning samt att hindra dem att efter kortare tid övergå i statstjänst. Dessa faror voro högst naturliga, då högskolans maximilöner med hänsyn till levnadskostnaderna i Stockholm till sitt realvärde understego statens löner med minst 1 000 kr. Högskolan stode sålunda inför ett alternativ: en juridisk fakultet av första eller andra klassen. Enligt Sjögren borde det förra väljas, även om ett uppskov vore nödigt.

Icke mindre skarpt uttalade sig Kallenberg till Lindhagen.¹⁰⁰ Med åberopande av sitt ledamotskap och sekreterarskap i universitetskommittén 1900—1901 förfäktade han den meningen, att högskolans stadgar i vissa avseenden icke voro lämpliga för en så utvidgad högskoleverksamhet, som inrättandet av en juridisk fakultet innebar. Såsom punkter värda beaktande framhöll han behovet av en verklig fakultetsorganisation med ett i tur gående dekanat, ändring av examens- resp. tentamensväsendet i åtskilliga delar, närmare bestämmelser angående tider och rum för undervisningen. Dessa frågor borde enligt Kallenberg närmare övervägas, innan den nya fakulteten inrättades.

När det såg ut, som om högskolan icke hade att räkna med Sjögren, men ännu innan denne definitivt avböjt en kallelse, vände sig Lindhagen i januari 1906 efter samförstånd med Winroth till professor Björling i Lund med ett erbjudande om professuren i rätts-historia och romersk rätt.¹⁰¹ Nu innehade ju denne en professur i civilrätt. Men uträkningen var att Björling såsom vida yngre skulle ha utsikt att bli Winroths efterträdare på professuren i civilrätt. Svaret på denna invit kom snabbt och var bestämt avböjande. Avgörande för Björling var i främsta rummet civilrätten, som utgjorde hans största intresse och som han gärna ville behålla. Härtill kom hänsynen till hans egen fakultet, som just då icke hade tillgång till någon annan lärare i civilrätt och som alltså skulle råka i förlägen-

¹⁰⁰ Kallenberg till Lindhagen 23/10 1905, Carl Lindhagens samling, SSA.

¹⁰¹ Lindhagen till Björling 18/1 1906, Kopiebok 1903—1908; Björling till Lindhagen 22/1 1906, Carl Lindhagens samling, SSA.

het, om han lämnade Lund.^{101a} I enskilt samtal med Lindhagen hade Björling antytt rent personliga synpunkter såsom möjliga bevekelsegrunder för en flyttning från Lund, men de existerade icke längre. Efter detta besked gjorde Lindhagen på uppmaning av Sjögren några dagar senare den första hänvändelsen till docent Carl Delin i Lund,¹⁰² vilken sedermera också blev högskolans förste professor i rättshistoria och romersk rätt.

Winroth spelade, såsom av det föregående torde framgått, en ganska verksam roll i de brydsamma förhandlingar, som Lindhagen förde med de påtänkta innehavarna av högskolans professurer. Men även när det gällde honom själv, vållades konflikter. Först anmälde han sin villighet men ändrade sig snabbt och meddelade Lindhagen den 11 juni 1906, att han icke kunde ställa sig till förfogande.¹⁰³ Det blev nu utdragna förhandlingar om de villkor, som Winroth uppställte. Stämningen hade tydligen blivit en smula irriterad, ty i ett brev till Lindhagen i början av februari 1907 gav Winroth luft åt sina känslor.¹⁰⁴ Han hade i ett privatbrev till rektor klagat över hans eget ärendes långsamma behandling, men var nu angelägen att för Lindhagen framhålla, att detta icke skett med tanke på dennes person. Han betonade snarare de förtjänster, som Lindhagen inlagt om högskolan och speciellt vid arbetet för att bringa samman en juridisk fakultet. De av honom uppställda villkoren, som vållat

^{101a} När juridiska fakulteten (Juridiska Fakultetens i Lund protokoll 1905—1906) den 9 februari 1906, alltså en månad efter det Björling avböjt kallelse till Stockholm, hade att taga ställning till remissen rörande högskolans ansökan om examensrätt för den stats- och rättsvetenskapliga avdelningen, avgav Björling ett utlåtande, vilket i sin avstyrkande form avsåg att reservera lärarkrafterna för statsuniversitetet. Det heter nämligen följande: »Juridiska fakulteten i Lund kommer för den händelse en juridisk fakultet i Stockholm upprättas, i ännu svårare belägenhet än hittills med hänsyn till sin rekrytering och uppehållandet af undervisningen. Redan nu har det visat sig förenadt med högst afsevärda svårigheter att få våra lärostolar besatta och tillgången på lämpliga vikarier inom fakulteten är synnerligen knapp. Det är att befara att med en ny fakultet i Stockholm, konkurrerande om de tillgängliga lärarkrafterna, vår fakultet skall råka i den situation, att den icke kan uppehålla föreskrifven undervisning i alla sina läroämnen, något som jag såsom ledamot af fakulteten anser mig skyldig att redan nu framhålla till vederbörande högre myndigheters beaktande. Om sålunda vissa af lärarplatserna vid den juridiska fakulteten i Stockholm synas bli särskilt tilldragande, så torde å andra sidan de löner å 4 500 kronor, som bjudas för ett par af platserna, böra betecknas som oskäligt låga. Redan af dessa skäl finner jag mig, oaktadt det intresse jag hyser för tillkomsten af en juridisk fakultet i hufvudstaden, förhindrad att tillstyrka bifall till den nu föreliggande ansöknigen.»

¹⁰² Lindhagen till Delin 25/1 1906; Kopiebok 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA. I detta brev heter det: »Professuren i rättshistoria och romersk rätt har dervid blifvit erbjuden professor Sjögren i Uppsala. Han har länge varit tveksam. Hans betänkligheter hafva på sista tiden ökat så mycket att han uppmanat oss att söka efter en suppleant för att det ej skulle heta att han svikit oss i rätta ögonblicket. I detta afseende har Sjögren särskilt hänvisat på Eder.» Delins svarsbrev till Lindhagen är daterat 27/1 1906, Carl Lindhagens samling, SSA).

¹⁰³ Carl Lindhagens samling, SSA.

¹⁰⁴ Winroth till Lindhagen 4/2 1907, Carl Lindhagens samling, SSA.

uppehållet, betecknade han som nödvändiga. Han skulle ej lägga sin levnadsställning i händerna på en styrelsemajoritet, »vars sammansättning kan snabbt växla och på en likaledes växlande regering, som har sina tankar på helt annat än det befogade i att skilja personer från deras platser i privatanstalter». Det dröjde ännu någon tid, innan en uppgörelse kom till stånd med Winroth. Styrelsen för högskolan vidtog emellertid några ändringar i grundstadgarna (§§ 17 och 22), och sedan Kungl. Maj:t den 17 maj 1907 godkänt dessa ändringar, skedde Winroths utnämning till professor i civilrätt.

Undervisningen vid juridiska fakulteten skulle taga sin början med höstterminen 1907. Arbetet med att anskaffa lärare hade så bedrivits, att vid denna tidpunkt de olika professurerna voro besatta¹⁰⁵ utom beträffande processrätt resp. rättshistoria och romersk rätt, vilka discipliner till en början sköttes av docenter (Alexanderson resp. Delin). Under hela denna tid hade Lindhagen varit outtröttlig i sina strävanden att föra den sak, som låg honom så varmt om hjärtat, till ett lyckligt slut. I ett brev till Steffen från juni 1905¹⁰⁶ talar han om sina bekymmer med avseende på juridiska fakulteten. Det är ont om folk, heter det i brevet, och skall man söka vinna någon ordinarie från fakulteterna i Uppsala och Lund, lägga deras ekonomiska anspråk stora hinder i vägen. Det var emellertid, som den föregående framställningen visat, icke blott de ekonomiska anspråken utan även faktorer av principiell och personlig art, som vådlade tidsutdräkt och intrikata förhandlingar. Anskaffningen av lärarkrafter hade under alla förhållanden icke skett så lekande lätt, som man av Tunbergs framställning om högskolans historia skulle kunna tro. När det slutliga målet nåddes, var emellertid en juridisk fakultet skapad vid sidan av systerfakulteterna i Uppsala och Lund. På ett ärofullt och förblivande sätt har Carl Lindhagen inskrivit sitt namn i högskolans hävder.

¹⁰⁵ I fråga om professuren i speciell privaträtt, till vars innehavare Birger Ekeberg utnämndes 1907, skriver Winroth till Lindhagen 1/6 1905 (Carl Lindhagens samling, SSA.): »Docenten Ekeberg kommer att döma av visst samtal, för varje fall att söka anslagen professur i speciell privaträtt. Han syntes endast vara orolig att specimationen skulle bli för kort för att få nytt färdigt — och att Ernberg härutinnan skulle vara bättre ställd.»

¹⁰⁶ Lindhagen till Steffen 11/6 1905, Kopiebok 1903—1908, Carl Lindhagens samling, SSA.

Om Knut Kristinesson d. y.

Av Carl Lindstén.

I Personhistorisk Tidskrift 1956 s. 148, har överstelöjtnant Axel Mollstadius publicerat en i Västbo härads renoverade dombok 21/6—22/6 1649 påträffad vidimation av ett medeltida brev från år 1297, utfärdat av en viss Knut Kristinesson, jämte härtill knutna randanmärkningar. De av Mollstadius gjorda ortnamnsidentifikationerna torde emellertid i några fall kunna ifrågasättas, varjämte en komplettering av desamma synes vara möjlig. Dessa skäl må kunna anses motivera, att ifrågavarande dokument göres till föremål för några ytterligare kommentarer.

Det har tydligen icke förut observerats, att själva vidimationen, som tidigare publicerats av Hanna Friberg i Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening bd 10 (1932) är bevarad i original bland pergamentsbrev i Linköpings stifts- och landsbibliotek. I B. E. Hildebrands samlingar till Svenskt Diplomatarium, Riksarkivet, finnas dessutom tvenne avskrifter av vidimationen. Denna ägdes 1865 av Andreas Johansson i Räset, S. Hestra socken. En ännu levande 83-årig man, född och uppvuxen i denna gård, har berättat, att ifrågavarande Andreas Johansson besökts av Gabriel Djurklou och dåvarande pastorn, sedermera kyrkoherden i Nottebäck, Ludvig Palmgren — f. ö. prästson från socknen. Dessa skulle vid detta tillfälle från Andreas Johansson ha förvärvat »en hel säck full med gamla handlingar». Traditionens riktighet kan näppeligen betvivlas. I så fall har vidimationen troligen befunnits bland dessa handlingar och övergått i Palmgrens ägo. År 1921 sålde Palmgrens stärbhus icke mindre än 60 pergamentsbrev till Linköpings stifts- och landsbibliotek, bland dem utan allt tvivel även vidimationen.

Vidimationens uppgift om prosten Andreas synes ha blivit utnyttjad av flera författare till småländska topografiska beskrivningar. Sålunda nämner redan Rogberg¹: »Pastores 1. Andreas anmärkes här Past. 1297» och Wieselgren²: »Andreas, Kh. i H. Prost i Westbo 1297», varjämte även Virdestam³ uppger Andreas som kyrkoherde i S. Hestra och prost

¹ Historisk Beskrifning om Småland, 1770, s. 555.

² Ny Smålands Beskrifning, 1845 — 1846, 2, s. 110.

³ Växjö stifts herdaminne, 5, s. 114.

i Västbo år 1297. Att vidimationen varit primärkällan för samtliga dessa uppgifter, styrkes av att årtalet 1297 är lika med vidimationens. Men den har säkerligen ej utnyttjats direkt, såsom här nedan skall visas.

År 1705 anställdes på Växjö domkapitels befallning en rannsaking om vilka präster som förr varit i församlingarna.⁴ Häradsprosten i Västbo, kyrkoherden Henric Comerus i Långaryd uppdrog i anledning härav åt prästerskapet att bland andra åtgärder i saken även anställa en sammankomst i kyrkan, »när afhöstat blifwer», varvid alla skattebönder skulle ta sina jordabrev med sig. Att vidimationen vid detta tillfälle blivit uppvisad, torde vara obestridligt, så mycket mer som den enligt vad ovan visats befann sig i Räset ännu 1865. Det är troligt, att det framkomna materialet av respektive kyrkoherdar ordnades till prästlängder, som sedan genom häradsprostens försorg insändes till domkapitlet. Ätminstone finns en längd över forna präster inom S. Hestra pastorat införd år 1707 i en samtida kyrkobok av kyrkoherden därstädes, Erik Ruda. Den överensstämmer nästan ordagrant med såväl Rogbergs som P. Wieselgrens anteckningar⁵ om series pastorum i S. Hestra. Givetvis har Rogberg som konsistorienotarie i Växjö från 1725 haft tillgång till både detta och annat i domkapitlet befintligt material för sin Smålandsbeskrivning, något som också påpekas i företalet till densamma.

Eftersom ovannämnda författare ej synas ha haft tillgång till någon annan källa och någon uppgift om att brevet utfärdats i S. Hestra ej finnes angiven i vidimationen, måste man nog t. v. sätta ett frågetecken för att herr Andreas varit kyrkoherde i S. Hestra och häradsprost i Västbo.

Det kan vidare konstateras, att Knut Kristinsson uppräknar sina skogsandelar i geografisk ordning. Longarekulla är som Mollstadius angivit Långarekull i S. Hestra, en gammal frälsegård. Osiobaek är den lilla bäcken mellan Örsjön och Kalvsjön. Den heter fortfarande Örsjöbäck. In rabro Karytha mark bör säkerligen läsas in(t)ra Brokarytha mark. Någon gård Brokaryd i S. Hestra är icke nu känd, men vid en år 1950 företagen torpinventering i S. Hestra uppgav en då 95-årig kvinna att mellan Långarekull och det sydligare därom belägna Räset skulle i forna tider ha legat två annars okända torp, Brokaryd och Uddekull. Riktigheten av denna tradition bekräftas av ett i Linköping stifts- och landsbibliotek befintligt pergamentsbrev från 14/12 1591, vari nämnes, att Måns Nilsson i Räset sålt »en fierdedell i Råsits gård» och »en fierde-

⁴ Växjö domkapitels akter 1705, nr 339.

⁵ I ovan anförda arbeten.

deel i två torpastäder Brokarydh och Uddebool». Om det senare torpet finns inga som helst uppgifter utom folktraditionens Uddekull, men Brokaryd omnämnes i Västbo härads renoverade dombok 26/6 1622, där det heter: »Samma dagh ransakades och syntes ett gammalt torpastelle, Brokeridt, som säyes i fordum dagar haffua warit bygdtt doch fans der ingen liknelse till tomtt eller husestadh, wtan allena så wäll nyttigh som onyttigh iord och moras; Och haffuer aldrig tillförene warit claudrat ey heller skattelagdh för någon wtiord, ey fins heller i jor-dabooen [infördt] eblandh wtiorder infördt warda wthan haffuer aff ålder legatt till Räsit för koochaga. Och förwthan den haghan haffuer gården alt förskrin och ilach fämärk, och therföre icke kan tagas ifrån gården medh mindre gården bliffuer förderfwatt». Det är ganska sär-eget, att traditionen om dessa båda torp, fastän de måste ha varit obe-byggda i minst 300 år, ändock kunnat leva kvar i i nutiden.

Beträffande dokumentets Hokäbökö finns knappt några bärande skäl för att identifiera det med Bökö i Dannäs socken. Snarare skulle man vilja sammanställa det med den tydliga mycket stora ollonskog, som omnämnes i det 11/11 1346 företagna arvsskiftet efter Abjörn Ulvs-son⁶ under olika namnformer: Hokaebö silva, hökaböke, in silua höke-bögiae, men vars belägenhet i övrigt är okänd. Mycket troligt är emel-lertid, att med såväl förenämnda skog som vidimationens Hokaebökö åsyftas Håknaböke i Femsjö sn, invid den lilla Håknasjön nära grän-sen till Kronobergs och Hallands län. Strax intill ligger också gården Älmhult, som säkerligen är det i vidimationen omnämnda Elmshult, sålunda ej Älmhult i Jälluntofta sn.⁷

Betydligt större svårigheter möter man emellertid, när det gäller att identifiera brevutfärdaren själv, framför allt på grund av det dåtida källmaterialets knapphet och sprödhhet.

Att han under förutsättning att årtalet är riktigt återgivet, icke kan vara identisk med sin namne, jarlen Knut Kristinsson, är förut på-pekad av Gillingstam.⁸ Men man har svårt att föreställa sig det som en ren tillfällighet, att de båda bära samma namn utan ville gärna häri se en antydning om släktskap i någon form, exempelvis att Knut Kristines-son d. y. vore dotterson till jarlen. Det är också ganska frestande att tänka sig honom som tillhörande någon av de Västbosläkter med spar-ren i vapnet, som voro besuttna just i dessa trakter. Närmast till hands vore då att tänka sig vår Knut Kristinsson som fader till den tydli-

⁶ DS 5, nr 4117, den 11 nov. 1346

⁷ Jfr RPB 2, nr 119, den 14 aug. 1386, där såväl »Hakonaböke» som »Aelmlyto i Fems-ryda socken» nämnas.

⁸ PHT 1956, s. 148.

ligen högättade frälseman Håkan Knutsson, som den 23 april år 1311⁹ upprättat sitt testamente i Västerås. I detta förordnar han bl. a. om penninggåvor till sockenkyrkan och prästen i S. Hestra, vilket tyder på att han ägt jord i denna socken, där också de flesta av Knut Kristinessons i dokumentet omnämnda skogsandelar varit belägna tillsammans med de gårdar de lytt under — ett ej så obetydligt godscomplex. Vad som ytterligare skulle kunna tyda på filiation — eller i varje fall släktskap mellan Knut Kristinesson och Håkan Knutsson, är det likartade namnskicket — för den händelse man vågar antaga släktskap mellan Knut Kristinesson d. ä. och d. y. Fadern till den förre var ju jarlen Håkan Galen, gift med en dotterdotter till Erik den helige och hans gemål Kristina.

Beträffande Knut Kristinessons identitet går det emellertid inte att f. n. komma längre än till ovanstående hypoteser. Men man vill gärna hoppas, att framtida fynd och forskningar komma att sprida ett bättre ljus över frågan.

Jag vill till sist också begagna tillfället att tacka Doktor Hans Gillingstam för välvilliga råd och upplysningar, särskilt beträffande de i Riksarkivet befintliga avskrifterna av vidimationen.

⁹ DS 3, nr 1791, den 23 april 1311.

Drottning Katarina Karlsdotters förfäder.

Av Kjell-Gunnar Lundholm.

I

I oktober 1438 ingick marsken Karl Knutsson (Bonde) sitt andra äktenskap. Hans maka, som upplevde kungavalet 1448 och dog som drottning Katarina 1450, var enligt den samtida rimkrönikan dotter till Karl Ormsson, en uppgift som till fullo bekräftas av att hennes dotter Magdalena Karlsdotter, gift med Ivar Axelsson (Tott), kallade Karl Ormssons son Gustav Karlsson sin morbroder och blev dennes arvinge.¹

Karl Ormsson, som i sitt sigill förde ett framvänt gumsehuvud, omnämas i källorna 1413—1443 och omnämnes som död 1449.² Han var gift minst tre gånger, men av kronologiska skäl är det nödvändigt att förutsätta, att hans första kända maka Märta Gregersdotter (Aspenäs-ätten) var såväl drottning Katarinas som Gustav Karlssons moder. Äktenskapet var nämligen ingånget redan 1413 och upplöstes först genom hennes död 1430.³ Gustav Karlssons släktskap med Aspenäs-ätten är för övrigt ställd utom varje tvivel.⁴

Karl Ormssons egen släkt är däremot mindre känd. En broder till honom, som omnämnes 1412—1422 och som var död 1426, kallades i diplomerna Fjällar Pik. Dennes sigill visar samma bild som broderns och uppger likaledes Orm som fadersnamn.⁵ Med anledning härav har Erslev antagit, att han var dotterson till en äldre Fjällar Pik.⁶ Det kan emellertid icke utan vidare anses som självklart, att Karl Ormsson och Fjällar Pik voro helbröder.

Karl Ormssons fädernesläkt tycks vid en första anblick helt vara höljd i dunkel. Utter har visserligen identifierat hans fader med en

Den här publicerade uppsatsen är tryckt med bidrag ur Konung Gustaf VI Adolfs 70-årsfond för sven k kultur.

¹ S. [Lager] Bring, *Samling af åtskilliga handl.* 2, s. 197; Sv. medeltidens rim-krönikor, utg. af G. E. Klemming, 2 (Karlskrönikan, = SFSS 17: 2), s. 286, 350; J. H. Schröder, *Mon. dipl. Svec.* s. 54; jfr Lundholm, *Jordeboken C* 39 i Riksarkivet (VSL Å 1954) s. 75 f.

² SD 2, nr 1688; A. Lignell, *Beskr. öfver grefskapet Dal* 1, s. 352, C 4, fol. 43, RA. Om sigillet se SD 3, nr 2610, 2778, SMR nr 46, 452.

³ SD 2, nr 1688; *Handl. rör. Helga Lekamens gille i Sthlm*, 1, s. 27 f, 50.

⁴ Jfr H. Gilllingstam, *Ätterna Oxenstierna och Vasa*, s. 96 ff., och där anförd litteratur.

⁵ SD 2, nr 1522; RA perg. 25/3 1422, 18/11 1426.

⁶ *Personalhistorisk Tidsskrift* 1882, s. 24 n. 6. Se även K. H. Karlsson, *PHT* 1909, s. 18.

Orm Folkesson, som skulle ha förekommit i en handling från 1373,⁷ men denne genealog, som ofta gör godtyckliga namnkombinationer, lämnar intet säkert belägg för sitt påstående.

2. Vad är känt om Orm Folkesson?

Om man önskar konstruera Karl Ormssons och därmed också drottning Katarinas fädernesläkt, måste en första forskningsuppgift bli att försöka fastställa, vad som är känt om denne Orm Folkesson.

Han omnämnes i två brev just från det av Utter angivna året 1373. Den 25 mars befann han sig i fängelse och pantsatte enligt ett på Axvall daterat brev allt sitt gods i Sverige till Lydeke Rytz.⁸ Den 24 november uppträdde han som sigillvittne, då Gerhard Snakenborg sålde en gård till Skarabiskopen.⁹ Enligt en notis i det s. k. Ekaregistret skulle han likaledes 1373 själv ha bytt bort gårdar i Kinda härad i Östergötland till Harald Knutsson mot vederlag i Gäsene härad i Västergötland.¹⁰ I ett brev från 1379 kallade Karl Bentsson (Örnfot) Orm Folkesson för sin morbroder.¹¹ På intet av dessa från dennes livstid härstammande brev återfinnes något sigill.

Slutligen omtalas Orm i ett brev från 1402, då den ovannämnde Gerhard Snakenborg till drottning Margareta överlät sitt gods Sjögestad i Vreta klosters socken i Östergötland, som han erhållit av Orm Folkesson.¹²

Det särskilt intressanta med denna uppgift är, att i Sjögestad ägde drottning Katarinas broder Gustav Karlsson vid sin död 1486 tre gårdar.¹³ Kan det visas att samma gårdar först ägts av Orm Folkesson och sedan av Gustav Karlsson, är detta ett starkt skäl för att de varit farfar och sonson. Visserligen hade Orm Folkesson avstått från sin egendom i Sjögestad, vilken kom i drottning Margaretas besittning, men var Gustav Karlsson hans arvinge, torde denne ha haft stora möjligheter att t. ex. under svågern Karl Knutssons eller styvsonen Sten Stures regeringstid återvinna denna egendom, om den icke tidigare återvänt i släktens ägo.

3. De olika gårdarna i Sjögestad.

Vill man utröna, om Orm Folkesson och Gustav Karlsson ägt samma

⁷ Gen. 41, fol. 50v, RA.

⁸ B 15, fol. 136, RA.

⁹ RPB nr 1071.

¹⁰ U 269 a, s. 28, UUB

¹¹ Dela Gardiska arkivet, 3, s. 166 f.

¹² SD 1, nr 144.

¹³ Lundholm, a. a., s. 79 f.

gårdar i Sjögestad, måste man först undersöka, hur många gårdar det fanns i denna by. Full klarhet i denna fråga kan icke vinnas ur äldre källor än landskapshandlingarna från 1543.¹⁴ Då ägde Gustav Vasas svärmoder Ebba Eriksdotter (Vasa) fyra gårdar, Vadstena kloster sex gårdar samt Vreta kloster en ödegård, som brukades av en av fru Ebbas landbor. Enligt 1562 års frälselängd ägde fru Ebbas son Sten Eriksson (Leijonhufvud) fyra gårdar.¹⁵

Vadstena klosters gårdar hade donerats 1374 och förekomma i klostrets medeltida jordeböcker.¹⁶ Vreta klosters gård torde likaledes ha donerats på 1300-talet och i varje fall före 1413.¹⁷ Orm Folkessons och Gustav Karlssons gårdar skulle alltså ha ägts av fru Ebba. Problemet är, vilka mellanled som gårdarna skäligen böra ha passeret.

Gustav Karlssons enda arvinge var hans systerdotter, Karl Knutssons dotter och Ivar Axelssons maka Magdalena Karlsdotter (Bonde). Gårdarna i Sjögestad återfinnas i hennes räkenskapsböcker från 1488—90 och 1494. Vid arvskiftet efter henne 1500 tillföll de hennes halv-systerdotters barn, som företrädde av sin fader Knut Alvsson (Tre rosor).¹⁸

Ett av dessa barn var Erik Knutsson, som på 1510-talet äktade Ebba Eriksdotters syster Margareta.¹⁹ Hon blev efter hans död omgift med Gustav Vasas tyske gunstling Berend von Mehlen. När denne tvingades i landsflykt, beslagtog kung Gustav även hennes egendom däribland Erik Knutssons morgongåva till henne. Dessa gårdar överlämnades 1527 till hennes syster Ebba som 1536 blev kungens svärmoder.²⁰ Att Sjögestadgårdarna ingått i nyssnämnda morgongåva, förefaller icke allt för djärvt att antaga. Arvsföljden från Gustav Karlsson till fru Ebba och hennes barn kan alltså betecknas som fullt naturlig.

¹⁴ Östergötlands (Ög.) Handl. 1543: 12, KA. J. A. Almquist (Fräsegodsen, 3: 1, s. 353) har oriktigt identifierat fru Ebba Eriksdotters (Vasa) gårdar med en del av dem, som tillhört Vadstena kloster.

¹⁵ Frälse- och rusttjänstlängder (FRL), vol. 6, KA. — Vid arvskiftet efter fru Ebba tillföll visserligen två av gårdarna drottning Margareta (FRL 10: 58 1/2, jfr även 10: 62, KA), men dessa bytte brodern Sten Eriksson till sig några år senare (Schylanders byten, nr 218, KA; Källhänvisningen i Almquist, Fräsegodsen, 3: 1, s. 353, är icke korrekt.) Jfr även FRL, vol. 9: 55, fol. 215 ff., KA (fru Ebbas efterlämnade gårdar).

¹⁶ RPB nr:s 1374, 2412; HH 16, s. 40 f.

¹⁷ SD 2, nr 1847. Jfr nedan.

¹⁸ C 24, RA; UUB ppr u. d. 1494 (jfr Lundholm, HT 1955, s. 266 f.); Krappertupsarkivet ppr 25/1 1500 (fotostatkopier i RA).

¹⁹ Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa, s. 659.

²⁰ GVR 4, s. 282 f, 5, s. 202, jfr 2, s. 185 f, 4, s. 391. Se även fru Ebbas brev till Gustav Vasa 28/10 1537, Sverige II:18, danska RA. — En jämförelse mellan skiftesbrevet 1500 och en 1550 upprättad jordebok över fru Ebbas efterlämnade gårdar (FRL, vol. 9:55, KA) visar, att samtliga de gårdar i Östergötland, som tillföll Knut Alvssons barn, kommit i fru Ebbas besittning. — Se vidare E. Hildebrand, Gustaf Vasa och Berend von Melen, HT 1901, s. 279 ff.

	Orm Folkesson?	
	Karl Ormsson	
Karl Knutsson g. m.		
1) Birgitta Turesdotter	2) Katarina Karlsdotter	Gustav Karlsson
1) Kristina Karlsdotter	2) Magdalena Karlsdotter	
g. m. Erik Eriksson	g. m. Ivar Axelsson	
(Gyllenstierna)		
Görvel Eriksdotter	Erik Karlsson (Vasa)	
g. m. Knut Alvsson		
(Tre rosor)	Margareta Eriksdotter	Ebba Eriksdotter
	g. m.	g. m.
1) Erik Knutsson	2) Berend von Mehlen	Erik Abrahamsson
		(Leijonhufvud)
	Margareta g. m. Sten Eriksson	
	Gustav Vasa	

Det förhållandet, att jordeboken över Gustav Karlssons efterlämnade gårdar (C 39) endast upptog tre gårdar i Sjögestad, medan fru Ebba hade fyra gårdar, behöver icke någon längre utredning. I C 39 heter det om en av gårdarna »bo ii [= 2] men wppa».²¹ Redan i räkenskapsböckerna 1488—90 och 1494 upptages denna gård som två gårdar.²² Samma är förhållandet vid arvskiftet 1500.²³ Sädesräntan är fram till 1500-talets mitt densamma, och detta gäller även penningräntan.²⁴

Det finnes således all anledning att antaga, att samtliga fru Ebbas gårdar tidigare ägts av Gustav Karlsson. Därmed kan man utgå från att de även dessförinnan ägts av Orm Folkesson samt att denne var herr Gustavs och drottning Katarinas farfader. Frågan är nu, om släkten kan följas ännu längre tillbaka.

4. Orm Folkessons syskon.

Den ende fullt säkre släktingen till Orm Folkesson var Karl Bengtsson (Örnfoot), som 1379 kallade honom sin morbroder.²⁵ Dennes moder,

²¹ Lundholm, VSLÅ 1954 s. 79 f.

²² C 24, RA; UUB ppr u. d. 1494.

²³ Krapperupsarkivet ppr 25/1 1500.

²⁴ C 39: tillsammans 12 tunnor korn, 20 örtugar; C 24 (1488): vardera 6 tunnor korn, 10 örtugar; skiftesbrevet 1500 samma uppgift; FRL 9: 55 (1550): vardera 36 spannar korn 6 skillingar 2 vita. Därvid torde 1 tunna ha motsvarat 6 spannar och 1 pund 8 spannar, 1 skilling (= 3 vita) 2/3 örtug och 1 öre (Svealandsmynt) 4 örtugar (Götalandsmynt). — Ränteöverensstämmelsen beträffande de två övriga gårdarna är mindre. Den ena torde av skifteshandlingen 1500 att döma tidvis ha legat öde.

²⁵ Dela Gardiska archivet, 3, s. 166 f.

som hette Elin Folkesdotter, är känd genom två donationer av gårdar i Östergötland, som hon gjorde till Vadstena kloster 1375 och 1379.²⁶ Karl Bengtssons syster Ingeborg var sistnämnda år gift med Jöns Eskilsson (sparre över blad),²⁷ vilken för övrigt redan 1373 var en av dem, som jämte Orm Folkesson beseglade Gerhard Snakenborgs ovannämnda försäljningsbrev.²⁸ En broder Nils Bengtsson omnämnes endast två gånger, såsom omyndig 1379 samt 1385.²⁹ System Katarina var likaledes omyndig 1379. Hon blev sedermera nunna i Vreta kloster. Med henne hade en fru Margareta Folkesdotter donerat en gård i Sjögestad, men enligt ett brev från 1413 hade först Karl Bengtsson och sedan drottning Margareta sökt hindra klostret i dess besittning av denna gård.³⁰ Drottningen hade ju förvärvat de gårdar Orm Folkesson ägt i samma by.³¹ Ännu 1543 räknades en gård i Sjögestad till Vreta kloster.³²

Den Margareta Folkesdotter, som till förmån för Elin Folkesdotters dotter donerade en gård i en by, där Orm Folkesson också var besutten, var med all sannolikhet syster till dessa två. Hon var troligen identisk med den fru Margareta Folkesdotter, som omnämnes 1356—60 och som då var besutten i Vedbo i Småland och i Hölebo härad i Södermanland³³

5. *Var Folke Ormsson fader till Orm Folkesson?*

Av de personer med dopnamnet Folke, som kunna vara Orm Folkesons fader, tilldrar sig Folke Ormsson på grund av sitt patronymikon det största intresset. Han omnämnes 1330—1358 och var gift med Kristina Magnusdotter, en syster till Sigge Magnusson (Vinstorpaättens vapen).³⁴ Ehuru Folke Ormsson hade ett annat vapen (spets från sidan eller nedifrån) än Orm Folkessons sannolika söner (gumsehuvud), finns förutom hans patronymikon ännu ett skäl, som talar för att han skulle vara Orms fader.

De gårdar i Sjögestad, som varken ägts av Orm Folkesson eller av Margareta Folkesdotter, donerades 1378 av Sigge Magnussons dotter Margareta till Vadstena kloster, i vars ägo de sedan befunno sig 1447, 1500 och 1543.³⁵

²⁶ RPB nr 1189, 1427.

²⁷ Dela Gardiska archivet, 3, s. 166 f, jfr RPB nr 1427.

²⁸ RPB nr 1071.

²⁹ Dela Gardiska archivet, 3, s. 166 f, RPB nr 2137.

³⁰ SD 2, nr 1847.

³¹ SD 1, nr 144. Jfr ovan.

³² Ög. Handl. 1543: 12, KA.

³³ RPB nr 264; U 269 a, s. 26, UUB.

³⁴ DS 3, nr 2758; UUB perg, 6/7 1358, 21/1 1360; Gen 79, fol. 46, RA.

³⁵ RPB nr 1374; HH 16, s. 40 f.; Ög. Handl. 1543: 12, KA.

I detta sammanhang kan naturligtvis även noteras, att Margareta Siggesdotter hade samma dopnamn som en av Orm Folkessons systrar. De kunna båda ha uppkallats efter samma person; Sigge Magnussons och Kristina Magnusdotters antaglige fader Magnus Kristineson efterlämnade en änka, som också hette Margareta.³⁶

Det finnes dock ett förhållande, som skulle kunna åberopas mot ovanstående antagande, i den mån detta bygger på utredningen om Sjögestads ägare. En tidigare jordägare i denna by var nämligen Erik Filipsson (Ulv), en morbroder till Sigge Magnussons andra maka Ramborg Karlsdotter (oxhuvud).³⁷ Om Margareta Siggesdotter — det är icke bindande bevisat, att hon fötts i Sigge Magnussons andra äkten-skap — ärvt sina gårdar i Sjögestad från honom, skulle de icke kunna åberopas för att hon på fädernet skulle vara kusin med den i samma by besuttna Orm Folkesson.

Detta är likväl icke uteslutet. Sigge Magnusson och hans andra maka voro nämligen besläktade i fjärde led. Sjögestad kan ursprungligen ha ägts av den gemensamme anfadern, en del av byn så småningom ärvts av Erik Filipsson och sedan av hans förmodade systerdotterdotter Margareta Siggesdotter, medan en annan del kommit till Sigge Magnussons syster Kristina och sedan till hennes förmodade barn Orm Folkesson och Margareta Folkedotter.³⁸

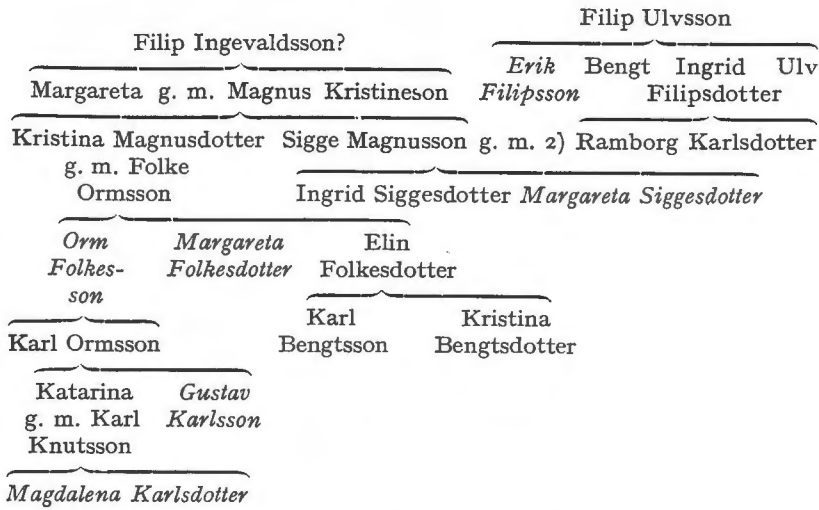
Skulle Folke Ormsson och Kristina Magnusdotter vara Orm Folkessons föräldrar, går det sannolikt att föra hans släkt ännu längre tillbaka. Detta gäller visserligen icke fädernet, ty Folke Ormsson visar ingen samhörighet med någon omkring 1300 levande Orm,³⁹ men Kristina

³⁶ DS 2, nr 1865. — Hon var möjligen identisk med den Margareta Filipsdotter, som 1317 hade patronatsrätt i Vadsbro församling i Södermanland (DS 3, nr 2108), där Sigge Magnussons sätesgård Lagmansö låg, och var i så fall sannolikt dotter till Södermanlandslagmannen (jfr gårdsnamnet Lagmansö) Filip Ingevaldsson, vars gård Hässelby i Fogdö socken i samma landskap med tiden kom att ägas av Sigge Magnusson (DS 5, nr 4094). För dessa synpunkter på Sigge Magnussons mödernehärstamning står jag i tacksamhets-skuld till fil. lic. A. Filip Liljeholm. — Att just Magnus Kristinesson skulle vara fader till Sigge Magnusson och Kristina Magnusdotter stödes förutom av patronymikon och vapen samt ovan antagna identifikation mellan hans änka och en dotter till Filip Ingevaldsson även av Kristina Magnusdotters dopnamn. Hon skulle alltså ha uppkallats efter sin farmoder.

³⁷ DS 2, nr 1766 (uppenbarligen felaktig datering), jfr Gen. 26: 1, Gen. 41, fol. 16v, RA. Om Sigge Magnussons andra äkten-skap se DS 6, nr:s 4908, 5397 n. 4, 5408.

³⁸ Mot en sådan lösning talar dock, att Erik Filipssons innehav av Sjögestad omtalas i samband med ett arvskifte mellan honom och hans broder Bengt, vilket skulle tyda på att gårdarna där skulle tillhöra ett mödernearv, som endast tillkom dessa båda helbröder men icke övriga (halv)syskon. Skulle Ingrid Filipsdotter endast vara deras halvsyster, förefaller det dock underligt att dessa gårdar tillfallit henne efter Erik Filipsson, ty brodern Bengt borde då ha fått 3/4 och hon endast en ringa del av den fjärdedel, som tillkom de talrika övriga syskonen.

³⁹ I ett brev 1334 omnämnes hans broder Kettil och hans syster Kristina (DS 4, nr 3089). Hon levde ännu 1343, som änka efter en för övrigt okänd Folke Puke och sålde då gårdar i Västergötland till brodern Folke Ormsson (DS 5, nr 3693).

Magnusdotter är av allt att döma dotter till Magnus Kristineson (Vinstorpaättens vapen).⁴⁰ Härför talar ju bl. a. hennes dopnamn. Magnus Kristineson anses i sin tur ha varit systerson till marsken Håkan Tunesson, som likaledes förde Vinstorpaättens vapen.⁴¹

6. *Gumsehuvudvapnet.*

Skulle Folke Ormsson vara fader till Orm Folkesson, återstår att förklara, varför Karl Ormsson och hans broder Fjällar Pik förde gumsehuvudvapnet. Varken från farfadern (spets) eller från farmodern (Vinstorpaättens vapen) kan denna vapenbild ha ärvts. Deras eller i varje fall Fjällars moder brukar antagas vara en dotter till Fjällar Pik d. ä., som i sitt vapen förde en mussla.⁴²

Gumsehuvudvapnet användes däremot av en från Västergötland härstammande men vid 1300-talets slut i Småland bosatt ätt, vars medlemmar buro Sturenarnamnet.⁴³ I denna ätt förekommer även dopnamnet Karl, vilket också kan tala för släktskap med Karl Ormsson.

Orm Folkesson uppträder ungefär samtidigt som Fjällar Pik (1373—1379 resp. 1364—1374). Det är således icke en särskilt naturlig förklaring, att han var Fjällars svärson. Däremot var han måhända gift med

⁴⁰ Jfr ovan, n. 36.

⁴¹ Rosman, SAT 2, s. 338.

⁴² Erslev i Personahist. Tidsskr. 1882, s. 24, K. H. Karlsson, PHT 1909, s. 18.

⁴³ G. Carlsson, PHT 1920, s. 98 ff., 105 ff.

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är
kr. 15:— pr år + 70 öre för porto och uttages som
postförskott för Personhistorisk Tidskrift. Önskan om
inträde anmäles till Samfundets sekreterare, docenten
BERTIL BROOMÉ, Krigsarkivet, Stockholm 80.
Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 18:—